

**NABİA ABBOTT'UN ESERLERİNDE
KUR'AN, HZ. MUHAMMED VE KADIN**

Betül KINAY

**Yüksek Lisans Tezi
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilimdalı
Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK
2014
Her Hakkı Saklıdır**

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİMDALI

Betül KINAY

NABİA ABBOTT'UN ESERLERİNDE KUR'AN, HZ. MUHAMMED VE KADIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK

ERZURUM-2014

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

18/07/2014

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “NABİA ABBOTT’UN ESERLERİNDE KUR’AN, HZ. MUHAMMED VE KADIN” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

18.07.2014

Betül KINAY

F-83/00/22.02.2012

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK danışmanlığında, Betül KINAY tarafından hazırlanan bu çalışma 18/07/2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Şeymus DEMİR

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 18/07/2014

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

F-85/00/22.02.2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR	VI
ÖNSÖZ.....	VII

GİRİŞ

NABİA ABBOTT'UN ÇALIŞMA ALANI, HAYATI VE ESERLERİ

I. ORYANTALİZM	1
II. İSLAM TARİHİNİN KAYNAĞI OLARAK PAPİRÜSLER.....	3
III. NABİA ABBOTT'UN HAYATI VE ESERLERİ.....	4
A. Hayatı	4
B. Eserleri.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

NABİA ABBOTT'UN ESERLERİNDE KUR'AN, TEFSİR VE HADİS

1.1. KUR'AN	17
1.1.1. Hz. Muhammed Dönemi Kur'an Yazımı	18
1.1.2. Kur'an'ın İlk Resmi Derlemesi	23
1.1.3. Hz. Osman Dönemi Kur'an Derleme Faaliyetleri.....	25
1.1.4. Kur'an'ın Yazım Malzemesi.....	30
1.2. TEFSİR.....	32
1.2.1. Müteşabih Ayetlerin Tefsiri	32
1.2.2. Hz. Ömer Dönemi Tefsir Faaliyetleri	34
1.2.3. İslam'ın İlk Üç Yüzyılında Tefsir Faaliyetleri	36
1.3. HADİS	38
1.3.1. İlk Halifeler Dönemi Hadis Faaliyetleri	39

1.3.2. Bireysel Hadis Aktarımı	43
1.3.3. Hadis Öğretimi.....	44
1.3.4. Farklı Meslek Gruplarının Hadis Aktarım Faaliyeti.....	45
1.3.5. Emeviler Dönemi Hadis Faaliyetleri	45
1.3.6. Aile İsnadı.....	50
1.3.7. Hadis Aktarımına Dair Genel Değerlendirme	51
3.1.8. Hadislerin Güvenilirliği.....	52

İKİNCİ BÖLÜM

NABİA ABBOTT'UN ESERLERİNDE HZ. MUHAMMED VE EŞLERİ

2.1. HZ. MUHAMMED	55
2.1.1. Hz. Muhammed Dönemi Eğitim ve Öğretim.....	57
2.2. HZ. MUHAMMED'İN EŞLERİ	60
2.2.1. Hz. Hatice	63
2.2.2. Hz. Ayşe.....	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NABİA ABBOTT'UN ESERLERİNDE KADIN

3.1. İSLAMİYET ÖNCESİ KADIN	73
3.2. HZ. MUHAMMED DÖNEMİNDE KADIN	76
3.2.1. Kadın Hakları.....	76
3.2.2. Kadının Kamu Görevi.....	80
3.2.3. Kadının Tecridi	81
3.2.4. Siyasette Kadın	82
3.2.5. Savaşta Kadın	84
3.3. HZ. MUHAMMED'İN VEFATINDAN SONRA KADIN	86
3.3.1. Dört Halife Döneminde Kadın.....	86
3.3.2. Emeviler Dönemi Kadın.....	88

3.3.3. Emeviler Dönemi Sonrasında Kadın	89
3.3.4. Türkiye’de Kadın.....	93
3.3.5. Mısır’da Kadın.....	94
SONUÇ.....	98
KAYNAKÇA	101
EK: ABBOTT TARAFINDAN HAZIRLANMIŞ BİR PAPİRÜS VE ÇEVİRİSİ.....	111
ÖZGEÇMİŞ.....	114

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****NABİA ABBOTT'UN ESERLERİNDE KUR'AN, HZ. MUHAMMED VE KADIN****BETÜL KINAY****Tez Danışmanı: Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK****2014, 114 sayfa****Jüri: Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK****Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ****Prof. Dr. Şehmus DEMİR**

Hayatının büyük bir kısmını Arapça papirüs belgeleri üzerinde yaptığı araştırmalara adanmış yirminci yüzyıl oryantalistlerinden Nabia Abbott eserlerinde genel olarak Kur'an, Hadis, Tefsir, Hz. Muhammed ve kadın ile ilgili temaları konu edinmiştir. Abbott yirminci yüzyılın başlarında Kur'an, Hadis ve Tefsir konusuna Chicago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsünde bulunan papirüs belgelerini inceleyerek onlara kendince bir bakış açısı getirmeye çalışmış ve bu konularda İslam dünyasında var olan genel inanışları geçersiz kılmayı hedeflemiştir. Abbott eserlerinde ilk olarak ele aldığı Kur'an konusunda Kur'an'ı Kerim'i daha çok dil ve edebiyat açısından değerlendirmiş ve tarihsel süreç içerisinde var olan çeşitli Kur'an nüshalarının fiziki özelliklerinin yanı sıra yazım malzemelerine değinmiştir. Yazar Kur'an'ı Kerim'in içeriği hakkında ise tarihsel süreç içerisinde oryantalistler tarafından ortaya atılmış iddialar üzerinde durmuş ve bu iddiaları eleştirel bir bakış açısı ile değerlendirmiştir.

Abbott'un tefsir konusundaki çalışmalarına baktığımızda ise tefsirin erken dönem gelişimine ve İslam'ın ilk üç yüz yılındaki tefsir faaliyetlerine değindiğini ama en çok da "müteşabih" kavramı üzerinde durmuş olduğunu görüyoruz. Abbott, hadis konusunda ise yazılı ve sözlü hadis aktarımının tarihsel süreç içerisindeki gelişimini incelemiş ve hadis aktarımının gelişimini engelleyen durumlara değinmiştir. Yirminci yüzyılın ikinci çeyreği itibari ile Kur'an, Hadis, Tefsir ve Hz. Muhammed temalı konuların yanı sıra ağırlıklı olarak kadın konusuna yönelen Abbott akademik çalışmalarını bu yönde devam ettirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nabia Abbott, Kur'an, Tefsir, Hz. Muhammed, Hadis, Kadın

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
QURAN, HZ. MUHAMMAD AND WOMAN IN THE WORKS OF NABIA
ABBOTT
BETÜL KINAY

Advisor: Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK

Jury: Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK

Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ

Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Nabia Abbott who a large part of her life devoted to the documents that carried out in Arabic Papyrus, was one of the 20th century orientalist. She has been focused on themes related to Woman, Muhammad, Commentary, Quran, Hadith in general in her work in the early 20th century, Abbott worked to bring her own perspective to the Quran, Hadith and Commentary themes examining the Papyrus Documents that located in the Oriental Institute of the University of Chicago and aimed to invalidate the general beliefs that have been in Islamic World about these theme. Abbott evaluated the Quran which she firstly handed in it in her works, in more about language and literature and she touched upon physical properties as well as writing materials of a variety of Quran copies that have been in historical process. But about the content of the Quran, she focused on the claims that were previously came up with by Orientalists and evaluated these opinions with a critical perspective.

If we look Abbott's works about Commentary, although she focused on early development of Commentary and the Commentary activities in Islam refers to the first three hundred years, most focused on the concept of uncertain Commentary. As for the hadith, Abbott examined the development of written and oral transmission of hadith within the historical process and mentioned the states that obstructing the development of the written hadith. As of the second quarter of the 20th century Abbott, who directed towards Quran, Hadith, Commentary and the Prophet Muhammad themed issues as well as mainly Woman, continued her academic activities in this direction.

Keywords: Nabia Abbott, Quran, Commentary, Muhammad, Hadith, Woman

KISALTMALAR

STUDIES IN ARABIC LITERARY PAPYRI II	Studies in Arabic Literary Papyri II- Kuranic Commentary and Tradition
STUDIES IN ARABIC LITERARARY PAPYRI III	Studies in Arabic Literary Papyri III- Language and Literature
THE RISE OF THE NORTH ARABIC SCRIPT	The Rise of the North Arabic Script and its Kuranic Development with a Full Description of The Kuran Manuscripts in The Oriental Institute
Çev.	Çeviren, çeviri
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	Editör
H.	Hicri
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Yay.	Yayımları, yayımlayan

ÖNSÖZ

Kökü XIV. yüzyıla kadar uzanan oryantalizm ya da başka bir deyişle şarkiyatçılık, yirminci yüzyılda belirlenen esasları doğrultusunda devam etmektedir. Bu doğrultuda oryantalistler tarafından genel anlamda doğuya özel anlamda ise İslam dünyasına yönelik çok sayıda araştırmalar yapılmıştır ve yapılmaya devam etmektedir. Nabia Abbott da bu araştırmacılardan biridir.

Çalışmamızda oryantalistler arasından özellikle Nabia Abbott'u çalışmamızın temel amacı, onun Kur'an, tefsir, Hz. Muhammed ve hadis konularının yanısıra bilhassa kadın konularına yönelik çalışmalar yapmış olmasıdır. Bir kadın oryantalistin bir kadın tarafından ele alınmasını istememiz, bilhassa onun Hz. Peygamber'in evlilikleriyle ve İslam'da kadının yeriyle ilgili iddialarına duyduğumuz merakten kaynaklanmaktadır. Ayrıca onun İslamiyet öncesi dönemden başlamak üzere yirminci yüzyıla kadar geçen süreç içerisinde doğulu ve batılı kadına dair görüş ve kıyaslamalarına temas edilmiş olup, feminist kişiliğine de dikkat çekilmiştir.

Bu çalışma; Önsöz, Giriş, Üç Ana Bölüm ve Sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde ünlü kadın oryantalist Nabia Abbott'un hayatı, ilmi şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde; Nabia Abbott'un Kur'an-ı Kerim'in yazılı bir belge olarak gelişimine dair düşüncesi ve Kur'an'ın özgünlüğüne bakışının yanı sıra, İslam'ın ilk dönemlerinde tefsir ve hadis faaliyetlerine dair görüşleri verilmiştir. İkinci bölümde; Abbott'un Hz. Muhammed ve onun evlilikleri ve eşleri hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise; İslamiyet öncesi kadın, Hz. Muhammed dönemi kadın ve Hz. Muhammed'in vefatından sonra kadın olmak üzere üç alt başlıkta Nabia Abbott'un tarihsel süreçte İslam'da kadının toplumsal statüsüne ve kadın haklarının gelişimine dair düşüncelerine yer verilmiştir.

Bu çalışma, Nabia Abbott'a ve görüşlerine yönelik bir eleştiri çalışması değil, bilakis onun ve görüşlerinin tanınmasına yönelik bir çalışmadır. Bununla beraber tüm çalışmamız boyunca Abbott'un Kur'an, Hz. Muhammed ve İslam'da kadının yeri hakkındaki düşüncelerine yönelik eleştirilere yer yer temas etmekle beraber genel anlamda görüşlerinin eleştirisinden kaçındık. Çünkü bu durum hem çalışmamızı genişletecek ve hem

de bizi hedefimizden saptıracaktı. Aslında yaptığımız bu çalışma, temel olarak bir oryantalistin görüşlerini, İslam ilimleri alanında araştırma yapanlara tanıtmaktan ibarettir.

Çalışmamızda kullandığımız imla hakkında da iki hususa açıklık getirmek istiyoruz: Abbott, imla olarak “*Aişe*” imlasını tercih etmiş, fakat biz Türkçede kullanılan “*Ayşe*” imlasını tercih ettik. Ayrıca Hz. Peygamber hakkında, Abbott’un kullanmadığı, “*Hz.*” kelimesini bir saygı ifadesi olarak metin boyunca eklemeyi tercih ettik.

Şahsıma kıymetli vaktini ayırarak çalışmamıza bilgi ve tecrübeleri ile değerli katkılarda bulunan danışman hocam sayın Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK’a teşekkürümü arz ederim.

Betül KINAY

ERZURUM-2014

GİRİŞ

NABİA ABBOTT'UN ÇALIŞMA ALANI, HAYATI VE ESERLERİ

I. ORYANTALİZM

On dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan bir düşünce biçimi ve uzmanlık alanı olarak tanımlanan “oryantalizm” kavramı, konu olarak Avrupa ve Asya arasında değişken tarihsel ve kültürel ilişkiyi ele almaktadır. Ayrıca on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısı itibariyle tarihsel süreç içerisinde var olan Doğu kültürlerinin ve geleneklerinin incelenmesinde Batı’daki bilimsel disiplini yansıtan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.¹ Ayrıca oryantizm kavramını daha genel bir tanımlamayla ifade edecek olursak Dünya coğrafyasında Doğu ülkeleri olarak belirtilen ülkelerin dil, din, tarih ve medeniyet unsurları üzerinde inceleme ve araştırma yapan bilim dalı olarak nitelendirilebilir.²

Bu ekseninde “oryantalist” kelimesinin anlamını ele alacak olursak Doğu araştırmalarında uzmanlaşmış kişi manasına gelmekle birlikte, ilk defa 1779 tarihinde Edward Pococke’yi konu edinen bir makalede bu tanıma yer verilmiştir. Ayrıca bu tanım çerçevesinde oryantist kavramının Türkçedeki kelime karşılığına bakacak olursak “şarkiyatçı” ve “doğu bilimci” olarak ifade edildiğini görmekteyiz.³

Bu konuda oryantizm ve oryantist ile ilgili başka bir tanımlamada bulunan Edward Said’e göre ise : “*Antropolog, sosyolog, tarihçi yahut dilbilimci olsun özel yahut genel bir açıdan Şark’ ı öğreten, yazıya döken yahut araştıran kimse şarkiyatçıdır ve yaptığı şey şarkiyattır.*”⁴

Suat Yıldırım yıldırımı göre oryantist: “*Şu halde oryantist; şark ile ilgili incelemeler yapan oraya dair herhangi bir konuda uzmanlaşmış batılı bilim adamı demektir. Avrupa'nın doğusundan itibaren bütün bir Asya ve Afrika âlemini, yakın, orta ve*

¹ DİA’de oryantizm şu başlıkla tarif edilmektedir: “Din, dil, bilim, düşünce, sanat, tarih gibi alanlarda Doğu dünyasını inceleyen ve Doğu hakkında değer yargıları üreten Batı kaynaklı kurumsal faaliyet”, Yücel Bulut, “Oryantalizm”, DİA, İstanbul, 2007, XXXIII, 428

² Semra Germaner, Zeynep İnankur, *Oryantalizm ve Türkiye*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 1989, 9

³ Bulut, XXXIII, 428

⁴ Edward Said, *Oryantalizm*, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., İstanbul 1998, 15

*uzak doğuyu; tarihleri, dinleri, coğrafyaları, dilleri, kültürleri ve edebiyatlarıyla inceleme işi olarak son derece geniş bir sahaya yayılır.”*⁵

Oryantalizm kavramının bir akademik disiplin olarak ortaya çıkması on dokuzuncu yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu bağlamda oryantalizmin etkisi altında doğu ve batı dünyası ilişkilerini ele alacak olursak Batı dünyasının Doğu’ya olan ilgisinin tarih boyunca daima var olduğunu söylebiliriz.⁶

Oryantalizm kavramı Batı dünyasının Doğu’yu temsil etmesi ya da belirlemesi ve dönüştürmesi anlamında ele alındığında kapitalist özelliği gündeme gelmektedir. Bu sebepten dolayıdır ki tarihsel süreç içerisinde tüm oryantalistler için sömürge işbirlikçisi ithamı kullanılması oryantalizm kapsamındadır. Said bu tanımlamadan yola çıkarak oryantalizm kavramını Avrupa hegemonyasının önemli bir boyutu olarak ele alır.⁷

Oryantalizm kavramının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimler üç döneme ayrılmaktadır. Bu dönemleri kısaca değerlendirecek olursam oryantalizm için birinci dönem Antik çağdan aydınlanma çağına kadar geçen süreyi ifade eder. Oryantalizmin ikinci dönemi ise aydınlanma çağından modern döneme kadar devam eden süreyi kapsar. oryantalizmin üçüncü ve son evresini ele alacak olursak modern dönem ve sonrasını kapsadığını görmekteyiz.⁸

Oryantalizm tarihsel süreç içerisinde en parlak dönemini on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ile yirminci yüzyılın ilk yarısı arasında yaşamıştır. Bahsi geçen bu dönem bu yüz yıllık süre içerisinde oryantalizm alanında oldukça önemli çalışmalar yapan oldukça önemli oryantalistler yetişmiştir ve günümüzde ise bahsi geçen bu oryantalistlerin ortaya koydukları çalışmaların etkisi hala devam etmektedir. Ayrıca günümüzde Avrupa ve Amerika’da bulunan birçok üniversitede İslam dünyası üzerine araştırmalarını devam ettiren Şarkiyat enstitüleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra bahsi geçen bu yüz yıllık süre içerisinde yapılan araştırmalara göre oryantalistlerin düşüncelerini yamak adına altmış bine yakın kitap yayınladıkları tespit edilmiştir.⁹

⁵ Suat Yıldırım, *Oryantalistlerin Yanılgıları*, Ufuk Yay., İstanbul 2003, 19

⁶ Bulut, XXXIII, 428

⁷ Said, 16

⁸ Said, 67

⁹ Yıldırım, 29

II. İSLAM TARİHİNİN KAYNAĞI OLARAK PAPIRÜSLER

Papirüsün kökenini tarihsel süreç içerisinde ele alacak olursak, M.Ö. üçüncü binden itibaren kullanılmaya başlandığını görmekteyiz. Bu bağlamda papirüs özellikle M.Ö. altı bin ile M.S. dördüncü yüzyıl arasındaki dönemde Akdeniz bölgesinde palmiye yaprağı, ağaç kabukları, kurşun levhalar, keten ve bal mumu kaplı levhaların yerine yaygın olarak kullanılan bir yazı malzemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Papirüs, Mısır bölgesinde ise özellikle de Arap fetihleri ile birlikte yayılım göstermiş ve bu bölgede M.S. dokuzuncu yüzyıla kadar kullanılmıştır. Ayrıca bahsi geçen bu dönemde İslam kültür ve uygarlığında papirüs yazı malzemesi olarak parşömenle birlikte genel olarak mektup ve ticari yazışmalarda yaygın olarak kullanıldığı yapılan araştırmalar neticesinde tespit edilmiştir.¹⁰

Dolayısıyla papirüslerin kâğıt kullanılmaya başlandığı zamanda hala kullanılmaya devam ettğini görmekteyiz. Bu bağlamda İslam tarihine malzeme oluşturacak olan bazı malzemenin el yazmalarının yanısıra papirüs belgelerinin de olduğunu görmekteyiz. İşte bir oryantalist olarak Nabia Abbott'un çalışma alanı nerdeyse İslam tarihinin ilk dönem malzemesini ihtiva eden papirüsler üzerinde olmuştur.

Abbott'un papirüsçülüğe dair aktardığı bilgileri özetle aktarmak istiyoruz: Papirüs incelemelerine yönelik çalışma yapan bir bilim alanı olarak papirüs biliminin temelleri, modern çalışmalar için on sekizinci yüzyılın ortalarında atılmıştır. Abbott on sekizinci yüzyılın ortalarına kadar var olan bilicik papirüs belgelerinin beşinci ve onuncu asırdaki Latin yazmaları olduğunu belirtmektedir. Yazar 1752 yılında Roma uygarlığına ait Herkulenyum antik şehrinde yapılan araştırmalar sonrası kömürleşmiş papirüs rulolarının bulunduğunu ve bu belgelerin 1756 yılında Napoli'de yayınlandığını ifade etmektedir. Yazar ayrıca 1778 yılında ise yaklaşık olarak elli adet papirüsün bir grup Mısırlı tarafından bulduktan hemen sonra cehaletin etkisi ile biri haricinde hepsinin yakılarak yok edildiğini belirtir. Abbott bahsi geçen bu tek papirüsün içeriğinin ise Feyyum'da bir sulama kanalı inşaatında çalışan işçilerin listesi olduğunu ve 1788 yılında yayınlandığını ifade eder.¹¹

Abbott 1825 yılında elde ettiği iki papirüsü yayınlarak Arapaça papirüslere ilk dikkat çeken kişinin Silvestre de Sacy olduğunu belirtir. Yazar ayrıca 1877 yılında

¹⁰ Nuray Yıldız, "Papirüs" *DİA*, İstanbul 2007

¹¹ Nabia Abbott, *The Kurrah Papyri From Aphrodito In Oriental Institute*, The University Of Chicago Press, Chicago 1938, 1

Memphis'te yapılan araştırmalar sonrasında bulunan M.Ö. ikinci yüzyıla ait bazı dökümanlar ile papirüs çağının tam anlamı ile başladığını belirtmektedir. Bununla birlikte yazara göre, papirüsçülüğe dair başka bir önemli buluş ise 1902 yılında yapılan araştırmalarda elde edilen Aphrodito papirisüdür. Yazar, araştırmalar sonrasında elde edilen papirüslerin birçoğunun başta Avrupa müzeleri olmak üzere Amerika'daki müzeler ve kütüphanelerde de sergilendiğini ifade etmektedir.¹²

Yazar 1908 yılında Oxford Üniversitesinde papirüsler üzerinde detaylı araştırma ve inceleme yapmak üzere ilk Papirüs Bilimi Kürsüsünün kurulduğunu belirtir. Abbott'a göre papirüs biliminin geçmişe dair bilgi edinmemizdeki katkısı muazzamdır. Yazar Arapça papirüsçülüğünün C. H. Becker ve A. Grohmann tarafından yapılan çalışmalar sonrasında, daha da önem kazandığını ifade etmiştir.¹³

Abbott'a göre Arapça papirüsçülüğünün en büyük buluşu "Kum Aphrodito" papirüslerinin bulunmasıdır. Ayrıca yazar Arapça papirüsçülüğü için büyük önem teşkil eden Aphrodito papirüslerinin en büyük bölümünün British Museum'da sergilendiğini aktarmaktadır. Ayrıca yazar T. Graft'ın muhaza ettiği Aphrodito papirüslerinin on bin parçalık kısmının altı dilde ve ayrıca üç bin parçasının ise Arapça olduğunu ifade etmektedir.¹⁴

III. NABİA ABBOTT'UN HAYATI VE ESERLERİ

A. Hayatı

Nabia Abbott'un hayatına dair yaptığımız araştırma sonrasında 31 Ocak 1897'de Mardin'de dünyaya geldiğini ve henüz çocuk yaştayken ailesiyle birlikte bir göçebe kervanıyla Musul'a oradan deniz yoluyla Tigris'e, oradan Bağdat'a ve daha sonra ise İran Körfezi ve Umman Denizinden geçerek 1907 yılında Hindistan Mumbai'ye gittiği bilgisine ulaştık. Ayrıca Abbott'un hayatına dair yaptığımız araştırmaya yönelik literatür incelmesinde karşılaştığımız en büyük sınırlılık Abbott'un hayatına dair çok fazla bilginin olmayışıdır. Bu bağlamda Şikago Üniversitesi ve Asbury Üniversitesi ile yaptığımız temaslar sonrasında Abbott' un hayatına dair ulaşabildiğimiz en kapsamlı çalışma Muhsin

¹² Abbott, *The Kurrah Papyri From Aphrodito In Oriental Institute*, 1

¹³ Abbott, *The Kurrah Papyri From Aphrodito In Oriental Institute*, 1-2

¹⁴ Abbott, *The Kurrah Papyri From Aphrodito In Oriental Institute*, 5

Mahdi tarafından kaleme alınan “Arabic and Islamic Studies in Honor of Nabia Abbott”[Nabia Abbott Onuruna Arap ve İslam Çalışmaları] isimli makale olmuştur.¹⁵

Abbott’ un eğitim hayatına bakacak olursak eğitim hayatının büyük çoğunluğunu İngiliz okullarında eğitim görerek geçirdiğini görmekteyiz. Bu doğrultuda Abbott’un eğitim hayatını kronolojik olarak ele alacak olursak Abbott Cambridge Üniversitesi tarafından yabancı öğrenciler için düzenlenmiş olan yeterlilik sınavına girmiş ve sınavı kazanmış ancak 1915 yılında I. Dünya Savaşı devam ettiği için Hindistan’dan ayrılamamış ve kuzeye seyahat ederek büyük ölçüde İngiliz tarzı eğitim uygulanan Allahabad Üniversitesine bağlı bir kolej olan Lucknow’s Isabella Thorbom Kolejine kaydolmuştur ve buradan 1919 yılında iyi derece ile mezun olmuştur. Abbott daha sonra o dönemde yeni kurulmuş olan Irak Krallığında düzenlenen bir kadın eğitim programına katılımcı olarak davet edilmiş ve burada ünlü İngiliz kadın Seyyah Gertrude Bell ile tanışmıştır ve yapmayı planladığı İslamiyete yönelik araştırmalarında onun desteğini almıştır.¹⁶

1923 yılında Boston’da bulunan ailesinin yanına giden Abbott Boston’da master eğitimini tamamlayarak 1925 yılında Yüksek lisans diplomasını Boston Üniversitesinden almıştır. Abbott master eğitimi sonrasında Wilmore Kentucky’deki Asbury Üniversitesinde çalışmaya ve dersler vermeye başlamış, daha sonrasında ise aynı üniversitede 1925- 1933 yılları arasında Tarih Bölümü başkanlığı görevini yürütmüştür. Ailesinin Chicago’ya taşındığı sırada, o zamanlar Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü ve Doğu Bilimleri Enstitüsünde Arap dili profesörü olan Martin Sprengling’in verdiği dersler Abbott’un ilgisini çekmiştir. Abbott Doğu Bilimleri Enstitüsünün ilk kadın üyesi olma unvanı ile birlikte sırası ile 1933-1937 yılları arasında Araştırma görevlisi, 1938-1943 yılları arasında Yardımcı Doçent, 1943-1949 yılları arasında Doçent ve 1949 yılında İslam Araştırmaları Profesörü olmuştur.¹⁷ Bundan sonra hayatının şikogoda geçirmiş ve burada 1981 yaşamını yitirmiştir.

Abbott’ın İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde Doğu Bilimleri Enstitüsünün Arap dili ve İslam araştırmalarına olan ilgisi nedeni ile çalışmaları Antik Yakındoğu araştırmaları eksenine odaklanmıştır. Abbott, erken dönem İslam tarihi ve filolojisi üzerine Martin

¹⁵ Muhsin Mahdi, “Arabic and Islamic Studies in Honor of Nabia Abbott”, *Journal of Near Eastern Studies*, 40 (3), 1981, 163

¹⁶ Mahdi, “Arabic and Islamic Studies in Honor of Nabia Abbott”, 163

¹⁷ Mahdi, “Arabic and Islamic Studies in Honor of Nabia Abbott”, 164

Sprengling ile birlikte Doğu Bilimleri Enstitüsünde bulunan parşömen, papirüs ve kâğıt üzerindeki değerli erken dönem İslam kaynakları hakkında detaylı araştırma yapmıştır. Abbott, bu metinler üzerinde yaptığı çalışmalar sonrasında bu alanda kendini yeterli görmüş ve 1939 yılında “*The Kurrah Papyri of the Oriental Institute*” adlı tezini yazmıştır.

1933 yılı itibariyle Doğu Bilimleri Enstitüsü Abbott’ın ikinci adresi olmuştur. Araştırma izni alarak Ortadoğu’ya seyahat ettiği bir senelik süre dışında Doğu Bilimleri Enstitüsünden ayrılmamıştır. Enstitüde bulunan çok sayıdaki erken dönem İslam metinleri üzerinde çalışmış ve bunları yayınlamış ve yeni belgelerin temin edilmesinde yardımcı olmuştur. Ayrıca bu konudaki kütüphanesini genişletmiş ve çoğu akademisyenin imtina ettiği bu zorlu ve sabır gerektiren konu üzerinde incelemeler yapma ve dersler verme fırsatını sonuna kadar değerlendirmiştir. Abbott Arapça kaynaklar hakkında uzun süreli çalışmalar yapmış ve bu gayede bir eğitim anlayışı belirlemiştir. O yaptığı çalışmalar neticesinde çağdaşlarının gözünde İslam tarihine ışık tutmuş bir kadın araştırmacıdır.¹⁸

Abbott aynı zamanda İslamiyet öncesi dönemde ve İslamiyet’in ilk dönemlerinde kadının toplumundaki yeri hakkında birçok araştırma yapmış ve İslam toplumunda kadın erkek ilişkileri ve kadınların erkekler karşısındaki konumunu incelemiştir. İslam’ın ilk döneminden başlamak üzere kadınların elde ettikleri hakları sosyal, siyasi ve ekonomik yönden değerlendirerek fikirler beyan etmiştir.

Yaptığımız araştırmalar sonucunda Abbott’un dini görüş olarak *Irak Süryanilerine*¹⁹ tabi olduğu bilgisine ulaştık.

B. Eserleri

Yaptığımız araştırma sonucunda Nabia Abbott’un tüm eserlerini edindik. Burada bu eserlerden önce kitapları sonra makalelerini tanıtmak istiyoruz.

1. Kitapları

Nabia Abbott, **The Monasteries of the Fayyum [Feyyum Manastırları]**, The University of Chicago Press, Chicago 1937

Abbott tarafından daha önceleri “*Feyyum Manastırları*” adı altında yayınlanan üç farklı makale 1937 yılında birleştirilerek tek bir kitap haline getirilmiştir. Kitap altmış yedi

¹⁸ Mahdi, “Arabic and Islamic Studies in Honor of Nabia Abbott”, 164

¹⁹ Abdul Basit, *The Global Muslim Community at a Crossroads*, California 2012, 29

sayfadan oluşmakta olup kitapta hicretten sonra dördüncü yüzyıla ait olan ve Chicago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsünde bulunan üç adet Arapça parşömen ele alınmaktadır. Abbott tarafından belirtildiği üzere bu belgelerden ilk ikisi mülk satış sözleşmesi ve üçüncüsü de Fayyum manastırının adının geçtiği bilinen en eski kayıtlardır. Aynı zamanda kitapta belgelerin tıpkı basımı, çevirisi ve açıklamalı tercümelerine yer verilmiştir. Bunun yanı sıra eserde Fayyum manastırlarının tarihsel tasviri ile birlikte tarihsel bulgular ve Hristiyanlığa ait dini hikâyelerden bazı geleneksel olaylar anlatılmaktadır.

Kitapta verilen ilk ve en eski belge Kail'in oğlu Markurah'ın batıdaki en yakın komşusu Bisanti'nin kızı Tusanah'a mülklerinin bir kısmının satışına dair bilgi yer almaktadır. Abbott'un ilk belgeden sekiz ay sonra yazıldığını düşündüğü ikinci belgede ise Kail'in oğlu Markurah'ın Boktor'un oğlu Kalhash'a mülklerinin geri kalan kısmını sattığı konusu yer almaktadır. Kitapta aktarılan üçüncü belgede Abbott'a göre yer, zaman ve başlıca karakterler birbirine bağlanmıştır ve ilgili belge Gharak bölgesinin biraz kuzeyinde Buljusuk-Bursh şehrinin güney batı bölümünde Fayyum'da bulunmaktadır. Mülkiyet senedi olan belge bir sadaka ve bağış vesikasıdır ve kati olarak Fayyum manastırı adı yer almaktadır. Bununla birlikte belgede Bisanti'nin kızı Tusanah'ın mülklerini Fayyum manastırına bağışladığı konusu işlenmiştir. Abbott'a göre bu vesikalar İslam hukukuna uygun olarak düzenlenmiş ve İslam'ın şu üç hukuk mektebinin görüşlerini temsil etmektedir: Şafi, Maliki ve Hanefi.

Nabia Abbott, **The Kurrah Papyri from Aphrodito in the Oriental Institute [Şarkiyat Enstitüsünde Bulunan Aphrodito Kurra Papirüsleri]**, The University of Chicago Press, Chicago 1938

1938 yılında basılmış olup yüz beş sayfadan oluşan kitap giriş dâhil dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında dokuz başlık bulunmaktadır. Bu başlıklardan ilki olan "*Tarihi Özet*" kısmında, Oxford Üniversitesinde Papirüs Bilimi kürsüsünün 1908 yılında kurulduğu bilgisine yer verilmiştir. Ayrıca on dokuzuncu asırda Menphiste yapılan araştırmalar sonrası milattan önce ikinci yüzyıla ait bazı dökümanların bulunması ve yine 1877'de Mısır'da yapılan keşiflerle elde edilen papirüs belgeleri sonrasında papirüs çağının milattan önce ikinci yüzyılda başladığı bilgisine yer verilmiştir. Bu doğrultuda eserde ayrıca 1825 yılında iki

papirüs yayınlayarak Arapça papirüslere ilk dikkat çeken kişinin Silvestre de Sacy olduğu bilgisi de aktarılmıştır.

Abbott'a göre Arapça papirüscülüğünün en büyük buluşu Kum Aphrodito papirüslerinin bulunmasıdır. Giriş kısmının ikinci başlığı olan "*Aphrodito Papyri*" kısmında Abbott tarafından Mısır'da bulunan Aphrodito'da yeni adıyla Kum İşkav'da 1900'lü yıllarda yaşayan köylüler tarafından bulunan papirüslerin akıbeti hakkında bilgi verilmiştir. Aphrodito Papirüslerinin en geniş bölümünün British Museum'da olduğu bilgisi de aktarılmaktadır. Giriş kısmının üçüncü başlığı olan "*State Bureaus*" (Devlet Büroları) başlığında yazının Müslümanlar arasındaki rolüne, Hz. Ömer zamanında askeri sicil anlamında olan divan teşkilatının kurulduğu bilgisine, yerel dillerin devlet dilleri yanında resmi olarak kullanıldığı bilgisinin yanı sıra posta teşkilatı hakkında da bilgi verilmiştir. Girişin dördüncü başlığı olan "*Yazı Malzemeleri*" kısmında başlıca taş, tahta, kemik, ipek, parşömen, papirüs ve kâğıt gibi yazı malzemelerinin Araplar tarafından kullanıldığı bilgisi aktarılmaktadır. Beşinci başlık ise "*Kalem*" dir. Bu bölümde Kur'an papirüsünün yazımında kullanılan kalemlerin özellikleri anlatılmıştır. Altıncı başlık "*Mürekkep*" olup Kurra papirüslerinin yazıldığı mürekkeplerden bahsedilmiştir. Girişin yedinci başlığı olan "*Mühür*" kısmında mühür yapımında kil ve balmumu kullanıldığı ve Arapça papirüslerde mühür figürleri ve yazıt gibi çeşitleri olduğu ve Hz. Muhammed'in de mühür kullandığı bilgisine yer verilmiştir. Sekizinci başlık olan "*Alfabe*" başlığı altında Kuzey Arap alfabesinin Nabatlılardan geliştiğini açıklar. Dokuzuncu başlık "*Şekil, Üslup, İmla*" olan bu bölümde resmi belgelerin kesin şekline bağlılığıyla ve üslubunda doğrudan anlatımıyla dikkat çektiğinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde ise "Oriental Enstitüsünde bulunan Kurra papirüsleri" başlığı yer almakta olup bu bölümde Arapça metinler İngilizce çevirisi ile birlikte verilmiş ve papirüs metinlerinin özellikleri açıklanmıştır. Üçüncü bölümde Mısır valisi Kurrah bin Şefik'in biyografisine yer verilmiştir. Dördüncü bölümde ise Mısır'ın işgali ve Amr bin el As'ın Mısır'a yerleşiminden bahsedilmiştir. Ayrıca işgalden sonra Arap idaresine dair bilgiye de yer verilmiştir. Amr bin el As'ın siyasi ve askeri özelliklerine değinilmiş olup Mısır'da ilk Arap idaresinin başladığı anlatılmıştır.

Nabia Abbott, **The Rise of the North Arabic Script and its Kuranic Development with a Full Description of the Kuran Manuscripts in the Oriental Institute** [Kuzey Arap Yazısının Doğuşu ve Şarkiyat Enstitüsündeki Kur'an el yazmalarının Tam Bir Tavsifiyle Onun Kur'anla İlgili Gelişmesi], The University of Chicago Press, Chicago 1939

1939 yılında basılan kitap yüz üç sayfadan oluşmakta olup dört bölüme ayrılmaktadır. Kitabın ilk bölümünde “*Kuzey Arap Yazısının Doğuşu ve Gelişimi*” başlığı yer almaktadır. Abbott bu bölümde Nabati alfabesinin değişim geçirdiği ve Nabatilerin farklı dilleri kullandıkları bilgisine yer vermektedir. Ayrıca eserde İslamiyet öncesi Arabistan’da yetişen şairlerin Arapça ve Farsça’ya hâkim oldukları bilgisi aktarılmaktadır. Bununla birlikte bu bölümde İslam döneminin ilk paraları ve bu paralar üzerinde ne yazdığı hakkında da bilgi verilmiştir. Kitabın ikinci bölümünde ise “*Özel Yazının Gelişimi*” yer almaktadır. Üçüncü bölümün başlığı “*Yazılı Belge Olarak Kuran*” olup Kur’an yazımı ile ilgili bilgiye yer verilmektedir. Yazar bu bölümde önemli kaynaklara, Hz. Muhammed döneminde Kur’an’a, Kur’an’ın Hz. Muhammed’den sonra Halifeler döneminde nasıl derlendiğine değinmektedir. Ayrıca Hz. Osman döneminde ilk resmi Kur’an’ın basımından önce Mekke ve Medine’de farklı Kur’an el yazmalarının bulunduğu bilgisine de yer verilir. Abbott bu bölümde Kur’an derlemelerinin tamlığı ve özgünlüğü, farklı bölgelere gönderilen Kur’an metinlerinin akıbeti, ilk resmi Kur’an’ın basımı, Kur’an yazımında kullanılan malzemenin özellikleri, Kur’an koleksiyonları ve bu koleksiyonlarda bulunan Kur’an metinlerinin yazım özelliklerinin yanı sıra fiziki özellikleri hakkında bilgiler aktarmıştır. Abbott aynı zamanda eserde diğer Oryantalistler tarafından Kur’an hakkında ortaya atılan görüşleri de tartışmacı bir biçimde değerlendirmiştir. Kitapta yer alan dördüncü bölümde “*Oriental Enstitüsündeki Kur’an El Yazmaları*” başlığı bulunmaktadır. Bu bölümde Chicago Üniversitesi Oriental Enstitüsünde bulunan Kur’an el yazmalarının fiziki özelliklerinin ve sayılarının yanı sıra bu Kur’an nüshalarının hangi dönemlere ait olduğu bilgisi de Abbott tarafından aktarılmıştır.

Nabia Abbott, **Aishah: the Beloved of Mohammed**, The University of Chicago Press, Chicago 1942 [Nabia Abbott, **Hz. Muhammed'in Sevgili Eşi Ayşe**, Çev. Tuba Asrak Hasdemir, Yurt Kitap Yayın, Ankara 1999]

Hiz. Muhammed'in Sevgili Eşi Ayşe adlı eser ilk olarak 1942 yılında İngilizce olarak yayınlanmış ancak kitabın daha sonra Tuba Asrak Hasdemir tarafından Türkçe'ye çevirisi yapılmıştır. İki yüz on dört sayfadan oluşan kitapta iki adet önsöz bulunmaktadır. İlk önsöz Sarah Graham Brown'a aittir. Abbott, kitapta Hiz. Ayşe'nin geniş kapsamlı biyografisini vermeyi amaçlamıştır. Ayrıca çalışmamızın daha sağlıklı yürütülmesi adına eserin 1942 yılında yazılan İngilizce metni ile 1999 yılında yayınlanan Türkçe çevirisi karşılaştırılmıştır.

Abbott, kitabın önsözünde aslında şu ifadelerle Hiz. Ayşe ile ilgili konu edinen olayları özetler: “*Neşeli mizacı ve üsteleyici çekiciliğiyle Ayşe, Muhammed'in hayatının son yıllarında aşkın tazeleyici esintisini getirdi. Ancak Muhammed'in ölümünde bile Ayşe hâlâ büyük kısmıyla kendisinin önünde giden bir hayata sahipti. Ayşe'nin, Peygamber hayattayken kendisini nasıl hissettiği ve onun ölümünden sonra yaklaşık yarım yüzyıl boyunca yeni Müslüman devletin işlerindeki etkisini nasıl sürdürdüğü, İslam'ın ilk döneminin tarihinin ana ve ilgi çekici, canlı konularındandır. Ayşe, İslam dünyası dışında da Muhammed'in gözde karısı olarak bütün Müslüman kadınlar içinde en çok tanındığını ancak Ayşe konusundaki ilgileri tabii olmaktan bile uzak şarkiyatçılar, onun renkli yaşantısındaki bazı çarpıcı olaylara değinmenin ötesine gitmezler*”.²⁰

Abbott yine önsözde kitabın yazılma amacını şu şekilde ifade eder: “*Bildiğim kadarıyla Ayşe'nin ilk tanımlanmış yaşam öyküsü olan bu eser, İslamiyet'in ilk “first lady” sinin hayatının daha büyük bir kısmını bilme ve bilinir kılma ve diğer yandan da yeni Müslüman dünyaya bir armağan olması düşüncesiyle hazırlanmıştır*”.²¹

Kitap üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde “*Muhammed'in Sevgili Eşi*” başlığı altında Abbott, Hiz. Ayşe'nin Hiz. Hatice'den sonra Hiz. Muhammed'in gözdesi olduğunu kanıtlamak için Hiz. Muhammed'in vefatına kadar yaşanmış bazı olayların üzerinde durmuştur. Hiz. Ayşe ile Hiz. Muhammed'in diğer eşleri arasında geçen güç mücadelesine ve gruplaşmaya dikkat çekerek bu mücadelenin Hiz. Muhammed'in vefatı sonrasında da

²⁰ Nabia Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, The University of Chicago Press, Chicago 1942, 16 17 (Türkçe çeviri: *Hiz. Muhammed'in Sevgili Eşi Ayşe*, [Çev. Tuba Asrak Hasdemir, Yurt Kitap-Yayın Yayınları], Ankara 1999, 17)

²¹ Abbott, *Aishah: The Beloved of Mohammed*, 17, (Türkçe çeviri: 17)

devam ettiğini ve bu ortamın Hz. Ayşe'nin İslam dünyasında siyasi ve toplumsal ilişkilerde aktif rol oynayan bir kadın olmasındaki etkisinden bahseder. İkinci bölümde “*Müminlerin Annesi*” başlığı ile Hz. Ayşe'nin Hz. Muhammed'in ölümünden sonra özellikle de Hz. Ömer'in desteği ile toplumsal statüsünü güçlendirdiği ve Cemel Savaş'ındaki rolüne dikkat çekmekle birlikte bu dönemin Hz. Ayşe'nin yaşamındaki en verimli dönemi olduğunu belirtmiştir. Abbott, üçüncü bölüm olan “*İslamiyet'te Âlim ve Aziz*” kısmında ise Hz. Ayşe'nin vefatına kadar geçen dönemdeki olaylardan bahsetmiştir.

Nabia Abbott, **Two Queens of Baghdad: Mother and Wife of Harun al-Rashid**, The University of Chicago Press, Chicago 1946 [Nabia Abbott, **Hayzuran ile Zübeyde Bağdat'ın İki Kraliçesi**, Çev. Suat Kaya, Yurt Kitap Yayın, Ankara 2000]

Kitap ilk olarak 1946 yılında İngilizce olarak yayınlanmıştır. Ancak daha sonra 2000 yılında Suat Kaya tarafından Türkçe'ye tercümesi yapılmıştır. İki yüz yetmiş iki sayfadan oluşan kitapta iki adet önsöz bulunmaktadır. İlk önsöz Sarah Graham Brown'a aittir. Sarah Graham Brown kitabın yazımında kullanılan kaynakları şu şekilde ifade etmiştir: “*Abbott, Bağdat'ın iki Kraliçesi adlı eserinde yer alan birçok öykünün kahramanı olan en ünlü Abbasi Halifesi Harun Reşit'in annesi ve karısının yaşamlarını anlatmak için Arap kaynaklarını kullanmıştır.*”²²

Kitap ismini her ne kadar Abbasi Halifesi Harun Reşid'in annesi Hayzuran ve eşi Zübeyde'den olsa da kitabın çoğu bölümünde onlar hakkında çok az bilgi verilmiş olup eserde daha çok siyasi ve harem entrikalarının yanı sıra dönemin erkeklerinin karakterleri, yaşam tarzları ve güzel ve zeki kadınlara düşkünlükleri hikâyemsi bir biçimde anlatılmıştır. İki bölümden oluşan eserin ilk bölümünde Abbott, Bağdat'ın iki Kraliçesinden biri olarak tanımladığı Harun Reşid'in Annesi Hayzuran'ın siyasi güç mücadelesine yer verirken hayatı hakkında çok fazla bilgiye yer vermemiştir. Ayrıca eserde Hayzuran'ın farklı kişilik yapısına dikkat çekmiştir. Hayzuran'ı, eserin bir kısmında sıcakkanlı ve samimi bir hanımefendi olarak anlatırken, eserin başka bir kısmında ise otoriter ve sinirli bir kadın olarak anlatmıştır. İkinci bölümde ise Abbott'un Bağdat'ın diğer bir kraliçesi olarak adlandırdığı Harun Reşid'in eşi Zübeyde yer almıştır. Bu bölümde Zübeyde'yi sarayda

²² Nabia Abbott, *Two Queens of Baghdad*, The University of Chicago Press, Chicago 1946, 5 (Türkçe çeviri: *Hayzuran ile Zübeyde Bağdat'ın İki Kraliçesi*, [Çev. Suat Kaya, Yurt Kitap-Yayın Yayınları], Ankara 2000, 9)

otoriteyi ele geçirmek isteyen bir kraliçe olarak aktarır. Ayrıca onun politik rolleriyle hanedan içi rollerine yer vermiştir.

Çalışmamızın daha sağlıklı yürütülmesi adına eserin 1946 yılında yazılan İngilizce metni ile 2000 yılında yayınlanan Türkçe çevrisi karşılaştırılmıştır.

Nabia Abbott, **Studies in Arabic Literary Papyri I-Historical Texts [Arapça Edebi Papirüsler Üzerine Çalışmalar: I-Tarihi Metinler]**, The University of Chicago Press, Chicago 1957

Abbott'un *Studies in Arabic Literary Papyri* adlı kitabının ilk cildi olan *Historical Texts* 125 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın giriş kısmında Abbott, edebi senet ve yazınsal uygulamalara, bu belgelerin tarihe katkısına ve erken dönem İslam tarihçiliğine değinmiştir. Ayrıca Abbott, kitapta tarih yazımının mı hadislerden etkilendiğini yoksa hadislerin mi tarih yazımından etkilendiğini tartışarak konu edinmiş ve aynı zamanda hadis ve isnadın karşılıklı etkileşimini edebi açıdan değerlendirmiştir.

Abbott'un kitapta incelediği ilk belge Allah tarafından evrenin yaratılışı konusunun işlendiği belgedir. İkinci belge Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın hikâyesi, üçüncü belge Yahudi tarihi ile ilgili metinlerden oluşmaktadır. Dördüncü belgede Abbott'un aktardığına göre Abdülmelik bin Hişam tarafından kaleme alınmış olan Sirette "*Akabe'de ikinci toplantı*" başlığı bulunmaktadır. Bu belgede metin verilip açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca Abbott, belgenin tarihine ve önemine de değinmiştir. Beşinci belge Hz. Muhammed'in savaşları ile ilgili metinlerden oluşmaktadır. Abbott, bu belgenin Mamer bin Raşid'in megazisinden olabileceğini belirtmiştir. Abbott, altıncı belgeyi ise Muhammed bin İshak tarafından yazılmış olan "*İbn İshak'ın Halife Tarihi*" başlığı altında ele almaktadır. Belgenin tarihine ve önemine de değinmiştir. Yedinci belgede "*İbn Ukde'nin Zikrun Nebi*" başlığı bulunmaktadır. Zeydi tarihinden bir belgedir. Abbott, sekizinci belgenin el-Taberi Tarihi'nin devamını yazan el Ferğani tarafından yazılmış olabileceğini belirtmektedir. Bu belgede halife Muktedir'e bağlı birlikler ile ismi belirtilmemiş isyancı birlikler arasında geçen tanımlanmamış bir savaşın hikâyesi anlatılmıştır.

Nabia Abbott, **Studies in Arabic Literary Papyri II- Kuranic Commentary and Tradition [Arapça Edebi papirüsler Üzerine Çalışmalar II –Kur'an, Tefsir ve Hadis]**, The University of Chicago Press, Chicago 1967

1961 yılında yayınlanan ve üç yüz otuz bir sayfadan oluşan kitap iki bölüme ayrılmaktadır. Abbott, kitabın ilk bölümünde yazılı hadisin erken dönem gelişimi, hadis yazımının devamı, sonraki dönemlerde hadis aktarımı, hadislerin güvenilirliği ve hayatta kalması gibi konuları işlemiştir. Ayrıca Abbott, Hz. Muhammed'in okuma yazma bilip bilmediği konusunda görüşünü bildirmiştir ve kitabın giriş kısmında uzun ifadeler ile Emevi dönemindeki okuma yazma faaliyetlerine değinmiştir. Abbott'un bu bölümde aktardığı başka bir konu ise aile isnadları ve yazılı hadis konusudur.

Abbott, kitabın ikinci bölümünde biri Kur'an tefsiri diğerleri de hadisler ile ilgili olan on dört papirüsü incelemiştir. Abbott, papirüslerle ilgili çalışmasına zorlu bir iş olan her bir papirüs metnindeki boşlukları kendince tahminlerde bulunarak doldurmuş ve belgeler hakkında yorum yapmıştır. Kitabın büyük bir bölümünde hadislerin yazılı aktarımı üzerine yoğunlaşmıştır. Abbott kitapta yer verdiği hadislerin içeriğini büyük bir özen ve titizlikle incelediğini belirterek, incelediği her bir hadiste adı geçen kişiler hakkında geniş bilgiye yer vermiştir. Abbott eserde tefsirin gelişimine dair de değerlendirmelerde bulunmuştur.

Nabia Abbott, **Studies in Arabic Literary Papyri III -Language and Literature, [Arapça Edebi Papirüsler Üzerine Çalışmalar III- Dil ve Edebiyat]**, The University of Chicago Press, Chicago 1969

1969 yılında basılan kitap iki yüz yirmi dokuz sayfadan oluşmakta olup kitabın birinci bölümünde "*Gramer*" başlığı altında iki belge incelenmiş olup gramerin gelişimi ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Abbott, "*Edebiyat*" başlığı altında beş belge incelemiş ayrıca bu bölümde incelen belgelerin tarihi ve edebi geçmişi hakkında da bilgiye yer vermiştir. Yazar kitapta ayrıca Hz. Muhammed'in okuma yazma bilmediğini savunan kişilere karşı Hz. Muhammed'in çok iyi şekil de olmasa da okuyup yazabildiği konusundaki inancı ile cevap vermiş ve bunu kanıtlara dayandırarak ispat etmeye çalışmıştır.

Bunun yanı sıra Abbott kitapta Emeviler döneminde var olan edebi çalışmaları detaylı bir şekilde incelemiştir. Kitabın önsözünde bu döneme ait yaptığı çalışmadan şu

şekilde bahseder: “Yapılan çalışmalar, Emevi dönemi boyunca hem dini hem de dini olmayan alanlarda artan bir edebi faaliyet olduğunu göstermektedir. Şairler ve birçok alandan bilim adamları edebi ürünlerin yayınlanması, aktarımı ve korunumu için sözel ve yazılı aktarım yöntemlerini eş zamanlı olarak kullanmıştır”.²³

2. Makaleleri

Abbott’un yayınlanmış makalelerine dair yaptığımız literatür taramasında Abbott’a ait yayınlanmış olan makalelerinin sayısının aşağıda yayın yılına göre kronolojik olarak belirttiğimiz yirmi iki makale ile sınırlı olduğunu tespit ettik. Tüm bu makalelere genel olarak internet ortamında yaptığımız araştırmalar sonucunda ulaştık.

Nabia Abbott, “**An Arabic Papyrus Dated A.H. 205**” [**Hicri 205 Tarihli Bir Arapça Papirüs**], Journal of the American Oriental Society, 57(3) , 1937, 312-315.

Nabia Abbott, “**Maghribi Koran Manuscripts of the Seventeenth to the Eighteenth Centuries**” [**On Yedinci Yüzyıldan On Sekizinci Yüzyıla Mağrip Kuran El Yazmaları**], The American Journal of Semitic Languages and Literatures, 55 (1), 1938, 61-65.

Nabia Abbott, “**Arabic Marriage Contracts Among Copts**” [**Kıptiler Arasında Arapça Evlilik Sözleşmeleri**], Zeitschrift der Deutschen Morgenliindischen Gesellschaft, 95, 1938, 59-81.

Nabia Abbott, “**An Arabic-Persian Wooden Qur’anic Manuscript From the Royal Library of Shah Husain Şafawi I, 1105-35 H**” [**I.Şah Hüseyin Safevi’nin (H.1105-35) Kraliyet Kütüphanesinde Bulunan Tahta Arapça-Farsça Bir Kuran El Yazması**], Ars Islamica, 5 (1), 1938, 88-94.

Nabia Abbott, “**Arabic Numerals**” [**Arapça Sayılar**], Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, 2, 1938, 277-280.

²³ Nabia Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri III- Language and Literature*, The University of Chicago Press, Chicago 1969, 5

Nabia Abbott, **“An Arabic-Persian Koran of the Late Fifteenth or Early Sixteenth Century”** [On Beşinci Yüzyılın Sonu ya da On Altıncı Yüzyılın Başlarına ait Arapça-Farsça Kuran], *Ars Islamica*, 6 (1), 1939, 91-94.

Nabia Abbott, **“The Contribution of Ibn Muklah to the North-Arabic Script”** [Ibn Mukle'nin Kuzey Arap Yazısına Katkısı], *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 56 (1), 1939, 70-83.

Nabia Abbott, **“Two Būyid Coins in the Oriental Institute”** [Şarkiyat Enstitüsündeki İki Büveyhi Sikkesi], *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 56 (4), 1939, 350-364.

Nabia Abbott, **“Persian Documents from Mughal India”** [Hindistan Babür'den Farsça Belgeler], *Journal of the American Oriental Society*, 59 (3), 1939, 371-374.

Nabia Abbott, **“Pre-Islamic Arab Queens”** [İslam Öncesi Arap Kraliçeleri], *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 58 (1), 1941, 1-22.

Nabia Abbott, **“Women and the State on the Eve of Islam”** [İslam Arifesinde Kadın ve Devlet], *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 58 (3), 1941, 259-284.

Nabia Abbott, **“Women and the State in Early Islam-I”** [İslam'ın İlk Döneminde Kadın ve Devlet], *Journal of Near Eastern Studies*, 1(1), 1942, 106-126.

Nabia Abbott, **“Women and the State in Early Islam-II”** [İslam'ın İlk Döneminde Kadın ve Devlet], *Journal of Near Eastern Studies*, 1 (3), 1942, 341-368.

Nabia Abbott, **“An Arabic Papyrus in the Oriental Institute Stories of the Prophets”** [Şarkiyat Enstitüsünde Bulunan Bir Arapça Papirüste Yeralan Peygamber Hikâyeleri], *Journal of Near Eastern Studies*, 5(3), 1946, 169-180.

Nabia Abbott, **“Kasr Kharana Inscription of 92 H. (710 A.D.)”** [Kasrül-Harane Yazıtları H. 92 (M.S. 710)], *Ars Islamica*, 11/12, 1946, 190-195.

Nabia Abbott, “**Indian Astrolabe-Makers**” [Hint Usturlap Yapımcıları], *Islamic Culture*, 11, 1948, 144-46.

Nabia Abbott, “**An Arabic Papyri of the Reign of Gafar al-Mutawakkil Ala-llah (A.H. 232-247/A.D. 847-861)**” [Halife Cafer²⁴ el Mütevekkil Ala'l-lah'ın Saltanatı Döneminde Arapça Papirüs], *Zeitschrift der Deutschen Morgenliindischen Gesellschaft*, 92, 1948, 88-135.

Nabia Abbott, “**A Ninth-Century Fragment of the Thousand Nights**” [Bin Bir Gece Masallarının Dokuzuncu Yüzyıl Bölümü], *Journal of Near Eastern Studies*, 8 (3), 1949, 129-164.

Nabia Abbott, “**Woman**”, *Ed. Ruth Nanda Ashen, Mid-East: World-Center: Yesterday, Today, and Tomorrow*, (ss.196-212) [“Kadın”, *Ed. Ruth Nanda Ashen, Ortadoğu: Dünya Merkezi: Dün, Bugün, Yarın*], *Science of Culture Series*, New York, 1956.

Nabia Abbott, “**Martin Sprengling (1877-1959)**” [Martin Sprengling (1877-1959)], *Journal of Near Eastern Studies*, 19 (1), 1960, 54-55.

Nabia Abbott, “**Jundi Shahpūr**” [Cundi Şapur], *Ars Orientalis*, 7, 1968, 71-73.

Nabia Abbott, “**Wahb b. Munabbih**” [Vehb bin Münebbih], *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 36, No. 2, 1977, 103-112.

Nabia Abbott, “**Hadith Literature II**” [Hadis Edebiyatı -II], Ed., A. F. L. Beeston, T. M. Johnstone, R. B. Serjeant, G. R. Smith, *Arabic Literature to the End of the Umayyad Period*, (s289-299), Cambridge University Press, Avusturalya 1983.

²⁴ Her ne kadar metinde “Gafar” kelimesi geçiyorsa da doğrusu “Cafer”dir.

BİRİNCİ BÖLÜM

NABİA ABBOTT'UN ESERLERİNDE KUR'AN, TEFSİR VE HADİS

1.1. KUR'AN

Abbott'a göre Kur'an'ın hem içeriği hem de yazılı halinin tarihsel gelişimi Müslümanların ilgisini çektiği kadar Gayrimüslimlerin de ilgisini çekmiştir. Yazar tarihsel süreç içerisinde Kuran ayetlerinin vahiy sırası, Kur'an'ın bölümlerinin toplanması ve yazılı bir cilt olarak bir araya getirilmesine dair bilgilerin yer aldığı hadisleri ilk Müslümanların koruyarak sonraki nesillere başarılı bir şekilde aktardıklarını ifade etmektedir. Bunun yanı sıra Gayrimüslimlerin ise modern araştırma yöntemlerini kullanarak Kur'an'ın tarihsel süreç içerisinde yeniden yapılanmasına dair bilgileri ileriki nesillere başarılı bir şekilde aktardıklarını açıklamaktadır. Ayrıca Gayrimüslimlerin Kur'an'ın tarihsel süreç içerisinde değişimine dair aktardıkları bilgilerin mantıklı olduğunu düşünmektedir.²⁵ Bu durum bize daha araştırmamızın başında Abbott'un Gayrimüslimlerin Kur'an'ın özgünlüğü konusunda ortaya attığı asılsız ve kabul edilemez iddialarını benimsediğini göstermektedir.

Abbott, Kur'an hakkındaki araştırmalarını dayandırdığı Müslüman kaynakları kendi içerisinde üç gruba ayırırken Gayrimüslimlere ait kaynakları da iki gruba ayırmıştır. Buna göre Müslüman kaynaklarının ilk grubu Zühri, İbni İshak ve İslam Hukuk okullarının kurucuları olan İmam Hanefi, İmam Şafi ve İmam Malik'in Hz. Muhammed'in hayatını anlatan biyografi eserleridir. İkinci grup ise Buhari'nin Sahih-i Buhari'si ve Müslim'in Sahih-i Müslim'i ile başlayan ilk hadis derleme eserleridir. Yazara göre üçüncü grup ise Müslüm ve Buhari'nin hadis kitaplarından etkilenen Taberi, Beydavi, Begavi, İbni Kesir, Suyuti ve İbn Nedim'in kaleme aldığı Kur'an'a dair çalışmalardan oluşmaktaydı. Abbott Gayrimüslimlerin ilk grubunun, Kur'an'ın tarihsel süreç içerisinde gelişimini eleştiren başta Abdulmesih el Kindi olmak üzere Ortaçağ Hristiyan Arapları olduğunu belirtmektedir. Abbott'a göre ikinci grup başta tüm İslam araştırmacılarının vazgeçilmezi olduğunu iddia ettiği "Geschichte Des Qorans" (Kur'an Tarihi) isimli eseri ile Theodor

²⁵ Nabia Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, The University of Chicago Press, Chicago 1939, 45

Nöldeke olmak üzere William Muir, Edward Henry Palmer, John Medows Rodwell, Hartwig Hirschfeld, Paul Casanova gibi oryantalistlerin eserlerinden oluşmaktadır.²⁶

1.1.1. Hz. Muhammed Dönemi Kur'an Yazımı

Abbott, Hz. Muhammed'in okuma yazma bilip bilmediği konusu üzerinde oldukça fazla durmuştur ve bu doğrultuda izlenimlerimize göre Hz. Muhammed'in okuma yazma bildiğini ispatlamak gayreti içindedir. Ayrıca yazar Hz. Muhammed'in okuma yazma bilip bilmediği konusunda sadece kendi düşüncesini değil aynı zamanda kendi döneminde ve kendi döneminden önce yaşamış bir grup oryantalistin görüşlerini de eserlerinde aktararak ortaya atılan fikirleri tartışarak incelemeyi tercih etmiştir. Ancak bu konuda gözümüzden kaçmayan başka bir husus ise Abbott'un eserlerinde Müslüman âlimlerin Hz. Muhammed'in okuma yazma bilip bilmediği konusundaki düşüncelerine yer vermeyi ihmal etmeyişidir. Ancak Abbott bu konuda Müslüman âlimlerin Hz. Muhammed'in okuma yazma bilip bilmediği konusundaki düşüncelerinden yola çıkarak araştırmadan uzak bir Müslüman araştırmacı portresi çizmeye çalışmışsa da bu portre günümüz Müslüman Bilim adamlarının araştırmacı kimlikleri ile uyuşmamaktadır.

Abbott, Hz. Muhammed'in okuma yazma bilip bilmediği konusunun Kur'an'ın yazımı ile yakından ilişkili olduğunu iddia eder ve Müslüman âlimlerin kendi düşüncesinin aksine Hz. Muhammed'in hiçbir zaman ne okuma ne de yazma bildiği yönündeki düşüncelerini kendilerince ne gibi haklı gerekçelere bağladıklarını sık sık dile getirmektedir. Bununla birlikte Abbott, Müslüman düşünürlerin haricinde bazı oryantalistlerin Hz. Muhammed'in okuma yazma bilip bilmediği konusunda görüş ayrılığına düştüklerini de ifade eder. Yazar oryantalistlerin bir grubu arasında Hz. Muhammed'in ne okuma ne de yazma bildiği düşüncesinin hâkim olduğunu; başka bir grup oryantalistin ise bu görüşün kısmen karşıtı olan yani Hz. Muhammed'in okuma bilmesede de çok iyi derecede yazma kabiliyetine sahip olduğu düşüncesinin var olduğunu belirtir. Abbott bu iki gurubun görüşünün aksine büyük oranda kendi düşüncesini de temsil eden başka bir grubun ise Hz. Muhammed'in okuyup yazabiliyor olduğunu ancak bunları tam manası ile yapamadığı görüşünü savunduklarını ve bu düşüncenin gerçeği yansıttığını ifade eder.²⁷

²⁶ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 45

²⁷ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 46

Abbott bu görüşü savunan oryantalistler arasındaki genel eğilimin Hz. Muhammed'in iyi derecede okuma yazma bilmemesine rağmen boyutu kesin olmamak kaydı ile Kur'an'ın yazımına katkı sağladığı yönünde olduğunu belirtir. Yazar Oryantalistlerin vahiy kâtiplerinin yanı sıra Hz. Muhammed'in de Kur'an'ın yazımına katkı sağladığı yönündeki düşüncelerinin İslam dünyasında çok önemsenmediğini belirtmekle birlikte bu durumun sebebinin ise Müslüman âlimlerin Kur'an-ı Kerim'in vahiylerin sırası belirlendikten sonra Hz. Muhammed'in kâtiplerine vahiylerini yazdırdığı inancına yönelik İslam dünyasında var olan genel inancı gösterir. Ayrıca Abbott Müslüman alimlerin Hz. Muhammed'in okuma yazma bilip bilmemesinin Kur'an'ın vahiy sonucu oluşmuş bir kitap olduğu gerçeğini değiştirmeyeceğini savunduklarını bu sebepten Müslüman âlimlerin Hz. Muhammed'in okuma yazma bilip bilmediği konusu ile çok ilgilenmediklerini de iddia eder.²⁸

Ancak bizim burada dikkatimizi çeken asıl mesele Hz. Muhammed'in kısıtlı da olsa okuma yazma bildiğini belirten Abbott'un, oryantalistlerin Hz. Muhammed'in, Kur'an'ın yazımı esnasında boyutu bilinmemekle Kur'an'ın yazımına katkı sağladığı yönündeki iddialarına bakış açısının ne olduğudur. Bu noktada Abbott'un savunduğu Hz. Muhammed'in okuryazar olduğu fikri bizim tarafımızdan da kabul görmüş olmasına karşın, Abbott bu durumu ideolojikleştirerek Hz. Muhammed'in okuma yazma bilip bilmemesini Kur'an'ın yazımı ile yakından ilişkilendirmiştir. Yazar bu konuda kendisi gibi Hz. Muhammed'in okuma yazmayı bildiğini iddia eden oryantalistlerle paralel bir düşünce yapısına sahip tavrını ortaya koymuştur²⁹ ki biz bu durumu Abbott'un “*Muhammed Sebe*

²⁸ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 46

²⁹ Hz. Peygamberin okuma yazma bilip bilmediği hususunda bkz. Necmettin Gökçür, “Hz. Muhammed'in Ümmî Olması Kur'an-ı Kerim'in Peyderpey Nâzil Olmasının Hikmetlerinden Biri Midir? Furkân Sûresi'nin 32. Âyeti Bağlamında Müfessirlerin Hz. Muhammed'in Ümmîliği Meselesine Yaklaşımlar”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, 17, 197-222; Ahmet Önkal, “Hz. Peygamber'in Ümmîliği”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1986, 2, 249-262; Abdulvahap Özsoy, “Hz. Peygamber'in Ümmîliği Hakkında Bir Tartışma”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, 31, 150-170; Ziya Şen, “Kur'an'da Ümmî Kavramı ve Hz. Peygamber'in Ümmîliği”, *İslâmî İlimler Dergisi*, 2006, I (2), 203-218; Mustafa Kaya, “en-Nebiyu'l-Ummî Kavramına Etimolojik Bir Yaklaşım-Evrensel Peygamber”, *EKEV Akademi Dergisi*, 2009, XIII (39), 97-108; İsmail Yörük, İsmail Şık, “Kelam Açısından Hz. Peygamberin Ümmîliği”, *Dinî Araştırmalar*, 2004, VII (19), 173-189; Remzi Kaya, “Kur'an'da Hz. Peygamberin Beşer ve Ümmî Oluşu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, XI (1), 29-52

*Kraliçesinden o kadar etkilendi ki o Kur'an da ondan bahsetti*³⁰ sözlerinden daha net bir şekilde anlamaktayız.

Abbott, Kur'an'ın yazımına dair başka bir olasılığın ise Hz. Muhammed'in vefatından önce Kur'an'ın tamamen olmasa da belli bir kısmının Hz. Muhammed'in emri ile vahiy kâtipleri tarafından yazıldığı, kalan kısımlarının ise Hz. Muhammed'in vefatından sonra hafızların ezberlediği kısımlarla birleştirilerek Kur'an'ın tam metninin oluşturulduğunu belirtir. Yazar bu görüşün İslam âleminde büyük ölçüde kabul edilmesine rağmen oryantalistler tarafından belirli bir düzeyde kabul gördüğünü iddia eder. Aynı zamanda Abbott bu dönemde Kur'an'ın hafızların zihnindeki bilgilerle tamamlanmasının oryantalistler tarafından güvensiz bir yöntem olduğu gerekçesi ile eleştirildiğini, dolayısı ile bu konuda da İslam âlimleri ile oryantalistlerin zıt fikirler savunduklarını belirtir.³¹

Abbott'a göre Hz. Muhammed'in yaşadığı dönemde yazılı bir Kur'an olmamasının daha makul bir sebebi, Hirschfeld'in ortaya attığı iddiadır. Yazar Hirschfeld'in iddiasının Hz. Muhammed'in yazılı bir Kur'an'a kendi döneminde ihtiyaç duymasına rağmen Kur'an metinleri üzerinde değişiklik yapılması gerekebileceğinden Kur'an'ın basımını ertelediği düşüncesi olduğunu belirtir. Ancak yazar her ne kadar Hirschfeld'in ortaya attığı iddiayı makul görse de Bakara Suresi 106. Ayetten³² yola çıkarak Hz. Muhammed'e Allah tarafından zaten Kur'an üzerinde arzu etmiş olduğu değişikliği yapma özgürlüğünün verildiğini dolayısı ile Hz. Muhammed'in kendi döneminde yazılı bir Kur'an oluşturması için hiçbir engel olmamasına rağmen onun bilinçli olarak Kur'an yazımını ertelediğini "*Çok muhtemeldir ki Muhammed'in önlemek tedavi etmekten daha iyidir şeklindeki uygulaması, onun beklenmedik ani ölümüne dek yazılı bir Kur'an basımını ertelemiştir.*"³³ sözleri ile ifade eder.

Genel olarak baktığımızda Abbott her ne kadar Kur'an hakkındaki araştırmalarını hem Müslüman hem de Gayrimüslimlerin Kur'an'a dair araştırmalarına dayandırdığını iddia etse de bizce bu durum çok makul gözükmemektedir. Çünkü Abbott İslam kaynaklarında ne yazarsa yazsın olaylara kendi oryantalist penceresinden bakmayı tercih

³⁰ Nabia Abbott, "Woman", (Ed. Ruth Nanda Ashen), *Mid-East: Word-Center: Yesterday Today and Tomorrow*, Science of Cultural Series, (ss. 196-212) Harper & Bros., Newyork 1956, 198

³¹ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 46

³² Bakara Suresi: 2/106: "Biz yürürlükten kaldırdığımız veya unuttuğumuz her hangi bir mesajı mutlaka daha iyisi veya benzeri ile değiştiririz. Allah'ın her şeye kadir olduğunu bilmez misin?"

³³ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 47

etmiş ya oryantalistlerin düşüncesinden yola çıkarak bir sonuca ulaşmayı hedeflemiştir ya da değerlendirdiği İslami kaynakları görmek istediği gibi değerlendirmiştir. Örneğin, Abbott, Hz. Muhammed döneminde yazılı bir Kur'an'ın olmadığını iddia etse de Kur'an'ın Hz. Muhammed döneminde tamamen vahiy kâtipleri aracılığı ile yazıldığına dair Kur'an'da, hadislerde birçok somut delil bulunmaktadır.³⁴ Aynı şekilde yazarın Hz. Muhammed'in bizzat kendi döneminde Kuran'da değişiklikler yapılabileceği gerekçesi ile Kur'an yazımını ertelediğine dair iddiasını Bakara Suresi 106. ayete dayandırarak açıklamasında da görmekteyiz. Oysa Abbott o ayeti 105. ayetle³⁵ birlikte ele alsaydı bahsedilen mensûh kitabın Kur'an değil Tevrat ve İncil olduğunu görecekti. Ancak biz bu durumun Abbott gibi hayatını İslam'a dair araştırmalara adadığını iddia eden bir oryantalistin gözünden kaçmış olma ihtimalini neredeyse imkânsız olduğunu düşünüyoruz.

Bu doğrultuda Abbott'un da eserlerinde Bakara suresi 106. ayete dayandırdığı “Nesh” meselesini ele alacak olursak, kelime manası olarak “değiştirmek, gidermek ve nakletmek” gibi anlamlara da gelen “nesh kavramı”, “var olan bir şer'i hükmün başka bir şer'i hüküm ile değiştirilmesi ya da öncesinde inzal edilen bir nassın hükmünü sonraki tarihli başka bir nass ile değiştirmek veya kutsal bir metni ilga eden diğer bir kutsal metin” anlamına gelmektedir.³⁶ Ancak Abbott'un da eserlerinde bahsettiği nesh olayının Kur'an'ı Kerim ile ilişkilendirilmesi yukarıda da belirttiğimiz üzere bizce mümkün olmayan bir durumdur.

Bu bağlamda Kur'an'da nesh meselesine yönelik yapılan çalışmaları ele aldığımızda Kur'an'da neshin olmadığını belirten Muhammed Esed'e göre, Kur'an'da var olan ayetlerden herhangi birinin nesh edildiği sonucuna ulaştığını iddia eden kişilerin, bu kanaatinin Kur'an konusundaki yetersizliğinden kaynaklandığını belirtir ve ona göre

³⁴ Kur'an'ın yazılış süreci için bkz. Ziya Şen, *Kur'an'ın Metinleşme Süreci*, Düşün Yay., İstanbul 2013; Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, Beyan Yay., İstanbul 2010; Ömer Pakiç, *Kur'an Tarihi*, Kitabı Yayınevi, İstanbul 2013; Muhsin Demirci, *Kur'an Tarihi*, İfav Yay., İstanbul 2010; Şaban Karataş, *Şia'da ve Sünni Kaynaklarda Kur'an Tarihi*, Ekin Yay., İstanbul 1996; Muhammed Mustafa el-A'zami, *Kur'an Tarihi*, İz Yay, İstanbul 2011; Ziya Şen, “Kur'an-ı Kerim'in Yazılması”, *Diyanet İlmî Dergi*, XLVI (1), 2010, 33-56; Bilal Görkür, “Modern Dönemde Kur'an Tarihinin Ortaya Çıkışı: Kur'anın Korunmuşluğu Hususunda Oryantalist İddialar ve Müslümanlardan Cevaplar”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27, 9-28; Muhammed Hamidullah, “Kur'ân-ı Kerim İle Diğer Semâvî Kitapların/Sayfaların Karşılaştırmalı Kısa Bir Tarihi”, (Çev. Bahattin Dartma), *Din Bilimleri Akademik Araştırma*, 2007, VII (3), 165-173

³⁵ Bakara Suresi: 2/ 105: “Ehli kitaptan kâfir olanlar ve müşrikler, Rabbinizden sizin üzerinize hayırdan (rahmet ve fazl) indirilmesini istemezler. Ve Allah, rahmetini dilediği kimseye tahsis eder. Ve Allah, “büyük fazıl” sahibidir.”

³⁶ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, TDV Yay., Ankara 1997, 122

Kur'an'da nesh meselesi hiçbir tarihsel olguya dayanmamaktadır, Bu yüzden de Kur'an'da nesh olduğu iddası reddedilmelidir.³⁷

Ayrıca yine Kur'an'da nesh meselesine yönelik çalışmalarda bulunan M. Sait Şimşek'in tespitleri şu şekildedir: “*Kur'an'da çelişki bulunmadığından nesh de yoktur, Kur'an, geçmiş şeriatleri neshetmiştir ve nesh taraftarlarının, Kur'an bünyesinde bir neshe delil olarak ileri sürdükleri âyetler, geçmiş şeriatlerin neshini dile getirmektedir. Ne bir âyet, ne de Rasûlüllah (s.a.v.)den rivayet edilen sahih bir hadiste “şu âyet, şu âyeti neshetmiştir” şeklinde bir ifade yoktur. Nâsîh - mensûh diye nitelenen âyetlerin herbiri kendi şartları içerisinde yürürlüktedir ve ayrıca Kur'an bünyesinde neshin mevcudiyetine dair icma yoktur. Nesh taraftarlarının ittifak ederek şu âyet mensûhtur dedikleri bir âyet mevcut değildir.*”³⁸

Aynı zamanda Abbott'un Kur'an hakkındaki düşüncelerinden bizim ulaştığımız başka bir sonuç ise onun aslında Kur'an konusu ile farklı bir konuya da dikkat çekmek istemesidir ki bu konu İslamiyet konusudur. Yazar eserlerinde açıkça ifade etmese de İslamiyet'e bakışının çokta pozitif olmadığını görmekteyiz. Biz bu kanaate Abbott'un “*Kuran'ın gerçekliği ve bütünlüğü doğal olarak onun derlenme tarihiyle ilişkilidir. Tarih ne kadar erken olursa Kuran'ın metni de bir o kadar tam ve güvenilirlerdir.*”³⁹Sözlerinden ulaştık. Çünkü Kur'an-ı Kerim İslam dininin temelini oluşturmaktadır. Dolayısı ile bizce Abbott'un burada Kur'an'a orijinalliğini kaybetmiş bir kitap olarak bakması İslamiyet'e de temeli yanlışlarla dolu bir din olarak bakması anlamına gelmektedir.

Abbott Kur'an hakkındaki düşüncelerini belirtirken genel olarak Alman şarkiyatçılar Theodor Nöldeke, Friedrich Schwally, Hartwig Hirschfeld ve Fransız şarkiyatçılar Paul Casanova ve Manchester'li şarkiyatçı Alphonse Mingana ve Hristiyan Araplarından Abdülmesih el Kindi'nin görüşleri ile kendi görüşlerini karşılaştırmış ve onların görüşlerinden yola çıkarak Kur'an hakkında birtakım olumsuz sonuçlara ulaşmayı hedeflemiştir.

³⁷ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, (Çev. Cahit Koçak, Ahmet Ertürk), İşaret Yay., İstanbul 2000, 31

³⁸ M. Sait Şimşek, “Kur'an'da Nesh Meselesi”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, 1986, 246. Nesh ile ilgili ayrıca bkz. M. Sait Şimşek, Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele, Yöneliş Yay., İstanbul 1991; Veysel Güllüce, “Kur'an'da Nesh Edilmiş Âyet Var mıdır?”, *EKEV Akademi Dergisi*, X (26), 2006, 51-74; Remzi Kaya, “Kur'an-ı Kerim'de Neshi İddia Edilen Ayetler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII (7), 1998, 353-372; Ali Bakkal, “Kur'an'da Mensuh Ayetlerin Sayısı”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 1996, 33-74

³⁹ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 47

1.1.2. Kur'an'ın İlk Resmi Derlemesi

Abbott, Hz. Muhammed dönemi sonrası Kur'an'ın ilk defa resmi olarak ne zaman derlendiğine dair yaptığı değerlendirmede kafa karıştırıcı olarak nitelediği Arapça kaynaklarda üç farklı zamanda Kur'an'ın derlendiğine dair bilgiye ulaştığını ifade eder. Abbott'a göre incelediği kaynaklarda Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in Kur'an'ı ilk defa derleyen kişiler olarak kabul edilmesi ilk başlarda mantıklı iken daha sonrasında yaptığı araştırmalar sonucunda bu görüşün yanlış olduğu ortaya çıkmıştır. Burada görüyoruz ki Abbott, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in Kur'an'ı resmi olarak ilk derleyen kişiler olduğunu kesin bir şekilde reddeder.⁴⁰

Bunun yanı sıra Abbott, Kur'an hakkındaki kaynakları çok iyi irdelediklerini düşündüğü Nöldeke ve Schwally'nin Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in Kur'an derleme faaliyetlerinin özel derleme olduğuna dair görüşlerinden⁴¹ yola çıkarak farklı bir sonuca daha ulaştığını ifade eder. Yazara göre Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer kendi kişisel koleksiyonları için özel Kur'an derlemesi yapmışlardır ve bu derlemeler Hz. Osman dönemi resmi Kur'an derlemesinin hazırlık safhasıdır.⁴²

Abbott'a göre kendi döneminde Nöldeke ve öğrencisi Schwally'nin batıda büyük oranda kabul gören bu düşüncelerinin aksi ispat edilememiştir. Ancak burada yeri gelmişken Kur'an hakkında oryantalistlerin ortaya attıkları iddiaların günümüzde etkinliği azalsa da halen tartışma konusu olmaya devam etmekte olduğunu belirtelim. Abbott kendi döneminde öncüleri Paul Casanova ve Alphonse Mingana olan Nöldeke ve Schwally'nin görüşlerine muhalif bir grubun bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca yazar bu grubun Hristiyan Araplarla paralel bir düşünceye sahip olarak sadece Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir döneminde basılan Kur'an'ı değil aynı zamanda Hz. Osman dönemi Kur'an basımını da reddettiğini ve Kur'an'ın ilk resmi derlemesinin İslamiyet'in ilk döneminde Arap yazısının gelişmediğinden Abdülmelik bin Mervan döneminde valisi Haccac bin Yusuf aracılığı ile yapıldığını iddia ettiklerini belirtir. Abbott bu dönemde Kur'an'ın derleme tarihi ile ilgili Casanova ve Mingana ile aynı görüşe sahip olan Hristiyan Arapların ise daha önceki Kur'an derlemelerini reddetmelerinin sebebini mantıklı bulmamakla birlikte, Hristiyan Arapların

⁴⁰ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 47

⁴¹ T. Nöldeke, F. Schwally, *Kur'an Tarihi*, (Çev. Muammer Sencer), İlke Yay., İstanbul 1970, 27

⁴² Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 47

eğer daha önce basılmış bir Kur'an olsaydı neden Hristiyan yazarların eserlerinde bundan bahsetmediğini sorduklarını ifade eder.⁴³

Abbott'un bu konudaki ilk karşıt yaklaşımı Casanova ve Mingana'nın görüşüne olmuştur. Abbott'a göre Casanova ve Mingana'nın ortaya attıkları iddia büyük yanlışlıklar barındırır. Çünkü Casanova ve Mingana'nın iddia ettikleri gibi özellikle de ilk halifeler döneminde Arap yazısının gelişmemiş olma ihtimali mümkün değildir ve duruma kanıt olarak Oriental Enstitüsünde bulunan başta Hz. Ömer dönemine ait olmak üzere birçok Arapça belge gösterilebilirdi.⁴⁴

Abbott'un ikinci karşıt yaklaşımı Hristiyan Araplara yöneliktir ve onun bu gruba olan tepkisi Casanova ve Mingana'ya olan tepkisinden daha serttir ve şu şekildedir : *“Hristiyan Araplar tarafından ortaya konulan Eğer Osman'ın dönemi ve yada öncesinde yazılı bir Kur'an olsaydı aynı zamanda yaşamış olan Hristiyan yazarların bundan bahsetmiş olması gerekirdi şeklindeki karşıt argüman sonuç vermemektedir. Neden kendi yazılı beyanları, etraflarında gelişen olayların akışını takip etmekte başarısız olan yazarlardan bunu bekleyelim ki? Onlar yeni bir dini fikrin, tek tanrılı dinin, Arap komşularını ve üstatlarını etkisi altına aldığı fark etmekte dahi başarısız olmuşlardır. Neden bu kişilerin, Müslümanlara ait bir kitap olduğunu ve en iyi ihtimalle birkaç kopyası bulunduğunu ve bu kopyaların da inanmayanlardan korunduğunu bilecek şekilde her şeye o kadar açık ve her şeyin farkında olduğunu düşünmeliyiz? Bazılarının neler olduğunu gerçekten bildiklerini varsayarsak dahi bu kişilerin ilgi alanları kendi cemaatleri ve Hristiyan düşüncesi ile o kadar sınırlıydı ki özellikle erken dönem İslam tarihinde Kur'an'dan bahsetmemiş olma ihtimalleri bahsetmiş olma ihtimali kadar yüksekti; bu nedenle, yazılı eserlerinde Kur'an'dan bahsetmemiş olmaları genel anlamda bir sonuca varmayan ve ikinci dereceden kanıt olarak görülmelidir.”⁴⁵*

Abbott'a göre Kur'an'ın daha önceki derlemelerini yok sayarak Kur'an'ın ilk resmi derlemesini Abdülmelik bin Mervan dönemi ile ilişkilendirmek Müslüman Arapların tarihinin ve faaliyetlerinin halife Abdülmelik dönemine kadar olan kısmı yok sayılması demektir. Yine Abbott'a göre halife Abdülmelik döneminde Kur'an siyasi çıkarlar için

⁴³ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 47-48

⁴⁴ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 48

⁴⁵ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 48

basıldıysa o zaman tıpkı Abdülmelik döneminde olduğu gibi bunun daha öncesinde yine devlet politikaları doğrultusunda uyanık, yetenekli ve akliselim bir devlet adamı olan Muaviye bin Ebu Süfyan tarafından da Kur'an bastırılmıştır. Dolayısı ile halife Abdülmelik döneminin öncesi de vardır.⁴⁶ Biz burada görüyoruz ki Abbott Hz. Osman dönemi sonrasında da çeşitli sebeplerden ötürü resmi olmayan Kur'an derlemesinin yapıldığını düşünmektedir.

1.1.3. Hz. Osman Dönemi Kur'an Derleme Faaliyetleri

Abbott tüm bu sonuçlardan yola çıkarak Kur'an'ın ilk resmi derlemesine dair yaptığı değerlendirme sonucunda ilk resmi Kur'an derlenmesi için Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in halifelikleri döneminin çok erken, Emevi Halifesi Abdülmelik bin Mervan döneminin ise çok geç olduğunu bu sebepten dolayı Hz. Osman döneminde ilk resmi Kur'an'ın derlendiği sonucuna ulaştığını iddia eder. Aynı zamanda yazar Hz. Osman döneminde sınırları genişleyen İslam devletindeki farklı halk kitleleri arasındaki ortaya çıkan ayrılıklara karşın Kur'an'ın birleştirici bir unsur olarak basıldığını düşünmektedir.⁴⁷

Abbott Kur'an'ın ilk resmi derlemesinin Hz. Osman döneminde olduğunu düşünse de bu döneme ait Kur'an nüshalarına şüphe ile bakmıştır ki biz bunu onun Nöldeke'nin "*Her şey, Osman Kur'an'ının eksiksiz ve doğru olduğunu göstermektedir. Bu imtiyazları dolayısıyla Osman'ın metni, İslam topluluğunda çabucak ve kolayca kabul edilmiştir.*"⁴⁸ düşüncesine karşı "*Osman'ın Kur'an'ının tamlığı ve özgünlüğünü Nöldeke ve Schwally'in kabul ettiği düzeyde kabul etmemekteyiz.*"⁴⁹ sözlerinden anlıyoruz. Abbott bu dönemde derlenen Kur'an'ın sadece noktalama, imla, lehçe ve sure sıralaması yönünden eksik olmadığını daha büyük çaplı eksilmeler ve eklemeler içerdiğini iddia etmekle birlikte Hz. Muhammed'e ilk vahyedilen Kur'an'ın özgünlüğünü ve tamlığını yansıtmadığını öne sürmekte ve bu konu hakkındaki düşüncesini rahatlıkla dile getirmiştir.

Abbott Kur'an'ın özgünlüğü ve tamlığı konusundaki şüphesini sadece Hz. Osman dönemindeki Kur'an nüshaları ile sınırlı bırakmamış genel anlamda diğer halifeler döneminde de derlendiğini belirttiği Kur'an nüshaları için de bu konu hakkında çeşitli

⁴⁶ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 49

⁴⁷ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 49

⁴⁸ Nöldeke, Schwally, 111

⁴⁹ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 49

iddialar ortaya atan oryantalistlerin düşünceleri üzerinden Kur'an'ın özgünlüğüne dair şüphesini belirtmiştir ki biz, bunu “*Derlemenin yapıldığı şekil göz önünde bulundurulduğunda, Kuran'ın eklemelerin yanı sıra çıkartmalar (çıkarıp atma) olmadan derlenmesi bir mucize olurdu.*”⁵⁰ Diye düşünen Hirschfeld'in fikirlerini benimseyen Abbott'un “*Sadece çıkartılan bölümler olmadığı aynı zamanda eklenen bölümler de olduğu konusunda Hirschfeld ile aynı fikirdeyiz.*”⁵¹ sözlerinden anlıyoruz.

Aynı zamanda Abbott, “*Sonra eline geçirebildiği her bir kopyayı tek tek bir araya getiren Haccac bin Yusuf ortaya çıktı ve metinden pek çok büyük bölümün çıkartılmasına neden oldu.*”⁵² diye iddiada bulunan Abdulmesih el Kindi'nin iddialarının doğruluğunu da kabul etmektedir. Biz bunu ayrıca Abbott'un “*Hatta her ne kadar boyutları ve türü hakkında karar vermek zor olsa da, Haccac tarafından değişiklikler yapılmış olmasının muhtemel olduğu konusunda Abdulmesih el Kindi, Casanova ve Mingana ile hemfikiriz.*”⁵³ Sözlerinden net bir şekilde anlamaktayız.

Abbott, Hz. Osman döneminde derlendiğini düşündüğü ilk resmi Kur'an'ının Hz. Muhammed'in kâtiplerinden biri olan Zeyd bin Sabit'in başkanlığında bir komite tarafından uzlaşma içerisinde yürütülen bir çalışma ile derlendiğini belirtmiştir. Ancak yazarın Zeyd bin Sabit'in Hz. Ebubekir döneminde Kur'an nüshasının derlemesinde de komite başkanı olduğunu görmezden gelişi dikkatimizi çekmektedir. Bu dönemle ilgili akla gelen başka bir soru ise Abbott'un bu komisyonun Kur'an'ı yazarken kaynak olarak hangi nüshaları esas aldığına dair görüşü idi. Yazar bu durum için kesin olmayan varsayımlardan yola çıkarak Hz. Hafsa, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'de daha önce bulunan Kur'an nüshalarını kullanılabilmiş olma ihtimali üzerinde durmaktadır.⁵⁴

Abbott'a göre İslam âlemi Kur'an'da yer alan surelerin sıralanışını, Hz. Osman döneminde derlenen Kur'an'da görülen sıra ile kabul etmiştir. Yazar Hz. Osman döneminde Kur'an'ı derlemek için oluşturulan komitenin başkanı Zeyd bin Sabit'in surelerin sıralamasını neye göre yaptığının net olmadığını düşünmektedir. Bu konu hakkında çeşitli

⁵⁰ Hartwig Hirschfeld, *New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran*, London 1902, 137

⁵¹ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 49

⁵² William Muir, *The Apology of al Kindy*, Society for the Promotion of Christian Knowledge, London 1887, 34

⁵³ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 49

⁵⁴ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 50

teorilerin var olduğunu öne süren Abbott, surelerin sıralaması konusunun son derece önemli olduğunu belirtmekle birlikte bu sıralamanın sadece Müslüman kesimde değil aynı zamanda Gayrimüslim kesimde de merak konusu olduğunu ve sonuç olarak hem Müslümanlar hem de Gayrimüslimler tarafından bu konu hakkında, içerisinde uzlaşma ve zıtlıkların yer aldığı farklı fikirlerin ortaya atıldığını iddia eder.⁵⁵

Abbott, Hz. Osman döneminde derlenen Kur'an nüshasında yirmi dokuz surenin başlangıcında bulunan harflerin anlaşılmasız ve gizemli olduğunu düşünmektedir. Ancak yazar surelerin başında bulunan bu harflere dair kendisi bir fikir beyan etmektense ya Loth, Nöldeke, Sprenger, Hans Bauer, Hirschfeld, Goossens ve Jeffrey gibi oryantalistlerin görüşlerini aktararak onların görüşleri hakkında fikrini beyan etmiş ya da genel kabul görmüş olan teoriler üzerinde durmuştur ki Abbott'un aktardığına göre bu teoriler ya bu harflerin sadece Allah tarafından bir anlama sahip mistik semboller olduğu ya da onların mantıksal bir yorumlamayı mümkün kılan kısaltmalar olduğudur. Abbott'a göre bu teoriler Abbott'un kendi dönemindeki düşünürler tarafından genel kabul görmüştür.⁵⁶

Abbott'a göre bu konuda görüş bildiren oryantalistlerin düşüncelerinde uzlaşmalar ve farklılıklar bulunmaktadır. Yazar, başlangıçta Nöldeke'nin bu harflerin Kur'an derlenirken surelerin alındığı koleksiyon sahiplerinin imzası olduğu görüşünü savunmasına rağmen, daha sonra Nöldeke'nin, Loth'un görüşü olan bu harflerin Hz. Muhammed'e atfedilen harfler olduğu görüşünü benimsediğini belirtir. Ancak Abbott, Nöldeke'nin savunduğu ilk teorinin tamamen ortadan kalkmadığını ve daha sonrasında Sprenger ve Hirschfeld tarafından benimsenerek devam ettirildiğini belirtmektedir. Bu konuda Abbott tarafından önemli olarak adlandırılan başka bir görüş ise Hans Bauer'ın bu harflerin Kur'an ifadelerinin veya o surede geçen anahtar sözcüklerin bir kısaltması olduğu görüşüdür. Abbott'a göre tüm bu görüşlerin en mantıklı ve kabul edilebilir olanı ise Goossens tarafından ortaya koyulan bu harflerin sadece anahtar kelimeler değil, surelerin önceki veya şimdiki isimlerine ya da başlıklarına bağlı anahtar kelimeler olduğunu düşüncesidir.⁵⁷

Abbott tüm bu tartışmaların kendisini iki önemli sonuca götürdüğünü ifade eder. Yazara göre bu sonuçlardan ilki, Hz. Osman döneminde basılan Kur'an'ın daha öncesinde

⁵⁵ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 50

⁵⁶ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 50

⁵⁷ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 50-51

de bulunan Kur'an nüshalarının varlığı ve bu nüshaların Hz. Osman dönemindeki Kur'an nüshalarını etkilediğidir. İkinci olarak ise Hz. Osman döneminde Kur'an'ın derlenip basılması için oluşturulan heyetin ve heyetin başkanı Zeyd bin Sabit'in Hz. Osman dönemi öncesindeki Kur'an nüshalarını ilk resmi Kur'an'ın basımında kullanmak için özverili bir şekilde muhafaza ettikleridir.⁵⁸

Abbott, Hz. Osman döneminde Kur'an'ın derlenmesi ve yazılması için oluşturulan komisyonun görevinin sadece resmi bir Kur'an nüshası oluşturmak olmadığını diğer bir görevlerinin ise Hz. Osman dönemi öncesindeki Kur'an el yazmalarının etkinliğini ve kullanımını ortadan kaldıracak çok sayıda Kur'an nüshasını çoğaltarak farklı şehir ve bölgelere göndermek olduğunu belirtir.⁵⁹ Yazar bu durumu "*Osman Kur'an'ın standart bir metnini çıkarmak çabasıyla, diğer Kur'an metinlerinin imha edilmesini emrettiği zaman, Abdullah bin Mesud ona boyun eğmeyi reddetti.*"⁶⁰ ifadeleri ile bahsi geçen bu durumu örneklendirmeye çalışmıştır. Ancak yazar bahsi geçen tüm bu yasaklamalara rağmen Hz. Osman dönemi öncesi Kur'an nüshalarının sahipleri tarafından çeşitli şekillerde görevlilerinden kaçırılarak saklandığını belirtir. Bunun yanı sıra Abbott Hz. Osman'ın komitesi tarafından her ne kadar tek bir standart Kuran amaçlanmış olsa da sahipleri tarafından saklanan bu farklı nüshaların ortaya çıkması ile resmi basımları bile etkileyen farklılıkların meydana geldiğini ve artık Kur'an nüshalarının farklı coğrafi bölgelerle özdeşleşerek Medine Kur'an'ı, Şam Kur'an'ı, Kufe Kur'an'ı gibi o bölgenin ismi ile anılmaya başlandığını belirtir. Yazar tüm bu Kur'an nüshalarının dışında alışılmamış olarak nitelendirdiği Şii Kur'an'larının varlığına dikkat çeker ve bahsedilen diğer Kur'anlarda yazım, lehçe ve sure sıralaması gibi farklılıkların olmasına rağmen Şii Kur'an'larında ise Hz. Ali'nin vefatı ile ailesinin halifelik makamına sahip çıkmak istemesinin sonucunda o dönemdeki siyasi ve dini durumun etkili olduğu alışılmamış değişikliklerin yapıldığını düşünmektedir.⁶¹

Kur'an'ın İslam dünyasında yayılışını İslamiyet'in ilk dönemlerinden itibaren cami hizmetleri ile paralel bir şekilde yürütüldüğünü ifade eden Abbott, Hz. Osman döneminde oluşturulan resmi Kur'an baskısının kopyalarının çeşitli şehirlerde bulunan camilere

⁵⁸ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 51

⁵⁹ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 50

⁶⁰ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 131, (Türkçe çeviri: 113)

⁶¹ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 50

gönderildiğini ve camilerde resmi Kur'an metinlerinin kullanıldığını belirtmektedir. Ancak yazar bazı bölgelerdeki camilerde ise Hz. Osman dönemi Kur'an metinlerinin yanı sıra koleksiyonerler ya da sahipleri tarafından belirli bir süre saklandıktan sonra ortaya çıkartılan farklı Kur'an metinlerinin varlığına dikkat çeker. Abbott resmi ve özel Kur'an ayrımı yapmaksızın bu dönemde camilerde bulunan Kur'an metinlerinin ya devlet görevlileri ya da dindar insanlar tarafından çeşitli yollardan farklı bölgelere nakledilerek Kur'an'ın yayılmasını sağladıklarını düşünmektedir. Yazar Kur'an sayısının çoğaltılmasında en çok kullanılan yöntemin ise Bizanslıların kiliselere İncil bağışladıkları gibi dindar Müslümanların da camilere, vakıflara veya bağış kurumlarına Kur'an'lar bağışlayarak Kur'an'ın yayılmasının sağlandığını düşünmektedir ve Kur'an'ın yayılmasında ayrıca vakıf sisteminin önemine de dikkat çeker.⁶²

Abbott'un Kur'an konusunda kendi düşüncelerini diğer oryantalistlerin görüşleri ile kıyasladığı başka bir konu ise, Hz. Osman döneminde basılan Kur'an nüshalarının yani o dönemde Kur'an'ı derlemek için oluşturulan komite tarafından farklı şehirlere gönderilen kopyalarının akıbeti konusudur. Abbott, Casanova ve Mingana'nın bu kopyaların hiçbir zaman olmadığı görüşünü reddetmenin yanında onların bu düşüncelerine karşı bu kopyaların varlığını da ispatlamaya çalışmıştır.⁶³ Abbott'un bu kopyaların akıbetine dair yaptığı araştırmalar sonucunda ulaştığı sonuçlara ait iddiaları şu şekildedir:

“Abbasi Halifesi Tai'nin simgelerinden biri olarak gösterildiği tarih olan 369/979-80 yılına kadar Kufe ya da Basra Kur'an'ının varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Medine Kur'an'ının Yezid bin Muaviye (60-64/679-683) döneminde kaybolduğu ve Mekke Kur'an'ının Ebu el-Saraya (200/815) tarafından çıkarılan yangın felaketinde yok olduğu bildirilmiştir. Muhtemelen Şam'a gönderilmiş olan Suriye Kur'an'ının yüzyıllar içinde yer değiştirdiği düşünülmektedir. Haçlı seferinin gerçekleştirildiği sıkıntılı dönemde, 492/1099 tarihinde, Tiberias şehrinden (İsrail'de bir şehir) Şam'a gönderildiği ve Büyük Camii'nin hazine odasında saklandığı bildirilmiştir.”⁶⁴

Abbott, Hz. Osman dönemine ait Kur'an nüshalarının, gönderildiği bölgede Müslüman halkın düşmana karşı olan maneviyatını güçlendirmek adına kullanılmasıyla

⁶² Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 57

⁶³ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 57

⁶⁴ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 51

birlikte kazanılan askeri zaferlerin kutlamalarında ve yemin törenlerinde dini sembol olarak bulundurulduğuna dair iddialarını şu şekilde ifade eder:

“İkinci Haçlı seferi sırasında Haçlılar 543/1148 tarihinde Şam’ı işgal etmeyi denemiş ve Osman’ın bu Kur’an’ı halkı direnişe çağırmak için halk arasında dolaştırılmıştır. Ibn Merzuk (d. 781/1379-80) Mesned el-sahih el-hasan adlı özgün hadislerden oluşan koleksiyonunda, Suriye kopyasının 657/1259 tarihinde hala Şam’da olduğunu bildirmiştir ve Sultan Kalavun’un Moğollara karşı kazandığı zafer (680/1280-81) kutlamalarında da orada olduğu görülmektedir. Mekke ve Medine Kur’an’larının da benzer şekilde olmaları gereken şehirde oldukları İbni Merzuk tarafından 657/1259 tarihinde bildirilmiştir. Hz. Osman’ın Kur’an’ının başka bir kopyasının ise öncelikle Çerkez Memlük Sultanı Canbolat döneminde (906/1500) ve daha sonra da Kansu el Gavri saltanatı döneminde (908/1502 ve 911/1505) Kahire’deki yemin törenlerinde yer aldığı bildirilmiştir.”⁶⁵,

1.1.4. Kur’an’ın Yazım Malzemesi

Abbott’un üzerinde durduğu başka bir konu ise Kur’an metinlerinin üzerinde kullanılan süsleme ve işaret figürleridir. Yazar Ebu el- Esved’in başlattığı Kur’an baskıları üzerinde noktalama ve süsleme figürlerine dair uygulamanın, Hicazlıların bu tür yeniliklere karşı çıkmasına rağmen Kufelilerin bu usulü benimseyerek kullandıkları örneği ile açıklayarak bu konuda da İslam dünyasında fikir ayrılıklarının yaşandığını iddia eder.⁶⁶

Abbott’un Kur’an metinleri üzerinde durduğu diğer bir konu ise Kur’an’ın yazımında kullanılan malzemedir. Hadislerde Cebrail’in getirdiği Kur’an vahiylerinin papirüse yazıldığı bilgisinin var olduğunu ifade eden⁶⁷ Abbott’a göre, her zaman pahalı olan papirüs kâğıdı Hz. Muhammed zamanında çok nadir olarak kullanılmıştır ve Kur’an’ın çoğu bölümlerinin papirüse yazıldığı iddiasını doğrulamak zordur.⁶⁸

Abbott’a göre Kur’an’ın yazımında ilk dönemde kullanılan yazı malzemesine özel bir titizlik gösterilmediğinin çeşitli kanıtları bulunmaktadır. Hz. Muhammed’in sahabelerinin o dönemde Araplar tarafından kullanılmakta olan tablet, ahşap, ağaç kabuğu, yaprak, ipek kumaş, deri, parşömen ve papirüs gibi malzemeler kullanarak Kur’an el

⁶⁵ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 51

⁶⁶ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 22

⁶⁷ Abbott, *The Kurrah Papyri From Aphrodito In Oriental Institute*, 21

⁶⁸ Abbott, *The Kurrah Papyri From Aphrodito In Oriental Institute*, 21

yazmalarını hazırladığını belirten Abbott, Kur'an'ın yazımı için kullanılan malzemeleri hakkında Kur'an'da bilginin⁶⁹ bulunduğunu şu şekilde ifade eder: “6:7 ve 91 numaralı surelerde papirüsten (kirtas); 7:145, 150, 154; 54:13 ve 85:22 numaralı surelerde ahşap ya da taştan yapılmış tabletlerden (elvah) ve 52:3 numaralı surede parşömenden (rakk) bahsedilmiştir. Yazılı sureler, uzunlukları ve kullanılan malzemeye bakılmaksızın “suhuf” olarak adlandırılmıştır ve bu terim föy, yaprak ve hatta broşür gibi manalar taşımaktadır. “Musaf” teriminin Osman'ın Kur'an'ının tamamı ile bağdaştırıldığı söylenmektedir ve sadece Kur'an anlamına gelecek şekilde kullanılmaya devam etmiştir.”⁷⁰

Abbott Kur'an'ın yazımı için kullanılan malzemenin İslam'ın ilk yüzyılının sonunda değişmeye başladığını belirtmekle birlikte İslam'ın ilk dönemlerinde kullanılan deri, hurma yaprağı, kürek kemiği, taş gibi yazım malzemelerinin zaman içerisinde yerini parşömeğe bıraktığını, daha sonra ise Halife Reşid dönemi ile birlikte yazı malzemesi olarak parşömenin yanı sıra kâğıdın yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandığını belirtir. Abbott bu duruma kanıt olarak ise Viyana koleksiyonunu göstermektedir.⁷¹

Oriental Enstitüsünde bulunan Kur'an koleksiyonunun, küçük olmasına rağmen İslam'ın birinci yüzyılından başlayarak dördüncü yüzyılına kadar kullanılan parşömenin kalitesinin çeşitliliğini gözler önüne serdiğini düşünen Abbott, Oriental Enstitüsünde bulunan Kur'an koleksiyonunda yer alan Kur'an metinlerin yazım malzemesi hakkında şu ifadeleri kullanır: “Kur'an sayfalarının ticari kâğıttan çok daha iyi kalitede olduğu görülmektedir. Koleksiyonumuzdaki 4 numaralı sayfa o kadar kaliteli ve saydamdır ki, kullanılan mürekkebin hem çok yoğun hem de çok siyah olmasına rağmen her iki taraftan bakıldığında diğer yüzdeki yazılar net bir şekilde görülebilmektedir. Buna karşın Doğu Bilimleri Enstitüsü Müzesinde sergilenen A6967 numaralı bağış belgesi ise iki defa

⁶⁹ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 51

⁷⁰ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 51-52. Kur'an'ın yazım malzemesi hakkında ayrıca bkz. M. Hanefî Palabıyık, “Cahiliye Dönemi ve İslam'ın İlk Yıllarında Okuma-Yazma Faaliyetleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27, 2007, 32-68; el-Kettânî, *Muhammed Abdul-Hayy, et-Terâtibu'l-İdârîyye, Hz. Peygamberin Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar I-III*, (Çev. Ahmet Özel), İz Yayıncılık. İstanbul 1991; M. Zeki Canan, *İslam Tarihi*, İstanbul 1977; Osman Ersoy, “Kâğıt” maddesi, *DİA*, İstanbul 2007; Hayrettin Öztürk, *Ebedi Mucize Kur'an'ın Yazılması ve Toplanması*, Fecr Yay., Ankara 1988

⁷¹ Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 53

*kullanılmış ve aslında daha kaliteli olan malzemeye göre zamanın yıkıcı etkisine daha iyi dayanmış kalın bir parşömendir.*⁷²

Abbott, İngiliz şarkiyatçı Arthur John Arberry'nin "*The Koran Interpreted*" adlı eserine dair kaleme aldığı tanıtım yazısında Batılı Kuran çevirilerinin Hz. Muhammed'in peygamberlik misyonu ve İslam'ın rolü konusunda Avrupa'nın değişen görüş iklimini yansıttığını dile getirmiştir. Ayrıca Abbott Ortaçağ haçlı Hristiyanlarının Hz. Muhammed'in bir sahtekâr olduğuna inanan, onu sürekli kınayan ve onunla beraber Müslüman kutsallığını alaya alan bir tutum sergilediğini de düşünmektedir. Abbott'a göre M.S 1143 yılında yayınlanan Kur'an'ın Latince tefsiri, duyulan merakı biraz olsun gidermiş ve beş yüz yıl boyunca küçük bir el yazması şeklinde bu amaçla kullanılmıştır.⁷³

Abbott on yedinci yüzyılda Fransa'nın Osmanlı ve Moğol imparatorluklarının üzerindeki etkinliğini artırması Fransa'da İslamiyet ve onun kutsal kitabına olan ilgiyi daha da arttığını belirtmektedir. Kur'an'ın Fransızca'ya çevirisi 1647 yılında yapılmış ve yine 1649'da İngilizce'ye çevirisi Alexander Ross tarafından yapılmıştır. Bu dönemde Kur'an'a karşı ortaya çıkan ilgi bazı kesimler tarafından hiç de hoş karşılanmamış Papa VII. Alexander Kur'an'ın orijinalini ve çevirisinin yapılmasını yasaklamış Arapça metinlerin Avrupa'da basılmaması bir süre devam ettikten sonra, aynı yüzyılın sonunda çevirilerle ilgili başka girişimlerin yapıldığı görülmüştür.⁷⁴

1.2. TEFSİR

Abbott'un eserlerini taradığımız zaman tefsir konusunda ele aldığı birkaç konudan kısaca bahsetmek istiyoruz.

1.2.1. Müteşabih Ayetlerin Tefsiri Tartışması

Abbott Kur'an konusunda olduğu gibi tefsir konusunda da diğer oryantalistlerin görüşlerini sorgulayarak bir sonuca ulaşmayı hedeflemiştir. Abbott, Harris Birkeland ve Ignac Goldziher'in İslam'ın ilk iki yüzyılındaki tefsir faaliyetine karşı var olan muhalefete dair zıt fikirlerini değerlendirerek, onların düşünceleri üzerinden bir sonuca ulaşmıştır.

⁷² Abbott, *The Rise of The North Arabic Script...*, 53

⁷³ Nabia Abbott, "The Koran Interpreted", *Journal of Near Eastern Studies*, XVII (1), 1958, 77

⁷⁴ Nabia Abbott, "The Koran Interpreted", 78

Yaptığı değerlendirme sonucunda Abbott, Goldziher'in tefsir faaliyetine dair incelediği kaynakları kısmen yanlış yorumladığını; Birkeland'ın ise tefsir faaliyetine yönelik incelemelerinde yeteri kadar kaynak incelememediğini, bu sebepten dolayı tefsir faaliyetine dair düşüncelerinin yanlış olduğunu iddia etmektedir.⁷⁵

Abbott, Birkeland'ın tefsir hakkındaki iddialarını şu şekilde özetler : “(1): *İslam'ın ilk yüzyılının sonuna kadar tefsire karşı bir muhalefet yoktu. (2): Tefsir çeşitlerine karşı güçlü bir muhalefet, İslam'ın ikinci yüzyılında başlamıştır. (3): İslam'ın İkinci yüzyılından sonra tefsir, ehl-i sünnet kurallarına uyumlu bir şekilde sürdürüldü ve devam eden süreçte sıkı aktarım metotlarına bağlı tefsir, genel kabul görmeye başladı. Ancak ehl-i bidat tefsir hareketine karşı muhalefet de devam etti.*”⁷⁶ Abbott'a göre Birkeland'ın üçüncü iddiası tefsir ilmi ile ilgilenen diğer kişilerin görüşleri ile aynıdır ve tartışmaya gerek yoktur.⁷⁷

Abbott, Goldziher'in tefsire karşı ilk muhalefetin varlığını Hz. Ömer'in Kur'an'ın müteşabih ayetlerin tefsirleri ile meşgul olması sebebiyle Şabi' bin Isl'e uyguladığı şiddetli ceza ile kanıtlamaya çalıştığını ancak Birkeland ise Goldziher'in bu iddiasının geçerliliğini sorguladığını belirtir. Abbott, Birkeland'ın bu konu hakkındaki düşüncelerini şu şekilde ifade eder: “(1) *Efsanevi bir şahsiyet olan Şabi'in kimliği şüphelidir, (2) Bu şiddetli ceza, Ömer'in bilinen karakterine uygun düşmez (3) Tefsirin babası olan İbn-i Abbas'ı destekleyen Ömer'in, tefsire karşı çıkmasının neredeyse imkânsız olduğu.*”⁷⁸ Abbott, Birkeland'ın bu ifadelerinden yola çıkarak bu konu hakkında yeterli araştırma yapmadan böyle bir düşünceye kapıldığını ve Birkeland'ın tefsir faaliyetindeki görüşlerinin kendini bu konu hakkında araştırmaya sevk ettiğini ifade eder.⁷⁹

⁷⁵ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, The University of Chicago Press, Chicago 1967, 106

⁷⁶ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 106-107

⁷⁷ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 107

⁷⁸ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 107

⁷⁹ Müteşabihat hakkındaki tartışmalar için bkz. M. Sait Şimşek, Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele, Yöneliş Yay., İstanbul 1991; Muhsin Demirci, *Kur'an'ın Müteşabihleri Üzerine = (Müteşabihatü'l-Kur'an)*, Birleşik Yay., İstanbul 1996; Muhammed Aydın, *Kur'an-ı Kerim'de Lafzi Müteşabihler*, Nun Yay., İstanbul 1998; Ahmet Baydar, *Modernleşme Sürecinde Kur'an ve Müteşabihler*, Beyan Yay., İstanbul 2000; Enver Apa, “Müteşabih Ayetler Kavramı Hakkında Tarihî ve Semantik Bir İnceleme”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLIII (29), 2002, 151-168; Yusuf Işıcık, “Kur'an'da Müteşabih ve Te'vili”, *I. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu*, 03-05 Şubat 1995, 1995, 101-109; Şükrü Özübuğday, “Kur'an-ı Kerim'deki Muhkem - Müteşabih Ayetlerinin İncelikleri”, *Diyanet İlmî Dergi*, XXXV (3), 1999, 27-38; Zekeriya Pak, “Müteşabih” Kavramının Semantik Alanı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VIII (15), 2010, 1-28

1.2.2. Hz. Ömer Dönemi Tefsir Faaliyetlerine Yönelik Değerlendirme

Abbott Birkeland'ın tefsir konusundaki iddialarını tek tek inceleyerek bu iddialara karşıt görüş belirlemiştir. Yazar kaynaklar üzerinde yaptığı incelemeler sonucunda Birkeland'ın Şabi' bin Isl'i efsanevi bir şahsiyet olarak görmesine rağmen aslında Şabi' bin Isl'in farklı kaynaklarda farklı isimler ile anılan gerçek bir şahsiyet olduğunu bununla beraber Şabi' ibn'Isl ismini sadece müteşabih ayetlerin tefsirine dair soru sorduğu için Hz. Ömer'in şiddetine maruz kaldığını konu edinen rivayetlerde geçtiğini iddia eder. Abbott'a göre Birkeland eğer daha çok kaynak incelemiş olsaydı bu konuda yanlışa düşmeyecekti.⁸⁰

Abbott Birkeland'ın diğer bir görüşü olan Hz. Ömer'in karakterinin şiddete uygun olmadığı düşüncesine ise yine yaptığı araştırmalar ve bazı rivayetler ile karşıt görüş bildirmiştir. Abbott yaptığı araştırmada Şabi'in müteşabih ayetlerin tefsirine dair sorular yöneltmesi üzerine, Hz. Ömer'in bu durum karşısında daha Şabi' huzuruna gelmeden ona uygulayacağı ceza için kırbaç gibi çeşitli ceza aletlerini hazırladığına dair bilgiye ulaştığını iddia eder.⁸¹Burada görüyoruz ki Abbott Hz. Ömer'in şiddet eğilimli bir karaktere sahip olduğunu ispatlamak gayretindedir ve bu düşüncesini Birkeland'ın görüşü üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Ancak Abbott her ne kadar Hz. Ömer'i şiddet eğilimli biri olarak görse de onun Şabi'e şiddet uygulayışının o dönemde var olan mevcut dini ve siyasi yapıyı korumak için yapmış olduğu ihtimali üzerinde durmakla birlikte Hz. Ömer'in bu konuda bahsedilen adaletini göstermediğini iddia eder.⁸²

Abbott, Birkeland'ın üçüncü iddiasına karşılık ise Hz. Ömer'in İbn-i Abbas'ı tefsir konusun da açıkça desteklemediğini ancak ona dolaylı yollardan destek verdiğini düşünmektedir. Ayrıca Abbott'a göre Hz. Ömer, İbn-i Abbas'ı müteşabih ayetlerin tefsiri dışındaki tefsir faaliyetlerinde desteklemiştir.⁸³Abbott, Hz. Ömer'in ilk dönemlerde tefsire karşı olduğunu veya en azından müteşabih ayetlerin yorumlanmasına karşı çıktığını öne sürer.⁸⁴Yine Abbott'a göre, Hz. Ömer'in müteşabih ayetlerin yorumu hakkında soru

⁸⁰ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 107

⁸¹ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 108

⁸² Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 109

⁸³ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 110

⁸⁴ Andrew Rippin, "Tefsir Çalışmalarının Mevcut Durumu", (Çev. Erdoğan Baş), *İslami Araştırmalar Dergisi*, 16 (3), 2003, 456

sorduğu için Şabi’i cezalandırması da Hz. Ömer’in kural olarak müteşabih ayetlerin tefsirini onaylamadığının göstergesidir.⁸⁵ Ancak Abbott Hz. Ömer’in müteşabih ayetler dışındaki tefsire karşı olmadığını hatta kendisinin de diğer tefsir türlerine katkısının olduğunu düşünmektedir.⁸⁶ Dolayısıyla Abbott, Birkeland’ın İslam’ın ilk yüzyılında tefsirin hiçbir türüne karşı muhalefet olmadığını dair görüşünün geçersiz olduğunu kabul eder.

Abbott aynı zamanda Hz. Ömer’in tefsire karşı olan tutumunun, sahabe ve sahabelere tabi olanların tavrını ne kadar temsil ettiği sorusuna da cevap aramıştır. Abbott’a göre Goldziher, Hz. Ömer’in müteşabih ayetlerin yorumuna karşı olan tutumunu benimseyen sahabelerin görüşünü, tefsire dair incelediği kaynakları yanlış değerlendirerek müteşabih tefsirden farklı uhrevi ve tarihi efsaneler içeren farklı bir tefsir türü ile bağdaştırmaya çalışmıştır. Ancak bu durum ortaya sahabeler ve âlimlerin, tefsirin birçok çeşidine karşı oldukları ve hiçbir zaman tefsir faaliyetin katılmadıklarını ima eden bir düşünce ortaya çıkarmıştır. Abbott, Birkeland’ın Goldziher’in kaynakları yanlış değerlendirdiğini ortaya çıkarsa da Goldziher’in kullandığı kaynakları İslam’ın birinci yüz yılında tefsire karşı olan muhalefetin yapıcı muhalefet olduğunu ispatlamak için kullandığını iddia eder.⁸⁷ Dolayısıyla ile Abbott’a göre hem Goldziher hem de Birkeland’ın tefsir faaliyetlerine dair iddiaları yanlıştır.

Abbott, Taberi’nin tefsir faaliyetine katılmayan veya tefsire karşı olan az sayıda âlimin ismini liste haline getirdiğini belirtmekle beraber, bu listede yer alan Salim bin Abdullah bin Ömer bin el Hattap, Kâsım bin Muhammed bin Ebubekir, Âmir bin Şerâhîl (İmam Şa’bi) gibi âlimlerin düşüncelerini, Birkeland ve Goldziher’in, tefsir faaliyetlerine dair bir takım iddialarını güçlendirmek için kullandıklarını ifade eder. Abbott’a göre Taberi’nin listesinde yer alan bu âlimlerin tefsir faaliyetine katıldıklarını ortaya koyan bir takım rivayetler bulunmakla birlikte bu rivayetlerde ismi geçen âlimlerin tefsir hakkında ya kendi düşüncelerini aktardıklarını ya da bizzat Hz. Muhammed ve sahabelerden gelen rivayetleri aktardıklarına dair kanıtlar vardır. Ayrıca Abbott, Birkeland ve Goldziher’in iddialarını güçlendirmek için öne sürdükleri bu âlimlerin, Malik’in Muvattası’nın Şeybani nüshası tarafından sunulan belgelerde ve Müslim, Buhari, Tirmizi’nin hadis

⁸⁵ Sahiron Syamsuddin, “Al-i İmran Suresi’nin 7. Ayetteki Muhkemat İlişkin Taberi ve Zemaşeri’nin Görüşlerinin Analitik Bir İncelemesi”, (Çev. Zülfikar Durmuş), *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi II* (3) 2002, 267

⁸⁶ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 110

⁸⁷ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 110-111

koleksiyonlarında yer alan tefsire dair bölümlerde tefsir faaliyetine katıldıklarına dair delillerin olduğunu iddia eder.⁸⁸

Birkeland ve Goldziher'in iddialarını güçlendirmek için öne sürdükleri yukarıda isimleri zikredilen âlimlerin tefsir faaliyetine katıldıklarına dair Abbott'un başka bir kanıtı ise, bu âlimlerin isimlerinin yukarıda belirtilen kaynakların haricindeki tefsire dair eserler ve hadis kitaplarında sürekli zikredilmesidir. Bu âlimlerin hikâyemsi anlatımlara (meğazi, melahim) ve de belirsiz Kur'an metinlerine (müteşabihata) ilişkin yorumlarının bulunmamasını delil olarak gören Abbott, bu bilgiler doğrultusunda bahsi geçen âlimlerin tefsir konusunda Goldziher'in iddia ettiği gibi farklı tefsir türüne değil sadece Hz. Ömer ile aynı düşüncelere sahip olarak müteşabih tefsir türüne katılmadıkları iddia eder.⁸⁹

1.2.3. İslam'ın İlk Üç Yüzyılında Tefsir Faaliyetleri

Abbott' a göre İslam'ın ilk yüzyılında genel anlamda tefsir faaliyetleri artmış ve bu durumla orantılı olarak birçok tefsir eseri yazılmış, Hz. Muhammed'e ve sahabeye tabi olmayan çok sayıda bireysel tefsirci ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda İslam'ın ilk yüz yılında Müteşabihatü'l-Kur'an'ın tefsirine karşı güçlü bir muhalefet kesinlikle mevcuttur. Yazar bu dönemde yazılan tefsir eserlerinin Ehlisünnet kurallarına uygun aktarımının bu dönemden sonra başladığını belirtir.⁹⁰

Abbott' a göre İslam'ın ikinci yüzyılında tefsir faaliyetleri tüm alanlarıyla kelim ile karşılıklı etkileşime girerek aralıksız devam etmiştir. Ancak bu durumun sonucunda kendi düşünce ve yorumlarını yeni Sünni akımlara ve iddialarını Kur'an'a dayandıran sapkın mezhepler ortaya çıkmıştır. Tefsir literatürüne karşı İslam'ın ikinci yüzyılının ilk yarısında eleştirel bakışın yoğunlaştığını belirten Abbott, bu dönemdeki en ünlü tefsir eleştirmeninin İbn-i Cüreyc olduğunu belirtir. Yazar ayrıca İbn-i Cüreyc'in tefsir faaliyetlerini İbn-i Abbas'ın, Mücahid bin Cebr'in ve Ata bin Ebi Rabah'ın çalışmalarına dayandırdığını ifade etmiş ve düşünceleri bakımından zan altında bulunan Dahhak'ın ve İkrime'nin çalışmalarını göz ardı ettiği gerekçesi ile İbn-i Cüreyc'e eleştirel bir bakış açısı ile yaklaşmıştır.⁹¹

⁸⁸ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 111

⁸⁹ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 111

⁹⁰ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 111-112

⁹¹ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 112

Abbott, İslam'ın ikinci yüzyılının ilk yarısında tefsir faaliyetinin dört sınıfa ayrıldığını belirtir. Yazar bu sınıfların ise hiç kimsenin bilmekten kendini alıkoyamayacağı fikhi tefsir, Arapça'ya dayalı dilbilgisi ağırlıklı tefsir, âlimlerin belli kurallara göre icra ettikleri tefsir ve manasını yalnızca Allah'ın bildiği müteşabihatın tefsiri olarak açıklamaktadır. Abbott bu dönemde daha önceden yapılan tefsir çalışmalarına ulaşmanın daha kolay olduğunu bunun sonucunda tefsire karşı olan ilginin arttığını ve ünlü tefsircilerin eserleri hakkında eleştirel bakış açısının geliştiğini düşünmektedir. Yazar Yahya bin Said ve Abdurrahman bin Mehdi'nin ikinci yüzyıldaki tefsire karşı eleştirel tutumlarının ünlü hadisçiler Yahya bin Main, Ahmed bin Hanbel ve çağdaşları ve daha sonrakiler tarafından sıklıkla kabul edildiğini belirtir.⁹²

Abbott, İslam'ın ikinci yüzyılına dair yaptığı başka bir incelemesinde ise on dört papirüs üzerinde yaptığı araştırma ve incelemeler sonucunda Mukatil bin Süleyman'ın tefsir eserlerinden yola çıkarak İslam'ın ikinci yüzyılında tefsir faaliyetlerinin devam ettiğine kanaat getirir. Abbott, yazılı tefsirin ne zaman başladığına dair yaptığı değerlendirme sonucunda Mukatil bin Süleyman'ın tefsir eserlerinden yola çıkarak İbn-i Abbas'ı işaret etmektedir. Yazarın Mukatil bin Süleyman'ın tefsir eserlerinden yola çıkarak ulaştığı başka bir sonuç ise, ilk tefsir el yazmalarının farklı dönemlerde yaşayan tefsir âlimlerince kaynak olarak kullanıldığıdır. Yazarın bu konu hakkında değindiği diğer bir husus ise zaman içerisinde tefsir türlerindeki değişimdir. Abbott bu değişimin Hz. Muhammed'in vefatından sonra sahabeler tarafından yapılan tefsir faaliyetleri ile başladığını ve genel olarak bu tefsir faaliyetlerinin kabul gördüğünü iddia etmekle birlikte yaptığı araştırmalar sonucunda tefsir faaliyetine dair önemli sonuçlara ulaştığını iddia etmektedir.⁹³

Ancak Abbott'a göre Mukatil bin Süleyman öncü ve üretken bir tefsirci olmasına rağmen daha sonraki dönemlerde sapkınlık şüphesinden dolayı onun eserleri kısa sürede tartışmalı hale gelmiştir. Yazara göre Mukatil bin Süleyman'ın eleştirilmesinin başka bir sebebi ise, çağdaşı olmayan Mekkeli hadisçi Mücahid bin Cebr, Said bin Cübeyr ve özellikle de Dahhak bin Muzahim gibi hadisçileri çalışmalarında referans göstermesi idi. Abbott tüm bu eleştirilere rağmen İslam'ın ikinci yüzyılında var olan tefsir edebiyatının

⁹² Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 112

⁹³ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 2

gelişimi hakkında bilgi edinmek için Mukatil bin Süleyman ve çağdaşlarının tefsir eserlerinin incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁹⁴

Abbott'a göre İslam'ın üçüncü yüzyılında Sünni tefsir faaliyetinin gelişimi için yeni metodlar ortaya koyuldu ve bu dönemde müteşabih tefsiri hem meşrulaştıracak hem de müteşabih tefsire karşı ilgi toplayacak faaliyetler gerçekleştirildi. Yazar bu dönemde tefsire karşı Sünni yaklaşımının devam etmesinden dolayı batı dünyasının, araştırmalarında tefsir hakkında daha az anlaşmazlığa düşüldüğünü belirtir.⁹⁵

1.3. HADİS

Abbott, İslam Tarihi açısından önemli olan hadislerin yanlış yorumlandığı takdirde zararlı ve tehlikeli olabileceğini şekildeki görüşünü şu şekilde ifade eder: *“İslam'ın ilk döneminin herhangi bir aşamasını çalışan araştırmacı, başlangıçta, az okunan ama çokça mahkûm edilen İslami kaynak olan hadis külliyyatı ile karşılaşır. Mahkûmiyet büyüktür, ama tümüyle hak edilmemiştir. Hadis doğrudur ama buğday tarlasında yaban otu da yetişir. Zararlı otlarla dikkatli bir uğraşma sonucunda bunların temizleneceği açıktır. Seçici bir göz, geride bir veya iki yabancı ot bulma tehlikesine karşın, güzelce hasat edilmiş altın buğday tarlalarını görecektir, insanlık tarihinin kaynaklarını derleme çabalarının hangisi tümüyle tehlikeden uzaktır ki? Bunların yanında, bıktırıcı zararlı otları temizleme görevine karşılık, tedbirli biçici bir başka biçimde ödüllendirilir. Bu hadisler, konuşma ve anekdot damarından beslenen kayıtlar ile sıklıkla, tatsız, kuru, yavan yıllıklarda ve hacimli, düzenli hale getirilmiş derlemelerde kaybolan insani öğeleri korumuşlardır.”*⁹⁶

Abbott'a göre kendi iddia ve istekleri doğrultusundaki tarihi kabul ettirmeye çalışan birtakım dini ve siyasi grupların kıyıda köşede kalmış hadisleri veya hadis öbeklerini gelişigüzel bir şekilde kullanmaları İslam Tarihi açısından tehlikedir. Yazar kötü şöhretli bireysel hadisçilerin, kendi düşüncelerini siyasi ve dini topluluklara benimsetmek için hadisleri etkili bir biçimde kullanarak kabul ettirmeyi hedeflemiş olduklarını ve hadisleri kullanarak İslam'ın ilk dönemi ile ilgili eleştirel araştırmalar yapıldığını düşünür. Abbott, hadis alanında yapılan başarılı çalışmalarda Wellhausen, Goldziher, Nöldeke, Caetani,

⁹⁴ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 97

⁹⁵ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 113

⁹⁶ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 17-18, (Türkçe çeviri: 18)

Lammens ve Casanova gibi oryantalistlerin yaptıkları inceleme ve araştırmalardan dolayı önemli katkılarının olduğunu belirtir.⁹⁷

1.3.1. İlk Halifeler Dönemi Hadis Faaliyetleri

Abbott, ilk halifeler Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın Hz. Muhammed'in hadis ve sünnetlerinin aktarımında ihtiyatlı bir tavır sergilediklerini, bu konuda özellikle de Hz. Ömer'in sert tedbirler aldığını ifade eder. Ancak Abbott'a göre, halifelerin Hz. Muhammed'in hadisleri konusundaki tutumu aynı olmamakla birlikte hadis aktarımı konusundaki tutumlarında uzlaşlar ve farklılıklar bulunmaktadır. Yazar Hz. Ebubekir'in, doğruluğu hakkında en küçük bir tereddüt yaşadığı hadis konusunda fikir beyan etmekten kaçındığını belirtirken, Hz. Ömer'in hadis konusunda, aynı tefsirde olduğu gibi sert bir tavır sergilediğini ve hadis aktarımına dair bu tavrının hiçbir zaman değişmediğini ifade eder. Yazar ayrıca Hz. Osman'ın ise hadis konusunda titiz bir tavır sergilemesine rağmen uygun gördüğu hadislerin aktarımı için yapılan faaliyetleri açıkça desteklemiş olduğunu iddia eder.⁹⁸

Abbott, Hz. Muhammed'in vefatından sonra sahabelerin büyük bir titizlikle Hz. Muhammed'in hadis ve sünnetlerini toplayarak Müslüman topluma rehberlik etmesi amacı ile hadisleri yaydıklarını düşünmektedir. Yazar ayrıca Hz. Ömer'in hadis konusundaki sert tavrının da bu dönemde şekillenmeye başladığını belirtmektedir. Abbott buna sebep olarak ise Hz. Ömer'in Kur'an'ın resmi olmayan ilk derlemesiyle birlikte hadis derlemelerini ilk başta mantıklı bulduğunu ancak daha sonra hadis derlemesinin Kur'an'la rekabetinin muhtemel sonuçlarından korkarak hadis derlemesini reddettiğini gösterir ve Hz. Ömer'in sahabeleri Hz. Muhammed'in hadisleriyle çok ilgilenmemeleri konusunda uyardığını belirtir.⁹⁹

Abbott'a göre İslam'ın ilk yüzyılında yazılı hadisin gelişimini engelleyen başlıca nedenler; hadis yazımını gerçekleştirecek okuryazar Arapların yetersizliği ve Arapça dilbilgisinin kavranamayışı gibi nedenlerdir. Ancak bu durum daha sonraki dönemlerde aşularak hadis yazımı üzerinde etkili olmamıştır. Abbott, Hz. Muhammed döneminde çok az

⁹⁷ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 18, (Türkçe çeviri: 18)

⁹⁸ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 78-79

⁹⁹ Nabia Abbott, "Hadith Literature II", (Ed. A. F. L. Beeston, T. M. Johnstone, R. B. Serjeant, G. R. Smith), *Arabic Literature to the End of the Umayyad Period*, (ss. 289-299), Cambridge University Press, Avusturalya 1983, 289

kişi tarafından hadislerin yazıldığını Hz. Muhammed'in vefatından sonraki dönemlerde ise başta Hz. Ömer dönemi olmak üzere hadis yazımının bir takım engellemeler ile karşılaştığını dolayısı ile İslam'ın ilk dönemlerinde hadis faaliyetlerinin belirtilen engellemelerden dolayı gelişmediğini iddia eder. Abbott, Hz. Ömer ve bazı sahabeleri endişelendiren temel sebebin ise, hadislerin başarılı bir şekilde kaydedilmesi için okuma yazma kabiliyetine sahip Araplar'ın sayıca yetersizliğinin dışında Hz. Muhammed'in vefatından sonra sözlü ve yazılı hadisin hızlı gelişimi sonucunda ortaya çıkabilecek Kur'an ve hadis kıyaslamasının yapılacağı endişesinin olduğunu öne sürer.¹⁰⁰

Abbott, hadis aktarımı konusunda Hz. Ömer ve sahabeleri endişelendiren başka bir sebebin ise; standartlaşmamış Kur'an metinleri ile hadis el yazmalarının İslam'ın genişleyen coğrafyasındaki farklı bölgelere ulaşması ile bölge halkının Kur'an ve hadisi kıyaslaması ile ortaya çıkabilecek kafa karışıklığı olduğunu belirtmektedir. Ancak Abbott'a göre bu endişe normal gibi gözükse de Kur'an ve Hadis el yazmalarının standartlaştırılması ile bu kafa karışıklığı giderilebilirdi. Yazara göre bu dönemde Hz. Ömer'in hadis aktarımının engellenmesi adına elçilerine verdiği talimattan, hadis aktarımına karşı sert tavrı çok iyi bir şekilde anlaşılabilirdi ve Hz. Ömer bu konuda otoritesini oldukça iyi kullanmıştı.¹⁰¹

Abbott, Hz. Ömer'in yazılı hadis aktarımının başlamasına ve gelişimine engel olduğu konusunda ikna olmuş durumdadır ve bu düşüncesini şu şekilde ifade eder: *“İslami Hadis'in ilk standartlaştırılmasının önüne geçenin, ne cehaletin ne başarısızlığın ne de sahabeler açısından hadislerin yazıya dökme konusunda genel bir isteksizliğin olduğu net bir şekilde görünmektedir. Bu daha çok, I. Ömer'in İslam'da, Kur'an ile rekabet edebilecek değilse de, çarpıtılabilecek ya da karşı çıkabilecek bir kutsal edebiyat bütünüünün Yahudilik ve Hristiyanlıktakine ancak özellikle de Hristiyanlıktakine paralel bir gelişimin korkusuydu. Bu tür edebiyat, aslında I. Ömer'in zamanında bile ve Ehl-i kitab'ın saldırgan edebi liderliği altında şekillenmeye başlamıştı. Bu liderlik, ilk Müslümanlar tarafından ilk etapta kabul edildi ve hayran olundu, ancak kısa zamanda rahatsızlık duyuldu ve karşı çıktı. Ancak bu karşı çıkma, zaten etkin olan, uzun süreli bağlantı ve sözlü ya da yazılı hadise*

¹⁰⁰ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 7

¹⁰¹ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 7

*duyulan heyecan ilişkisi ile de desteklenmiş ortak Sâmî kültür mirasında derin kökleri olan eğilimlerin üstesinden gelmek için yeterli güce sahip değildi”.*¹⁰²

Abbott’un üzerinde durduğu başka bir konu ise Hz. Ömer’in yazılı ve sözlü hadis faaliyetlerine karşı tutumunun sahabeler tarafından nasıl karşılandığı idi. Yazar Hz. Ömer’in hadis yazımı ve aktarımına karşı tavrının çok az sahabe tarafından desteklenmiş olduğunu ancak sahabelerin büyük bir çoğunluğunun Hz. Ömer’in sert mizacının yanı sıra hadis aktarımını yadırgayarak Hz. Ömer’in düşüncelerini sembolize eden halkın tepkisinden korktukları için hem yazılı hem de sözel olarak hadisleri aktarmaktan kaçındıklarını ifade etmektedir.¹⁰³ Abbott, Hz. Ömer’in uyarılarını dikkate almayan sahabelere karşı aldığı önlemlerin diğer sahabeleri de caydırmış olduğunu düşünmektedir ve bu duruma kanıt olarak Ebu Hureyre’nin, Hz. Ömer’in yaşadığı dönem boyunca sahabelerin Hz. Ömer’in şiddetine maruz kalma korkusuyla yazılı ve sözlü hadisleri aktarmaktan korktuklarını söylediğini kanıt olarak görmektedir.¹⁰⁴

Abbott, bu dönemde Hz. Ömer’in hadis aktarımına dair gösterdiği sert tepkiden çekinen sahabelerin dışında farklı sebeplerden dolayı hadis aktarımına sıcak bakmayan sahabelerin olduğunu da dikkat çeker. Yazar, Abdullah bin Mesud, Zeyd bin Sabit ve Ebu Said el-Hudri gibi hadis aktarımına karşı olanların arasında yer alan az sayıda sahabenin ise Hz. Muhammed’in zaman zaman yazılı hadise onay vermediği ve Kuran’la aynı muameleyi görmesini istemediği düşüncesinden dolayı yazılı ve sözlü hadise sıcak bakmadıklarını ve hadis aktarımına muhalif olduklarını belirtir.¹⁰⁵

Abbott’un üzerinde durduğu başka bir konu ise, ilk başlarda Hz. Ömer’den çekindikleri için yazılı ve sözlü hadis aktarımından kaçınan sahabelerin hadis aktarımına karşı olan tavrının zaman içerisinde değişmeye başladığıdır. Ayrıca yazar bu durumla orantılı olarak sahabelerin aktardığı hadislerin sayısında da gözle görülür bir artışın olduğunu belirtmektedir. Abbott bu duruma kanıt olarak Hz. Ömer’in oğlu Abdullah örneğini göstermektedir ve Abdullah’ın yazılı hadise karşı olan muhalif düşüncesinin yayıfladığını hatta kendi hadis derlemesini yazdığını ifade eder. Yazar bu görüşünü

¹⁰² Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 10

¹⁰³ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 10

¹⁰⁴ Abbott, “*Hadith Literature II*”, 289

¹⁰⁵ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 10

güçlendirmek için aynı zamanda¹⁰⁶Hiz. Ömer'e karşı olan saygılarından dolayı hadis yazmaktan kaçınan İbn-i Abbas ve Ebu Hureyre'nin daha sonra bu görüşlerinden vazgeçerek hadisleri kayda geçirdiklerini belirtir.¹⁰⁷

Bu durum dışında Abbott, ilk başta Hiz. Ömer'den çekindikleri için hadis aktarımından kaçınan ancak daha sonra bu tutumlarından vazgeçip hadis aktarımında bulunan, Suriye'de Ebu el-Derda ve Kufe'de Abdullah bin Kays gibi bazı sahabelerin yaşlarının ilerlemesi ile birlikte hadis aktarımı yaptıkları için pişmanlık yaşadıklarını ve ölümlerinden sonra yanlış kullanılabileceği korkusuyla pişmanlık duyup kendi el yazmalarını yok eden hadisçilerin olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁸Yazar bu durumun tam tersi olarak önemli bir hadis aktarıcısı olan Hicazlı Urve bin Zübeyr'in de kendi hukuk el yazmalarını yaktığını ve daha sonrada pişmanlık yaşadığını iddia eder.¹⁰⁹

Abbott'un değindiği başka bir konu ise hadislerin organize bir şekilde kaydedilip arşivlenmesi konusudur. Abbott bu konudaki iddiasını şu şekilde ifade eder: *“Bu çalışmaların başlangıcı ve gelişmesi, kararlı ve doyumsuz koleksiyonculara, bunları kaydedenlere, hadis ve sünnetleri kaydedenlerin sağladığı bilgilere dayanıyordu. Başka bir bakış açısıyla Sahabelerin bir kısmına bakıldığında, özellikle Muhammed ve aile üyelerine yakın olan Enes bin Malik, Abdullah bin Amr bin el As, İbn-i Abbas ve Ebu Hüreyre gibi isimler karşımıza çıkar”*.¹¹⁰

Abbott'un diğer bir değerlendirmesi de, İslam'ın birinci yüzyılının ikinci yarısında önemli birtakım olayların sonucunda yazılı ve sözlü hadisin hızlı bir şekilde gelişmeye başlaması hakkındadır. Yazar bu döneme ait değerlendirmesinin sonucunda yazılı ve sözlü hadis aktarımının hızlı bir şekilde gelişmesinin nedeni olarak iki önemli sonuca ulaşmıştır. Bunlardan ilki Abbott'a göre hadis aktarım faaliyetleri konusunda katı önlemler alan Hiz. Ömer'in vefat etmesi sonucunda sahabelerin hadis faaliyetine katılmalarındaki önemli bir engel ortadan kalmıştır ve artık Hiz. Ömer'in otoritesini üzerlerinde hissetmeyen sahabeler hadisleri rahatlıkla yazılı ve sözlü olarak aktarabilmişlerdir. Abbott'un ulaştığı ikinci sonuç ise hadis ile Kur'an'ın kıyaslanması ile oluşabilecek kafa karışıklığı için duyulan endişenin

¹⁰⁶ Abbott, *“Hadith Literature II”*, 289

¹⁰⁷ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 11

¹⁰⁸ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 10-11

¹⁰⁹ Abbott, *“Hadith Literature II”*, 291

¹¹⁰ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 11

Kur'an'ın Hz. Osman tarafından derlenen nüshasının tamamlanması ile ortadan kalkmış olmasıdır. Dolayısıyla artık sahabelerin hadis faaliyetine engel olabilecek herhangi bir baskı kalmamıştı.¹¹¹

Abbott yaptığı inceleme sonucunda hadislerin sözlü ve yazılı olarak aktarıldığı konusunda ikna olmuş durumdadır. Abbott'a göre Hz. Muhammed'in hadislerinin sahabeleri tarafından aktarılması sonucunda, kural olarak her bir hadisin üzerinde titizlikle çalışılmış ve bu nedenden dolayı İslamiyet'in özellikle ikinci ve üçüncü yüzyıllarında hadis konusunda gerçekten büyük bir gelişme yaşanmıştır. Ayrıca hem Hz. Muhammed hem de ashabının hadislerinde bu gelişmeye sadece içerik açısından rastlanmamıştır. Aynı zamanda hadislerin çağdan çağa iletilmesinde son derece benzer ve ilerici uygulamalar görülmüştür.¹¹²

Abbott'a göre İslam'ın birinci yüzyılının ikinci yarısında hadis yazımı ve aktarımına dair bir takım engellemeler ve sınırlandırmalar aşılmıştı. Ancak bu sefer de hadis el yazmalarının sayısının artması ile Müslümanlar arasında başlayan Kur'an ve hadis üstünlüğüne dair tartışma gündeme geldi. Yazar bu tartışmanın kısa süre gündemde kalmasına rağmen sonrasında Kur'an ile hadis arasındaki kıyaslamaların bambaşka bir boyuta taşındığını belirtmektedir. Ayrıca Abbott hem Kur'an hem de hadisin tamamlayıcı olarak yeni sorunlar ve zorluklar ile karşı karşıya kaldığını ve bu dönemde kanunlara uyan kimseler için, iyi düşünülmüş kişisel görüş (rey), uzlaşma (icma) ve karşılaştırma (kıyas) ortaya çıktığını ifade eder.¹¹³

1.3.2. Bireysel Hadis Aktarımı

Abbott'a göre Hz. Muhammed'in hadisleri sadece sahabeler ve Müslüman halk tarafından takip edilmemiş çeşitli sebeplerden dolayı hadisle ilgilenen bireysel takipçiler de bulunmaktadır. Yazar bu takipçilerin, ya kişisel meraklarından hadisleri araştıran kişiler

¹¹¹ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 11-12

¹¹² Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 2

¹¹³ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 12. Hz. Peygamber ve ilk halifler dönemi hadis faaliyetleri için bkz. Muhammed Hamidullah, "Hz. Peygamber Zamanında Hadisin Tedvini", (Çev. Nafiz Danışman), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV (3-4), 1955, 1-7; M. Fuad Sezgin, "İslâm Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadis'in Ehemmiyeti", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, II (1), 1956-1957, 19-36; H. Musa Bağcı, *Hadis Tarihi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2010; Ahmet Yüce, *Hadis Tarihi*, İfav Yay., İstanbul 2012; H. Musa Bağcı, *Hadis Tarihi ve Metodolojisi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2012; Ahmet Yüce, *Hadis Tarihi*, İfav Yay., İstanbul 2012,

olduklarını ya da kendi kişisel hırslarını daha da ileriye götürmek ve toplum içerisindeki konumunu daha da güçlendirmek isteyen zeki liderler olduklarını belirtmektedir. Ancak bazı liderlerin ise hadisleri toplum eğitimi ve teşviki için kullandıklarından da bahseder.¹¹⁴

Abbott'a göre Hz. Muhammed'in takipçisi olan farklı amaç güden bu liderler, faaliyetleri sonucunda dini eğitim ya da en azından bazı Kur'an ve hadis bilgilerine sahip olmayı hedefleyen ve iyi bir kültürel ve sosyal duruşa sahip olmak isteyen alt tabaka Müslüman sınıf tarafından benimsenmiştir. Yazar özellikle hadis ile ilgilenen İslam hukukuna dair çalışmalar yapan Batılı bilim adamları arasında dini ilimler ve İslam kültürü konusunda bazı hukukçuların kışkırtıcı faaliyetleri sonucunda görüş ayrılıkları ortaya çıktığını iddia eder. Abbott'a göre Kur'an ile hadisin rekabetini önlemede Hz. Ömer'in girişimi başarısız olmuştur. Ancak Hz. Ömer'in hadis kaydına karşı duruşu yine de resmi müdahale olmaksızın Hz. Ömer'in kurallarını izleyen haleflerine ışık tutmuştur ve daha sonraki dönemlerde bu durum hadislerin kaydedilmesi ve saklanması konusunda çalışma yapan bilim adamlarının dikkatini çekmiştir.¹¹⁵

1.3.3. Hadis Öğretimi

Abbott İslam'ın ilk dönemlerinde hadis öğretimine yeteri kadar özen gösterilip gösterilmediği konusunda da görüş bildirmiştir. Yazar hadis öğretiminde İslam'ın ilk dönemlerin de yeterli olmadıklarını düşündüğü ilk hadis öğreticilerinin doğrudan Hz. Muhammed ve sahabelerden duydukları hadisleri yazmış olmaları ihtimali üzerinde durmaktadır ve ellerinde yeteri kadar hadise dair malzeme olmasına rağmen hadis öğreticilerinin hadisleri genç nesillere öğretmekte yetersiz olduklarını iddia eder. Ancak Abbott İslam'ın birinci yüzyılının ikinci yarısına doğru durumun tersine döndüğünü, sonuç olarak sadece hadis toplamakla kalmayan ve hadisleri hevesle öğrencilerine öğreten azimli hadis öğreticilerinin sayılarının giderek arttığına dair bilgiye yaptığı araştırmalar sonucunda ulaştığını belirtmektedir.¹¹⁶

¹¹⁴ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 12

¹¹⁵ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 12-13

¹¹⁶ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 14

1.3.4. Farklı Meslek Gruplarının Hadis Aktarım Faaliyeti

Abbott, bu dönemde Hz. Muhammed'i kendilerine model almalarının yanı sıra Kur'an ve diğer kutsal kitaplardaki öykülerden ilham alan kıssacıların ve hatiplerin varlığına dikkat çeker. Yazar farklı mesleki gruptaki kişilerin hadis aktarımı üzerinde katkısını da vurgular. Abbott'a göre hatipler ve kıssacılar ahlaki nasihat ve kıyamet gününe odaklanmışlar ve bu dünyada ve öteki dünyada ödül ve ceza kavramını konu edinmişlerdir. Yazara göre bu tarz kıssacılar, hem Araplar hem Mevaliler içerisinde ortaya çıkmış ve toplum tarafından çabucak kabul görmüşlerdir. Bu hatip ve kıssacıların faaliyetlerinin önemi çok büyüktü. Çünkü onlar bu dünya ve öteki dünyada ödül ve ceza duygusunu çok iyi bir şekilde yansıtmışlardır. Abbott hatip ve kıssacıların ödül ve ceza yüklü bu temalarının kısa süre sonra hadis in okdukça değışken yapısı ile bütünleştiğini iddia etmektedir. Bunun dışında Abbott'a göre bir grup kıssacılar kendi rivayetlerini yazmış olsalar da bu rivayetler hadisçilerin o dönemde verdiği gibi metin ve isnad (içerik ve kaynak) şeklinde verilmemişti.¹¹⁷

Bu dönemde hadisçi olmaya talip kıssacılardan bazıları Abbott'a göre profesyonel kıssacıların konularında yer alan içeriğe bağlı kalmayarak güvenilir hadis koleksiyonlarını derlemişler ve derledikleri bu malzemeyi genel olarak hadis şeklinde aktarmışlardır. Abbott bu kıssacıların nadiren kabul gören hadis isnadlarının bulunduğunu düşünmekle birlikte, bu isnadların ikinci yüzyılın İsnad eleştirmenleri tarafından kabul edildiğini öne sürer.¹¹⁸

1.3.5. Emeviler Dönemi Hadis Faaliyetleri

Abbott'un hadis aktarımına dair üzerinde durduğu başka bir dönem ise Emeviler dönemidir. Yazar Emeviler döneminde hadis aktarım alanında oldukça kayda değer faaliyetlerin gerçekleştirildiğini belirtmekle birlikte hadis aktarımı konusunda bu dönemin iyi araştırılması gerektiğini vurgular.¹¹⁹ Abbott, Emeviler döneminde birçok hadis âliminin himaye edildiğini ve bu âlimlerin hadis aktarımına dair gerçekleştirdikleri faaliyetlerin devlet politikası olarak desteklendiğini özellikle de Basra'dan Enes bin Malik, Hasan el-Basri ve Ebu Kilabeh, Suriye'den Halid bin Ma'dan ve Mekhul el-Şami, Medine'den Said

¹¹⁷ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 15

¹¹⁸ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 15

¹¹⁹ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 18

bin el-Museyyib, Kufe'den Ebu Amr Amir el-Şa'b gibi hadis âlimlerinin faaliyetlerinin Emevi halifeleri ve yöneticileri tarafından olumlu karşılandığını iddia eder.¹²⁰

Abbott'un Emeviler devrine dair üzerinde durduğu ilk dönem Muaviye bin Ebu Süfyan dönemidir. Yazar, Muaviye'nin Hz. Muhammed'in sayısız kâtiplerinden biri olmasına karşın, Hz. Muhammed'in yaşadığı dönemde başta Zeyd bin Sabit'in hadis kaydedilmesine karşı tereddütleri olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı hadis aktarımından uzak durduğunu ancak halife olduktan sonra bu tarz kısıtlamalara boyun eğmeyerek hadis aktarımında bulunduğuna dikkat çeker. Abbott, Muaviye dönemine dair yaptığı araştırmalarla bazı sonuçlara ulaşmıştır. Bu sonuçlara baktığımızda en önemlisi Muaviye'nin Müslüman olmasından önceki döneme ait hadisleri Hz. Muhammed'den doğrudan duymuş gibi aktarmak için kendi hükümetinde bulunan vali ve çeşitli üst düzey devlet görevlisinden talep etmesidir. Abbott bu duruma kanıt olarak ise Muaviye'nin, Kufe'nin valisi Muğire bin Şube'den Hz. Muhammed'den doğrudan duymuş gibi hadis yazmak için talepte bulunduğuna dair bilgiye yaptığı araştırma sonucunda ulaştığını iddia eder.¹²¹

Abbott'un değerlendirme yaptığı başka bir dönem ise, ona göre az da olsa hadis aktarım faaliyetine katkıda bulunan Emevi halifesi Mervan bin el Hakem dönemidir. Ancak yazarın bu dönemle ilgili üzerinde durduğu konu halife Mervan'ın hadis aktarımına katılması değil, hadis aktarımında bazı hilelere başvurusudur. Abbott bu durumu Mervan'ın Ebu Hüreyre ile yaptığı hadis sohbetlerini kâtibî Ebu el-Zaza'ı perdenin arkasına gizleyerek kaydettirdiğine dair ulaştığı bilgiyle ispatlamaya çalışmaktadır. Ayrıca yazar Halife Mervan'ın bu şekilde hadis kayıtlarına karşı olan Zeyd bin Sabit gibi bazı âlimlerin tepkilerini almadan hadisleri kaydetmeyi başarabildiğini ve hadis aktarımdaki kariyerinin bu dönemde başladığını belirtir.¹²²

Abbott Emevi halifesi Mervan'ın iki oğlundan biri olan Halife Abdülmelik bin Mervan'ın kardeşi Abdülaziz bin Mervan'ın hadis iletiminde gösterdiği kadar başarı sağlamadığını ve Abdülaziz bin Mervan'ın hadis iletiminde bulunsa da adının düzenli olarak hadis zikredenler arasında anılmadığını belirtir. Abbott Abdülaziz bin Mervan'ın

¹²⁰ Abbott, "Hadith Literature II", 291

¹²¹ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II*, 18-19

¹²² Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II*, 19-20

kardeşi olan Halife Abdülmelik bin Mervan'ın doğu illerinden kaynak alan aşına olunmayan ya da bilinmeyen hadislerin ortaya çıkmasından ötürü endişelendiği ve bu endişeden dolayı bu tür hadislere karşı insanları uyardığının İbni Sad'ın kayıtlarında yer aldığını belirtir.¹²³

Abbott, Abdülmelik bin Mervan'ın Halife olduğu dönem de Said ibn el-Museyyeb, Urve bin Zübeyr, Ebu Bekir bin Abdulrahman bin el Haris ve Ebu Amr Amir el-Şa'b gibi dini bilimlerin birçok branşıyla ilgilenen bu âlimlerin koruyuculuğunu üstlendiğini ve Said bin Cubeyr'i Kur'an yorumlarını yazması için Hasan el-Basri'yi de Risale fi'l Kader'i tamamlamakla görevlendirdiğini belirtir. Abbott, Said bin Cubeyr'in Kur'an yorumunun ve Hasan el-Basri'nin tamamladığı Risale fi'l Kader'in kopyasının ve Hz. Muhammed'in mücadeleleriyle, hukukunu içeren hadislerin elyazmalarının Abdülmelik'in kütüphanesinde bulunduğunu iddia eder. Abbott zalim ve acımasız olarak tanımladığı Haccac bin Yusuf'un zulmünden Enes bin Malik, Abdullah bin Ömer, Hasan el-Basri ve Medine'de en son vefat eden sahabe Sehl bin Sad'ın Abdülmelik bin Mervan tarafından kurtarıldığını belirtir.¹²⁴

Abbott, Medineli âlimlerin ve İbn-i Şihab ez-Zühri'nin hadis öğrencilerine karşı çıkan eski politik yasaların Abdülmelik bin Mervan'a büyük hizmetleri olan âlim ve saray mensubu Katade bin Diame'nin yardımı ile etkisiz kılındığını belirtmektedir. Yazar Abdülmelik bin Mervan'ın Zühri'yi prensler için özel öğretmen olarak görevlendirmesinin yanı sıra onu tarihi ve yasal danışman olarak da görevlendirdiğini ifade eder. Abbott aynı zamanda Abdülmelik bin Mervan'ın birkaç hadis aktarımı yaptığını ve Zühri'nin Abdülmelik'in hadis ilminin gelişmesi için yaptığı faaliyetlerin tek tanığı olduğunu iddia eder. Abdülmelik'in âlimleri, dini ve laikliği desteklemesi sonucunda onun eleştirmenler tarafından İslam tarihinin en bilgili adamı listesine aldığını ifade eder.¹²⁵

Abbott'a göre Velid bin Abdülmelik (I.Velid) Hicaz ve diğer bölgelerde bulunan ünlü hadis âlimlerinin arasında yer almaktadır. Yazar I.Velid'in babası Abdülmelik'in politik ve dini görüşlerini takip ettiğini ve babası tarafından hadis aktarımı ile görevlendirilen başta Urve bin Zübeyr'i ve Zühri olmak üzere birçok hadis âlimini himayesinde bulundurmaya devam ettiğini belirtir. Abbott ayrıca Abdülmelik bin

¹²³ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II*, 21

¹²⁴ Abbott, "Hadith Literature II", 292

¹²⁵ Abbott, "Hadith Literature II", 292

Mervan'ın diğer oğlu olan yedinci Emevi halifesi Süleyman bin Abdülmelik'in de yaşadığı dönemde ünlü hadis âlimleri arasında yer aldığını belirtir.¹²⁶

Abbott'a göre Emeviler döneminde hadis ve sünnetlerin kaydına dair en kapsamlı ve planlı faaliyetler halife Ömer bin Abdülaziz döneminde gerçekleşmiştir ve bu dönemde Ömer bin Abdülaziz'in planlı bir şekilde hadis ve sünnet kayıtlarını tutturmasında en büyük katkıyı ise valisi Ebû Bekir bin Muhammed bin Hazm bin Hazm ve İbn-i Şihab ez-Zühri sağlamıştır. Ancak Abbott, Ömer bin Abdülaziz'in Ebû Bekir bin Muhammed bin Hazm ve Zühri'yi hadis ve sünnet kaydı için ilk olarak ne zaman görevlendirdiğinin tam zamanı konusunda çeşitli varsayımlar olduğunu belirtir ve bu göreve ait değerlendirmesini şu şekilde yapar: *“Üzerinde düşünülmesi gereken ilk soru vazifelendirmenin zamanıdır. Ömer'in kendisinin Mekke ve Medine'nin valiliğini yaptığı sırada muhtemelen bu göreve Ebu Bekir'i ayarlamış olabilmesine rağmen, onun böyle yapmadığına dair kanıtlar bulunmaktadır. Onun Ebu Bekir'i vazifelendirmesine ilişkin tüm referanslar Ömer'in Ebu Bekir'i yazması (Ketebe) ile başlamaktadır ve eğer her ikisi de Medine'deyse Ömer'in Ebu Bekir'e yazması gerekli olmayacaktı. Diğer bir taraftan, tüm referanslar Ömer'in Zühri'yi görevlendirmesi ve Zühri'ye emir vermesi (Emera) ile başlamaktadır ve böylece hem Ömer'in hem de Zühri'nin Şam'da oldukları bir zamanda sözlü emrine işaret etmektedir.”*¹²⁷

Abbott, Ömer bin Abdülaziz dönemine dair değerlendirmeyi genellikle Malik'in Muvatta'sının Şeybani nüshasına dayandırarak yapmıştır. Ömer bin Abdülaziz döneminde yürütülen hadis toplama ve aktarım faaliyetine dair en kapsamlı bilginin incelemiş olduğu bu eserde olduğunu iddia eder. Abbott'a göre Zühri, hadisleri derleyen, tasnifleyen ve hadis ve sünnetin iletimini yapan akademik bir bilim adamı iken, Mekke ve Medine'nin hâkimi aynı zamanda valisi olan Ebû Bekir bin Muhammed bin Hazm ise hadis teorileri yerine hadis ve sünnetin pratik uygulamasıyla daha çok ilgilenen bir şahsiyettir. Abbott Ömer bin Abdülaziz'in topluma dini konularda rehberlik etmesi açısından çok yönlü olarak hem pratik hem edebi açılarından hadis ve sünnet ile ilgilendiğini belirtir.¹²⁸

¹²⁶ Abbott, “Hadith Literature II”, 292-293

¹²⁷ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 25

¹²⁸ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 26

Abbott, Ömer bin Abdülaziz dönemi hadis faaliyetlerine dair birçok önemli bilginin, Malik'in Muvattası'nın Şeybani nüshasında yer almasına rağmen nüshada yer alan olayların varlığını ve doğruluğunu destekleyen kanıtların eksik olduğunu düşünmekle birlikte birçok ünlü hadisçi tarafından da kabul görmüş bu nüshanın destekleyici delil eksikliğinden dolayı sorgulanmasından yanadır. Ancak Abbott sadece Muvatta'nın Şeybani nüshasının incelenmesinin değil aynı zamanda Müslüman ve Müslüman olmayan bilim adamlarının Şeybani'nin nüshası için yaptıkları yorumların da değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder.¹²⁹

Abbott, Muvatta'nın Şeybani nüshasında yer alan halife Ömer bin Abdülaziz, valisi Ebû Bekir bin Muhammed bin Hazm ve Zühri'nin Hz. Muhammed'in hadis ve sünnetinin bütününe kaydetmek için verdikleri yoğun çabaya dair bilginin, çoğu Batılı bilim adamı tarafından Ömer bin Abdülaziz'in hadis faaliyetlerine dair bildirdikleri raporları ile uyumlu olduğunu belirtir. Ayrıca Abbott Şeybani'nin raporunun Ömer bin Abdülaziz'in dönemine ışık tutan başka kaynaklarla bütünleşmesi ile Ömer bin Abdülaziz'in Müslümanların yararına sünnetin gözden geçirilmesi ve dini bilginin kayda alınması amacıyla yaptığı faaliyetlerin daha belirgin bir şekilde ortaya çıkacağını ifade eder.¹³⁰

Bunun dışında Abbott, Malik bin Enes'in Muvattası'nın Şeybani nüshasından çıkardığı sonuçları da dört başlıkta değerlendirmiştir. İlk olarak Abbott'a göre sünnetin çoğulu olan “*Sunen*” ile yer değiştiren “*Sünnet*” terimi, sadece Hz. Muhammed'in hayatı ve davranışları ile sınırlı kalmadığını, İslam devletinin başta Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer olmak üzere halifeleri ve devlet adamlarının hayatlarını ve davranışlarını da konu edinmiştir. İkinci olarak Abbott, “*Sunen*” in yaşamın herhangi bir aşamasındaki genel faaliyetleri değil belirli idari ve hukuki uygulama alanlarını ifade ettiğini düşünmektedir. Üçüncü olarak yeni fethedilen illerde “*Sunen*”lerin genellikle idari memurlara rehberlik etmesi için kullanıldığını düşünmektedir. Dördüncü ve son olarak ise Abbott, Ömer bin Abdülaziz'in Ebu Bekir bin Muhammed bin Hazm'ı görevlendirmesinin gerçek niteliği ve kapsamına dair bir ipucu elde edebilmek için Muvatta'nın Şeybani nüshasına ve nüshanın raporlarına bakılması gerektiğinin önemini tekrar vurgular.¹³¹

¹²⁹ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 27

¹³⁰ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 27

¹³¹ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 27-28

Abbott, Emevi halifesi II. Velid'in Emevi saraylarından Zühri'nin 40 yıllık emeğini kapsayan hadis çalışmalarını kaldırdığını ve bu duruma Zühri'nin öğrencisi Ma'mer bin Raşid'in birçok el yazmasının kaldırılmasına tanık olduğunu belirtmekle birlikte daha sonraki dönemde Emevi sarayında yasaklanan bu hadis el yazmalarının Ma'mer ve Zühri'nin diğer öğrencileri tarafından ele geçirilmiş olması ihtimali üzerinde durur.¹³²

1.3.6. Aile İsnadı

Abbott, Mekke ve Medine'de Hz. Muhammed'in hadislerini korumak için baştan beri istekli olan sahabeler ve haleflerinin, özel yazılı hadis koleksiyonları ve "aile isnadı" ile eş zamanlı olarak tanıştığını ve bu sahabelerin hadis konusunda Arap ve Arap olmayan öğrencileri bir araya getirdiğini ifade eder.¹³³

Abbott'un üzerinde durduğu diğer bir konu ise hadislerin bireysel aktarımı dışında aileler tarafından yapılan hadis aktarımı yani "aile isnadı"dır. Yazar aile isnadı ile ilgili yaptığı değerlendirmesiyle üç önemli sonuca ulaşmıştır. Ona göre aile isnadı bilenen dönemden daha önce ortaya çıkmıştır ve genel kabul gören görüşün ötesinde daha kapsamlı bir şekilde sürdürülmüştür. Yazar aile isnadını, ünlü sahabelerle başlayan dede, oğul, torun gibi kan bağı bulunduran bir aktarımın yanı sıra Muhammed bin Sirin, Enes bin Malik gibi Mevalilere geçen veya istisnai bir durum olan yeğen haricinde genel olarak üç kuşak devam eden hadis rivayetleri olarak tanımlar. Abbott, Enes bin Malik, Zeyd bin Sabit, Abdullah bin Ömer, Abdullah bin Amr bin As, İbn Abbas, Urve bin Zübeyr gibi önde gelen sahabelerin aileleri tarafından oluşturulan isnadların İslamiyet'in ilk dönemlerinden itibaren İslam toplumunda ilgi ile karşılandığını ancak Batılı bilim adamlarının aile isnadlarına şüphe ile baktıklarını ifade eder. Ancak yazara göre şüphe duyulan az sayıda aile İsnadı için doğru olan çok sayıda isnada gölge düşürmek yanlış bir yaklaşımdır.¹³⁴

Abbott'a göre ikinci kaçınılmaz sonuç aile isnadı ile birkaç kuşaktır devam eden yazılı hadis arasında doğrudan bir ilişkisi olmasıdır. Yine yazara göre hadis aktarımı yapan ailelerin tüm başarısı ard arda gelen nesillerin sayısı ve aktarılan yazılı hadislerin çokluğu ile ölçülmektedir. Bu esaslara göre yapılan başarılı aile isnadları sıralamasında, ailesini hadis yazımı için teşvik eden Enes bin Malik ve Abdullah bin Amr bin As'ın ailelerinin ilk

¹³² Abbott, "Hadith Literature II", 298

¹³³ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 17

¹³⁴ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 36-37

başta olması şaşırtıcı değildir. Abbott incelediği papirüs metinlerini düzenlerken dikkatini Sad bin İbrahim ve Tâvûs bin Keysan'ın ailelerinin yaptığı aktarımın çektiğini ifade eder. Yazar aileler tarafından aktarılan hadis rivayetlerinin kaynağının başta babanın oğluna söyleyerek yazdırdığı materyallerin yanı sıra vasiyet ile intikal etmiş ya da aktaran kişinin vefatından sonra tesadüfen özel eşyaları arasında bulunmuş olduğuna dair güçlü kanıtların bulunduğunu ifade eder.¹³⁵

Abbott, dede, oğul, torun gibi kan bağı bulunduran bir aktarımın yanı sıra istisna olan yeğen aracılığı ile aktarım yöntemine ise, Zühri örneğini vermektedir. Ayrıca yazar Zühri'nin orijinal materyallerinin yeğeni ve aileden olmayan kişiler tarafından aktarıldığı için büyük bir kısmının yazılı olarak muhafaza edildiğini öne sürer. Yazara göre aile isnadları Zühri sonrası dönemde oluşturulmaya devam etmiş ve bundan sonra tartışma yazılı iletimin yöntemleri etrafında merkezlendi.¹³⁶

Abbott, aile isnadı ve hadislerin sürekli olarak yazılı iletiminden dolayı Hz. Muhammed'in hadis ve sünnetine dair çok sayıda belgenin var olmasının üçüncü bir sonucu ortaya çıkardığını ifade eder. Yazar ilk başlarda ezberlenen hadis ve sünnetin İslam'ın birinci yüzyılında sonunda büyük bir kısmının çeşitli boyutlarla ve farklı şekillerde yazıldığını belirtmektedir. Ayrıca yazar ilk başta ya çok az ya da hiç bir amaç güdülmeden hazırlanan sayfaların, broşürlerin, ruloların ve dindar hadisçilerin kitaplarının kısa zamanda yerini hem içerik hem de kaynak açısından değişken bir yapıda olan tek bir hadis müsnedi koleksiyonuna bıraktığını ifade eder.

Abbott'a göre hadis müsnedi ile benzer üçüncü bir hadis aktarım şekli büyük ölçüde hadislere yakından bağlı ilk Kur'an yorumcularının, hukukçuların ve tarihçilerin, ihtiyaçları ve faaliyetlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış hadis musannefiydi.¹³⁷

1.3.7. Hadis Aktarımına Dair Genel Değerlendirme

Abbott, hadis aktarımı üzerine yaptığı incelemeler sonucunda İslam'ın ilk üç yüzyılında yapılan hadis aktarım faaliyetlerine dair bazı genellemelerde bulunmuştur.

¹³⁵ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 37-38. Aile isnadları hakkında yayımlanmış doktora tezine bkz. Bekir Kuzudişli, *Hadis Rivayetinde Aile İsnadları*, İşaret Yay., İstanbul 2007; Bekir Kuzudişli, *Şia'da hadis rivayeti ve İsnad*, BSR Yay., İstanbul 2011

¹³⁶ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 38

¹³⁷ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 39

Abbott'a göre sahabelerin göç etmeleri, özellikle hac zamanında âlimlerin Mekke ve Medine'de meclis toplantıları ve bilgi aramak için yaptıkları seyahatleri (Rihle), hadis aktarımını hızlandırmıştır. Yazar ilk yüzyıl hadis âlimlerinin, yetenekli öğrencilerini yanı zamanlı olarak hadis yazımında görevlendirdiğini ve ilk yüzyılın ikinci çeyreğinde yazılı hadis aktarımının devamının kanıtının yeni ve eski İslami kaynaklarda bulunduğunu belirtir. Abbott'a göre ikinci ve üçüncü yüzyıla tarihlendirilen hadis papirüsleri sözlü aktarımdan yazılı aktarıma geçişin kanıtıdır. Aynı zamanda bunlar ilk yüzyılın ikinci yarısında bulunan oldukça büyük elyazması hadislerin varlığının da kanıtıdır. Abbott ilk yüzyılın dönüm noktasında ya tek başlarına ya da grup halinde İslam devletinin genelinde çalışan hadisçilerin, Hz. Muhammed'in sünnet ve hadisinin temel kaynaklarını, sahabelerin hadisleriyle destekleyerek toplayıp yazmaya başladıklarını ifade eder.¹³⁸

Abbott'a göre kısmen bilinçli olarak kısmen de hatırlama veya çeşitli Emevi halifelerinin yardımıyla hadis aktarımına dair çok şey başarmış olan Zühri'nin döneminden sonraki hadis aktarım faaliyetleri, İslam'ın ikinci ve üçüncü yüzyılında, hadis âlimleri, tarihçiler ve yargıçlar kendi alanlarında yeni yazınlar üretmeden önce büyük bir hadis varlığını araştırma, seçme, düzeltme ve organize etme göreviyle devam etmiştir. Yazar Tarihu-l Hulefa adlı eseri ile İbn-i İshak olmak üzere Musa bin Ukbe, Ma'mer bin Raşid gibi âlimlerin genel olarak eserlerini, Zühri'nin derlemesinde yer alan hadisleri dayanak yaparak oluşturduklarının yanı sıra bu dönemdeki diğer hadis âlimlerinin hadis aktarımında Zühri ve öğrencilerinin aktarım yöntemini kullandıklarını öne sürer.

3.1.8. Hadislerin Güvenilirliği

Abbott hadise dair birçok hadis materyalinin mevcut olması ve aynı zamanda bunlardan çok azının kullanılabilir veya kullanılmış olmasından dolayı, seçme probleminin farklı profesyonel seviyelerde bir takım sorgulamalara maruz kaldığını düşünmektedir. Yazar ayrıca hadislerin toplanmasının hazırlık döneminde genç âlimlerin büyük ölçüde aralarında eleştirmenlerin bulunduğu kendilerinden daha kıdemli kişiler tarafından yönlendirilmiş olduğunu ve hadis eleştirisinin ortaya çıkışında hadis konusunda mezhep farklılıkları ve Arap olmayan hadis aktarımcılarının çoğalması gibi iki faktörün etkisinden

¹³⁸ Abbott, "Hadith Literature II", 298

bahseder. Abbott'a göre hadis aktarımına tedbirli yaklaşım nedeni ile İslam'ın ilk yüzyılında sonunda ortaya çıkan mezhep ve ırk ayrımı gibi olgular kendince pek mantıklı değildir.¹³⁹

Abbott hadis eleştirmenlerinin hadislerin güvenilirliği konusundaki dikkatlerinin ilk olarak bireysel hadisçilerin mezhep ve ırk özelliklerine yoğunlaştığını ancak bu durumun hadislerinin güvenilirliğini belirlemede çok yetersiz kaldığını ve güvenilir hadisleri belirlerken bireysel hadis aktarıcılarının ırksal ve mezhepsel özelliğinden daha çok isnadlarının genel olarak bilinmesi ve aynı zamanda Hz. Muhammed ve sahabeler dönemine kadar uzanan kaynakların da incelenmesi gerektiğini savunur. Yazar doğru bir yöntem olarak değerlendirdiği hadisçileri en güvensizinden en güvenilirine doğru sıralayan Rical ilmi uygulamaları gibi, isnadların da sınıflandırılması sonucunda bazı güvenilir hadislerin büyük bir kısmının elendiğini ancak bu şekilde bile güvenilirliğinden şüphe duyulan hadis sayısının çok fazla olduğunu aktarır. Yazar dolayısı ile İslam'ın ilk yüzyıllarında İbn Hanbel, Müslim ve Buhari gibi ünlü hadisçilerin aktardıkları hadisleri yeniden gözden geçirmek zorunda kaldıklarını belirtir.¹⁴⁰

Abbott hadis seçimini belirleyen bir dizi testin son aşamasına dâhil olan, açıkça belirtilen veya üstü kapalı kastedilen faktörlerin neler olduğunu ve bu faktörlerin devamının sürdürülüp sürdürülmediği sorusunun cevabına incelediği kaynaklarda ulaşamadığını belirtmektedir. Öte yandan yazar bu soruların modern bilim adamları tarafından da göz ardı edildiğini iddia eder. Abbott hadis seçimi ve değerlendirilmesinde çok titiz çalışıldığını, ilk dönem Müslümanlarının hadislerin güvenilirliğine dair çalışmalarından dolayı onları güvenilir ve “*Hadis Sarrafi*” olarak adlandırdıklarını ifade eder. Yazar hadis seçiminin son aşamasına gelindiğinde ise bilgiye dayalı yargılamanın hadis isnadlarında olduğu gibi hadis metinlerinde de uygulandığını belirtir.¹⁴¹

Abbott hadis seçimi ve güvenilirliğine dair yaptığı incelemeler sonucunda bazı sonuçlara ulaşmıştır. Bunlardan ilki, Zühri ve çağdaşları tarafından atalarından ve sahabelerden aktardıkları hadis ve sünnetler ile birlikte, kasıtlı olmayarak bazı hurafeler de aktardıklarını ve bu şekilde olan aktarımların Zühri ve Emeviler zamanında yazınsal şeklini aldığını belirtmektedir. Yazar, daha sonra bu yazılı hadis belgelerinde kasıtlı değişiklikler

¹³⁹ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 73

¹⁴⁰ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 73

¹⁴¹ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 74

yapılsa da bu değişiklerin usta hadis âlimleri ve eleştirmenlerin gözünden kaçmadığını belirtmektedir. Abbott, İmam Şafii'nin Hz. Muhammed'in hadisleri üzerinde çok durmasının hadislerin o dönemde tamamen toplandığı anlamına gelmediğini ve Joseph Schacht'ın görüşü olan yalnızca yüksek seviye seçicilik ve Hz. Muhammed'in hadislerine verilen önemin devam ettiğine dair görüşünü benimsemiştir. Abbott'ın ulaştığı başka bir sonuç ise usta hadis âlimleri ve eleştirmenlerin güvenilir hadisleri bulmak için araştırmacıları siyasi ve dini çekişmeden uzak tutarak yönlendiklerini ifade eder.

Abbott son olarak hadis aktarımına dair yapılan tüm çalışmaları göz önüne alarak Hz. Muhammed'in zamanından başlayarak Müslim ve Buhari ile devam eden hadis aktarımında kullanılan hadislerin, gerçeklik bakımından şüphesiz olduğunu ve hadis aktarımında ard arda gelen dönemlerde Müslüman hadis eleştirmenlerinin hadis aktarımına katkısının olduğunu düşünür.¹⁴²

Abbott, İslami hadis aktarım faaliyetleri sonucunda yazılmış hadis eserlerinin İslamiyet'le kardeş inanç olarak gördüğü Hristiyanlık ve Musevilik hakkında yazılmış eserlerle karşılaştırılabilir boyutta olduğunu iddia etmektedir. Yazar bununla birlikte İslami hadis aktarımında hurafeler ve tutarsızlıkların olmasına rağmen Hristiyanlık ve Musevilik hakkında yazılmış eserlerin ise hızlı ve kesintisiz bir yazım sürecinden geçtiğini düşünmektedir. Ayrıca Abbott, kendi döneminde Yahudiler ve Hristiyanların ilk başlarda İslami hadis aktarımına merak duyduğunu ancak önyargı olarak dile getirilen çeşitli sebeplerden dolayı uzak dursalar da içten içe Batılı bilim adamları arasında bu merakın devam ettiğini ve yapılan çalışmalarda bu durumun net bir şekilde görüldüğünü belirtmektedir. Abbott' a göre İslami hadisçilik faaliyeti Goldziher'in öngördüğü gelişimden daha da ileri düzeyde olacaktır.¹⁴³

¹⁴² Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 83

¹⁴³ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 83. Hadislerin güvenilirliği için bkz. İshak Emin Aktepe, "İmam Şafii'nin Hadisler Arasında Görülen Çelişkilere Bakışı", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, IV (2), 2006, 55-80; Abdullah Aydın, "Hadis Kitaplarının Güvenirliği, Sorunlar, Çözümler ve Usûl", *İslâm Araştırmaları*, I (1), 2004, 69-90

İKİNCİ BÖLÜM

NABİA ABBOTT'UN ESERLERİNDE HZ. MUHAMMED VE EŞLERİ

2.1. HZ. MUHAMMED

Abbott'un genel olarak eserlerini baktığımızda Hz. Muhammed'e karşı olumsuz tavrı net bir şekilde görülmektedir ve bu durum bizce, biraz da Abbott'un feminist yapısı ile ilişkilidir. Çünkü yazar Hz. Ayşe'nin Hz. Muhammed ile çocuk yaşta evlendirildiğini düşündüğü için eserinde sık sık Hz. Ayşe'ye haksızlık yapıldığını ima etmektedir. Tahminimize göre bu sebepten dolayı Hz. Muhammed hakkında farklı duygulara kapılmış ve eserlerinde sık sık Hz. Muhammed hakkında ağır üsluplar kullanmıştır.

Hz. Muhammed'in en eski biyografisinin Zühri ve İbn-i İshak tarafından yazıldığını belirten Abbott aynı zamanda İslam'ın ikinci yüzyılında İbn-i Hişam tarafından Hz. Muhammed'in hayatını anlatan “*es-Siratü'n Nebeviyye*” isimli eserin kaleme alındığını, ancak Hz. Muhammed'in hayatını anlatan eserlerin bunlar ile sınırlı kalmadığını ve çeşitli dönemlerde Hz. Muhammed'in biyografisinin yazıldığını ifade eder. Abbott, İslam'ın üçüncü yüzyılı itibari ile İslam hukuk okullarının temsilcisi olarak kabul edilmiş olan İmam-ı Şafii, Ebu Yusuf, Ebu Hanife, Malik bin Enes tarafından Hz. Muhammed'in hayatını konu alan çok sayıda eserin yazıldığını belirtir.¹⁴⁴

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda İslam Edebiyatında Hz. Muhammed'in hayatının (siyer) Kur'an ile kıyaslandığında ikinci sırada yer aldığını düşünen Abbott, Hz. Muhammed'in hayatına dair bilgilerin, kaynağından alınarak Hz. Muhammed'in vefatından yaklaşık yüzyıl sonra daha yaygın bir şekilde kullanılmaya başladığını ve bu bilgilerin İslam âleminin ve batı toplumunun her zaman ilgisini çektiğini, İslam tarihine dair yapılan çalışmalarda vazgeçilmez kaynaklar olduğunu, bunun yanı sıra Hz. Muhammed'in hayatına dair eserlerin değişik dönemlerde batı dillerine aktarıldığını belirtir.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri I-Historical Texts*, The University of Chicago Press, Chicago 1957, 45

¹⁴⁵ Nabia Abbott, “*The Life of Muhammad*”, *The Journal of Religion*, 36 (4), 1956, 261

Abbott, Hz. Muhammed'in gençlik dönemine dair yaptığı değerlendirmeyi şu şekilde özetler: “*Kureyş kabilesi Mekke’de uzun süredir egemenliği elinde bulundurmuştu. Muhammed zamanında kabilenin en soylu ve güçlü kolları Beni Ümeyye ve Beni Mahzum’du. Bununla birlikte Arabistan’ın gelecekteki Peygamberi, tanınmamış Beni Haşim klanından çıktı. Kimsesiz kalan Muhammed’i bir süre büyükbabası, daha sonra varlıklı bir adam olmayan amcası Ebu Talib yetiştirdi. Bu nedenle Muhammed erken yaşlarda kendi hayatını kazanma uğraşına girdi.*”¹⁴⁶

Abbott, Hz. Muhammed’in Mekke’den Medine’ye hicretini ileride İslamiyet’i yayma mücadelesi için başarıya atılan bir adım olarak görmüştür. Yazar Hz. Muhammed’in başarısının bazı dönemlerde onun özel hayatını olumlu yönde etkilediğini ve onun hayatındaki bu başarısının genç kızlardan ve soylu kadınlardan oluşan haremine yansıdığını ve Hz. Muhammed’in başarısı sayesinde haremının genişlediğini iddia eder.¹⁴⁷

Abbott’un “*İslamiyet’in ibadetkâr ve güzel kokulu Peygamberi Muhammed, bir şey hissetmediği kadınların büyük âşığıydı. O kazanma ve kuvvetli destek bulma şansına sahip ve başarılı, zevkli bir hayat sürmelerini sağlayan becerikli, sevgi dolu kadınların tüm kalpleriyle kendilerini adadıkları büyük adamlar sınıfındandı.*”¹⁴⁸ sözleri bizce Hz. Muhammed hakkındaki düşüncelerini belirtirken alaycı ve Hz. Muhammed’in güzellik ve servet peşinde koşan bir kişiliğe sahip olduğuna yönelik imalı üsluplara başvurduğunun kanıtıdır.¹⁴⁹

Abbott, Hz. Muhammed’in İslamiyet’in yayılması ile paralel olarak, hem siyasi hem ekonomik açıdan pek çok başarıya ulaştığını bunun sonucunda da Peygamberliğinin dışında giderek güçlenen ve siyasi hâkimiyet elde eden bir yönetici kuvvetine sahip olmaya başladığını düşünmektedir.¹⁵⁰ Yazar başka bir ifadesinde ise İslamiyet’in hem inanç olarak

¹⁴⁶ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 15, (Türkçe çeviri: 16)

¹⁴⁷ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 17, (Türkçe çeviri: 17)

¹⁴⁸ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 15, (Türkçe çeviri: 16)

¹⁴⁹ Hz. Peygamberi hayatı ile ilgili örnek bir inceleme için bkz. Mehmedi Bahaddin Canbaz, *Hz. Muhammed’in (S.A.V.) Hayatı & İmani Dersler ve Ölçüler*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2011; Ziya Kazıcı, *Hz. Muhammed’in Aile Hayatı ve Eşleri*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009; Muhammed Hüseyin Heykel, *Hz. Muhammed’in Hayatı*, Kitabevi, İstanbul 2011; Abdullah Sevinç, *Kaynak Hadislerle Peygamberimiz Hz. Muhammed’in Hayatı (Siyer-İ Nebi)*, Gonca Yayınevi, İstanbul 2014; Süleyman Ateş, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2005; Mustafa Asım Köksal, *İslam Tarihi - Hz. Muhammed (S.A.V) ve İslamiyet I-IV*, Işık Yay., İstanbul 2013

¹⁵⁰ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 46, (Türkçe çeviri: 42)

hem de siyasi olarak şaşırtıcı bir gelişme yaşadığını, Hz. Muhammed'in bu gelişimle doğru orantılı olarak itibar kazandığını ve İslamiyet'in ikinci ve üçüncü yüz yıllarında Hz. Muhammed'in giderek artan coşkulu takipçilerinin olduğunu ve bu takipçilerin Hz. Muhammed'in hadis ve sünnetini araştırıp kullandıklarını ifade eder.¹⁵¹

Abbott Hz. Muhammed'in insanlara sadece bilgiyi aramayı teşvik etmediğini aynı zamanda her topluluktan insanı dini bilgiyi arama ve ulaşma konusunda duyarlı ve istekli olmaya çağırdığını ve bu durum sonucunda da Hz. Muhammed'in yönlendirmesi ile dini bilgiyi öğrenen insanların öğrendikleri bilgiyi sadece kendilerine saklamadıklarını ve diğer insanlarla paylaştıklarını düşünmektedir.¹⁵²

Abbott'a göre, her ne olursa olsun Araplarda tarihi bilinç ve tarih kavramlarının olup olmadığı son derece tartışmalıdır. Yazara göre Hz. Muhammed'in kendisinin keskin tarihsel içgüdüleri ve tarihsel rolündeki kendine güveni İslam toplumu üzerinde etkili olmakla birlikte, Hz. Muhammed Allah'tan gelen emirlere göre ashabını yönlendirerek onları hem bu dünya hem de öbür dünya için hazırlamaktaydı ve Hz. Muhammed'in hadis ve sünnetleri ashabının bireysel hayatlarına ve toplumsal olaylara rehberlik etmişti.¹⁵³

2.1.1. Hz. Muhammed Dönemi Eğitim ve Öğretim

Abbott'un eserlerinde Hz. Muhammed'in Hz. Ayşe ile evliliği dışında sıklıkla dile getirdiği diğer bir konu ise Hz. Muhammed'in okuma ve yazma bilip bilmediği konusudur. Yazar bu konu üzerinde oldukça sık durmuş ve her fırsatta çeşitli kanıtlar ortaya koyarak Hz. Muhammed'in okuma yazma bildiğini dile getirmiştir. Abbott, Hz. Muhammed'in okuma yazma bildiğine dair düşüncelerini kendince çeşitli kanıtlara dayandırmıştır. Yazar kendince belirlediği bu kanıtlarını şu şekilde ifade eder: *“Her ne kadar Müslüman kaynakları dogmatik yapıları dışında ve Muhammed'in okuma yazma bilmemesine değinmeden değerlendirseler de, Muhammed'in kaynak referansları konusunda son derece dikkatli davranmakta ve aynı dikkatle bunları yazıya dökmektedirler. Bu dogma beşinci/onuncu yüzyılda Ibn-i Hanbel, Buhari ve Darimi tarafından ortaya sürülen bir zıtlığı da ortaya koymuş ve bu konuda çok iyi bir örnek oluşturmuştur, buna göre Muhammed Hudeybiye anlaşmasında bazı değişiklikleri kendi el yazısıyla yapmıştır. Yine*

¹⁵¹ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 12

¹⁵² Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 40

¹⁵³ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri I-Historical Texts*, 6

Zeyd bin Sabit'in öğrettiği kadarı ile Muhammed Arapçadaki sin harfini ve Bismillah'ı son derece doğru bir şekilde yazmıştır. Bütün bu tarihsel örnekler ve iddialar benim Muhammed'in en azından okumayı bildiği yönündeki inancımı güçlendirmektedir."¹⁵⁴

Hz. Muhammed'in okuma yazma bildiğine dair Abbott'un başka bir ifadesi de şu şekildedir : *"Muhammed'in okuryazar olup olmadığı konusunda aksi bir görüş belirtmek veya tartışmaya girmek niyetinde değilim. Sadece Ayşe ve Hafsa gibi, en azından Medine'deki görevi döneminde okuyabildiği hatta büyük bir ihtimalle de yazabildiği konusunda ikna olmuş durumdayım."*¹⁵⁵

Abbott'a göre Hz. Muhammed kendi döneminde okuma ve yazma faaliyetine oldukça önem vermiştir. Yazar Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretinden sonra Yahudilerden Arapça yazmayı öğrenen Hazrec ve Evs kabilelerine mensup bazı Arapları eğitim politikasında öğretmen olarak kullandığını ifade etmektedir. Abbott bunun yanı sıra Hz. Muhammed'in eğitim politikasında okuryazarlığı artırmak için savaşlarda esir alınan Mekkeli okuryazar gençleri de öğretmen olarak kullandığını bunun sonucunda ise Müslümanlar arasında okuryazarlığın giderek arttığı bilgisini Hz. Muhammed'in eğitime önem verdiği görüşüne kanıt olarak göstermektedir. Yazara göre Hz. Muhammed eğitim öğretim politikasında Arapça'nın dışında başka dillerin de öğrenilmesi gerektiğinin taraftarıydı. Abbott bu duruma kanıt olarak ise Hz. Muhammed'in kâtibî ve Kur'an'ın derlenmesinde görev alan komisyon başkanı Zeyd bin Sabit'i İbranice ve Süryanice öğrenmesi konusunda teşvik ettiğini belirtmekle birlikte yaptığı araştırmalar sonucunda Hz. Muhammed'in Zeyd bin Sabit'in bu dilleri kendisine diğer toplumlarla iletişimde rehberlik etsin diye öğrenmesini istediğine dair bilgiye ulaştığını iddia eder. Aynı zamanda yazar Hz. Muhammed'in bazı yaşlıları da okuma yazma öğrenmeleri için cesaretlendirdiğine dair bazı kanıtların olduğuna dolayısı ile Hz. Muhammed'in okuma yazma konusunda göstermiş olduğu bu çabadan dolayı Hz. Muhammed'in de okuma yazma öğrenmiş olmasının muhtemel olduğunu vurgular.¹⁵⁶

Hz. Muhammed'in okuma yazma bilip bilmediğine dair tartışma günümüzde de devam etmekte olup günümüz akademisyenleri bu konu hakkında farklı görüşler iddia

¹⁵⁴ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri III...*, 3

¹⁵⁵ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri II...*, 6

¹⁵⁶ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri I-Historical Texts*, 28

etmektedir. Bir grup bilim adamı Ankebût Suresi 48. ayetinden yola çıkarak Hz. Muhammed'in okuma yazma bilmediğini ve bu durumun Allah tarafından sağlandığını savunurken başka bir grup bilim adamı ise yine aynı sure üzerinden Hz. Muhammed'in okuma yazma bildiğini savunmaktadırlar. Bu doğrultuda yaptığımız araştırmalar sonrasında Hz. Muhammed'in okuma yazma bildiği düşüncesi bizce makul ve mantıklıdır.

Hız. Muhammed'in okuryazar olup olmadığına dair yaptığımız araştırma sonrasında bizi bu düşünceye sevk eden sebeplere bakacak olursak Abbott'un da belirttiği üzere Hz. Muhammed'in yaşadığı dönem içerisinde eğitim öğretim faaliyetleri ile yakından ilgilenmiş olması ve okuma-yazma seferberliği başlatması olması, Hz. Peygamberin okuma-yazma bildiği görüşünü güçlendirmektedir. Bu doğrultuda özellikle de akademik camiada savunulan Hz. Peygamberin okuyup yazma bilmediği görüşü eğitim öğretim faaliyetleri ile yakından ilgilenen ve yaşadığı dönemde herkese okuma-yazma öğrenmelerini emreden ve onları okuma- yazma öğrenmeleri konusunda teşvik eden Hz. Muhammed'in okuma- yazma öğrenmemiş olması izahatı mümkün olmayan bir durumdur. Ayrıca Hz. Muhammed'in okuma yazmayı ne zaman öğrendiği hususunu ele alacak olursak Hz. Muhammed'in okuma yazma bildiğine dair ortaya konulan somut deliller neticesinde Mekke döneminin sonlarına doğru okuma-yazmayı öğrendiği sonucuna ulaşmaktayız.¹⁵⁷

Abbott Emeviler döneminde meydana gelen savaşlar ve iç çekişmelerden dolayı yazı ve edebiyatın gelişmediğine dair ortaya atılan iddiaları reddeder. Abbott'a göre Emeviler döneminde dil ve edebiyatın gelişmeme olasılığı mümkün değildir. Çünkü Hz. Muhammed eğitim hızını ayarlayan bir asker peygamberdir ve eğitim öğretim faaliyeti İslam devletinde Hz. Muhammed dönemi itibari ile kapsamlı bir şekilde başlamıştır.¹⁵⁸

Abbott, Hz. Muhammed'in insanlara sadece ilmi, ahlaki ve dini yönden örnek olmadığını aynı zamanda dünyevi hayatta kullandığı eşya, giysi ve benzeri hususlarla da

¹⁵⁷ M. Hanefi Palabıyık, "Cahiliye Dönemi ve İslam'ın İlk Yıllarında Okuma-Yazma Faaliyetleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27, 2000, 68. İslamın ilk döneminde Ayrıca okuma-yazma faaliyetlerine bkz. İbrahim Canan, *Peygamberimizin (s.a.v) Okuma Yazma ve Öğretim Seferberliği*, Işık Akademi Yay., İstanbul 2006; Kasım Sulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İnsan Yay., 2003; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, (Çev. Salih Tuğ), İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1993; Şakir Gözütok, *İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi*, Fecr Yay., Ankara 2002; Ahmet Çelebi, *İslam'da Eğitim ve Öğretim Tarihi*, (Çev. Ali Yardım), Damla Yay., İstanbul 1983; Hayrettin Öztürk, *Ebedi Mucize Kur'an Yazılması ve Toplanması*, İstanbul 2005; Selahattin Parlador, *"Asr-ı Saadet'te Eğitim"*, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, Beyan Yay., İstanbul 1994,4

¹⁵⁸ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri I-Historical Texts*, 28

örnek teşkil ettiğine dair düşüncesini “*Muhammed’in giysileri, kişisel etkileri için genellikle beyaz olmuştur. Bunun içindir ki Muhammed’in Sahabeleri kıyafetlerinde özellikle beyazı belirgin bir şekilde tercih etmiştir.*”¹⁵⁹ sözleri ile ifade eder.

Abbott’un üzerinde durduğu diğer bir husus ise Hz. Muhammed’in çocuklarına karşı tavrının mahiyeti hakkındadır. Yazarın Hz. Muhammed’e karşı olan tavrını değerlendirdiğimizde yaptığı tespitler sonucunda belki de Hz. Muhammed’e yönelik yaptığı olumlu değerlendirmelerden biri, onun kız ve erkek çocukları arasında ayırım yapmayan eşitlikçi bir baba olduğu kanaatini taşımasıdır.¹⁶⁰

Abbott kendi döneminde Hz. Muhammed’in farklı ırklara mensup insanları ümmet olarak İslam sancağı altında bir araya getirmeyi başarıp başaramadığı konusunda kesin bir görüş birliğinin mevcut olmadığını iddia eder. Yazar Hz. Muhammed’in davranışlarından yola çıkarak onun her türlü köklü yeniliklerden kaçındığını, bu tavrını hem devlet hem de özel hayatında devam ettirdiği, bununla birlikte tevhit ve teokratik devlet ilkelerini sıkı sıkıya uyguladığı sonucuna ulaştığını iddia eder. Abbott bu sonuçlardan yola çıkarak Hz. Muhammed’in kanunları önemli ve acil durumlara göre değiştirdiğini ve güçlü sağduyusu sayesinde yapılması gereken değişiklikler hakkında hızlı kararlar alıp uyguladığını ve kanunları insanların yararına olacak şekilde eşit ve adaletli bir şekilde uyguladığını düşünmektedir. Ancak yazarın iddiasına göre bazı gruplar bu durum karşısında Hz. Muhammed’i siyasi hoşgörüyü sahip olan verimli bir devlet adamı olarak görmekteyken bazı gruplarda Hz. Muhammed’i ikinci sınıf bir reformcu devlet adamı olarak nitelendirmişlerdir.¹⁶¹

2.2. HZ. MUHAMMED’İN EŞLERİ

Abbott, Hz. Muhammed’in genel olarak eşleri hakkındaki düşüncesini ifade ederken Hz. Muhammed’in hayatındaki yerleri hakkında fikir beyan etmek yerine bu evliliklerin nitelikleri hakkındaki düşüncelerini dile getirmiştir. Yazar sadece Hz. Muhammed’e hem Peygamber olmadan önce hem de Peygamberliği sırasında büyük destek sağlayan Hz. Hatice’nin ve Hz. Muhammed ile çocuk yaşta evlendirilerek haksızlığa uğradığını iddia ettiği Hz. Ayşe’nin Hz. Muhammed’in hayatındaki yeri ve önemine değinmiştir.

¹⁵⁹ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri I-Historical Texts*, 105

¹⁶⁰ Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri I-Historical Texts*, 105

¹⁶¹ Abbott, “Women and the State in Early Islam- I”, *Journal of Near Eastern Studies*, 1, 1942, 106

Abbott, Hz. Muhammed'in eşlerini seçerken bazı unsurları göz önünde bulundurduğunu iddia etmektedir ki biz bunu Abbott'ın "*Muhammed'in eşlerini seçerken bazı faktörlerden etkilendiğini gösteren ayrıntılı bilgilere sahibim.*" sözlerinden anlıyoruz. Yazar bu sonuca hadislerde yer alan bilgilerden ulaştığını iddia etmektedir. Abbott'a göre hadisler eş seçimi konusunda Hz. Muhammed'in düşüncelerini dile getirmektedir. Yazarın iddiasına göre hadislerde Hz. Muhammed'in eş seçiminde boşanmış veya kocası ölmüş dul olsun, zenginliği, güzelliği özellikle inancının yanı sıra soylu ve ahlaklı olma koşullarını içerisinde bulunduran evlilik felsefesinin var olduğunu iddia etmektedir.¹⁶²

Abbott'un Hz. Muhammed'in eş seçimine dair yaptığı bu değerlendirme ile Hz. Muhammed'i güzellik düşkünü ya da ekonomik hırs peşinde olan bir karaktere bürümesi bizce sapkınlıktan öteye gitmeyen bir düşünce tarzına sahip olduğunun kanıtıdır. Abbott'un Hz. Muhammed'in Hz. Ayşe'den sonra evlendiği eşleri hakkındaki yorumlarında bu düşünce tarzı net bir şekilde görülmektedir. Yazar Hz. Muhammed'in Hz. Reyhane, Hz. Safiye, Hz. Mariye ile yaptığı evlilikleri hakkında: "*Kuşkusuz Muhammed'in kalbini çalan bu üç kadının ortak özellikleri gençlikleri, cazibeleri ve güzellikleriydi.*"¹⁶³ der. Abbott'un bu konuda başka bir düşüncesi ise Hz. Peygamberin Hz. Ümmü Habibe (Remle binti Ebu Süfyan) ve Hz. Meymune ile yaptığı evlilikleri hakkındadır. Yazar bu evlilikler hakkında ise şu ifadeyi kullanır: "*Ama Muhammed'in aynı dönemdeki diğer iki evliliğini, siyasi projeler dayatmıştır.*"¹⁶⁴ Abbott, Hz. Mariye ile ilgili başka bir ifadesinde ise: "*Anlaşılan kız Muhammed'in gece gündüz ziyaret ettiği bir yerde kapalı tutulmuştur.*"¹⁶⁵ diyerek bu konuda garip ve vakıaya çok uzak bir düşünce tarzını sergilemeye devam eder.

Abbott, Hz. Muhammed'in eşleri arasında bir gruplaşmanın olduğunu iddia eder. Abbott'a göre iki gruba ayrılan eşler arasında iktidarda olan grup Hz. Ayşe'nin yönetiminde olan gruptu ve bu grupta Hz. Hafsa ve Hz. Sevde de bulunmaktadır ve daha sonrasında ise Hz. Safiye bu gruba dâhil olmuştur. Ancak bizim burada dikkatimizi çeken husus Hz. Muhammed'in eşleri arasında var olduğu iddia edilen gruplaşmadan çok, Abbott'un Hz. Muhammed'in eşlerine yaklaşımı olmuştur. Yazar Hz. Muhammed'e karşı kullandığı üslubunu Hz. Peygamberin eşleri içinde kullanmaya devam ederek şunları söyler:

¹⁶² Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri III...*, 68

¹⁶³ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 60, (Türkçe çeviri: 54)

¹⁶⁴ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 60, (Türkçe çeviri: 54)

¹⁶⁵ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 60, (Türkçe çeviri: 54)

“Başlangıçtan itibaren, çabuk öfkelenen Hafsa ile ihtiyar ve yaşlı Sevde'yi kapsıyordu. Ayşe bu kadınlardan pek korkmuyordu, çünkü Hafsa ve Sevde, Muhammed'in sevgisini kazanacak cazibeden yoksundular. Muhammed'le arasındaki ilişkinin niteliğinin farkında olan Sevde, Muhammed'in kendisini boşamak üzere olmasından korkarak gereken şeyi seve seve yaptı ve sırasını, yani kendi gününü Ayşe'ye verdi. Böylelikle boşanmayı atlatmış olduğunu, haremdeki yerini korumaya devam edeceğini, yani Muhammed'in diğer eşleriyle birlikte cennette olduğu düşünülen ödülleri paylaşacağını umut etmeyi sürdürdü.”¹⁶⁶

Abbott'un eleştirel yaklaşım sergilediği diğer bir konu ise Hz. Muhammed'in çok sayıda evlilik gerçekleştirmiş olmasıdır. Abbott'a göre Hz. Muhammed'in yaptığı bazı evliliklerinin sebebi eşlerin güzelliği ve zenginliği iken, bazı evliliklerinin ise niteliklerini belirlemek çok zordur, ancak büyük olasılıkla diğer kabilelerin desteğini almak için yapılmış evliliklerdir.¹⁶⁷

Abbott bir grup hadiste ise Hz. Muhammed'in eşlerinin onun erişebileceğinden daha çok dünya malı isteyerek Hz. Muhammed'in başına bela oldukları bilgisinin yer aldığını iddia eder. Yazar hadiste yer aldığını iddia ettiği bilgiye örnek olarak eğlenceli bir fıkra olarak nitelendirdiği, Hz. Muhammed'in bir gün, eşleri arasındaki elbise kavgasının ortasında kalarak zor duruma düştüğü olayını göstermektedir. Abbott'un bu hadis grubuna dair aktardığı başka bir olayda ise Hz. Muhammed'in eşleri Hz. Ömer'in geldiğini duyduklarında hızlı bir şekilde perdenin arkasına kaçmaları; bunun üzerine Hz. Muhammed eşlerinin düştüğü bu durum karşısında kendisini gülmekten alıkoyamamasıdır. Hz. Ömer ise bu durum karşısında, Hz. Muhammed'in eşlerine Hz. Muhammed'den çok kendisinden

¹⁶⁶ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 62, (Türkçe çeviri: 55)

¹⁶⁷ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 60-62, (Türkçe çeviri: 54-55). Hz. Peygamberin evlilikleri hakkında ayrıca bkz. Mehmet Azimli, Hz. Peygamber'in Evlendiği Kadınlar, Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları, III (1), 2010, s. 60-72; Ziya Kazıcı, *Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*, Çamlıca Yayınları İstanbul 2009; Vicdani, Mustafa Sadık, Peygamberimiz Niçin Çok Evlendi?, Bedir Yayınları, İstanbul 1998; İsmet Demir, *Hz. Muhammed'in Özel, Ailevi ve Sosyal Hayatı*, İstanbul 2003; Afzalur Rahman, *Mükemmel Bir Eş Olarak Hz. Muhammed: Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, (Çev. Sami Şener, Ergin Öztürk), İnkılab Yayınları, İstanbul 2007; Ali Çelik, *Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Çok Evlilik Sebepleri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2001; Celal Yeniçeri, *Hukuki, Ahlaki, İktisadi, Felsefi Boyutlarıyla ve Günceli İle İslam Ailesi ve Ev İdaresi: Hz. Peygamber'in Aile Reisliği, Yönetim İlkeleri, Kadın ve Aile Dünyamız*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009; Emine Peköz, *Hz. Peygamber'in Hanımlarından Ümmü Habibe'nin Hayatı, Kişiliği ve İslam Tarihindeki Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2012

korktukları için sinirlenmiş ve onlara kızmıştır. Hz. Muhammed'in eşleri ise Hz. Ömer'e, "Sen Allah'ın Resulünden daha sinirlisin." şeklinde cevap vermişlerdir.¹⁶⁸

2.2.1. Hz. Hatice

Abbott Hz. Hatice'nin Hz. Muhammed'e hem Peygamber olmadan önce hem de Peygamber olduktan sonra önemli ölçüde destek verdiğini düşünmektedir. Abbott'a göre Hz. Muhammed sosyal, ticari ve dini hayatında Hz. Hatice sayesinde büyük başarılar ulaştı ve Hz. Hatice'nin İslamiyet'in yayılışındaki katkısı azımsanamayacak kadar büyüktür.¹⁶⁹ Yazar Hz. Hatice'nin Hz. Muhammed'in hayatına dair önemini belirtirken bile Hz. Muhammed hakkında üslubunu "*Yakışıklı ve hülyalı bir genç olarak kendisinden yaşça büyük, ama hali vakti yerinde bir patron olan Hatice'nin kalbini çalana dek kendisini hayallerine adama olanağına sahip olmadı. Hatice'yle evliliği, ona ekonomik serbestliği ve ruhani tasavvurları için boş zaman sağladı.*"¹⁷⁰ sözleri ile sürdürmeye devam eder.

Abbott, Hz. Hatice hakkında Batılı bilim adamlarının net olmayan görüşler ileri sürdüklerini ifade eder. Ancak Abbott'a göre Hz. Hatice hakkında hadisçiler ile aynı düşünceye sahip bazı batılı düşünürlerin görüşleri doğrudur. Abbott hem hadisçilerin hem de batılı bilim adamlarının görüşlerinden yola çıkarak Hz. Hatice'nin kişiliği hakkında ulaştığı sonucu Hz. Peygamberle ilişkilendirerek şu şekilde ifade eder: "*Doğrusunu söylemek gerekirse, Hatice'nin varlığı, Muhammed'e manevi tekeffür için boş zaman sağlamıştır. Onun peygamberlik çağrısının ilk belirtileri Hatice'nin hızlı algısı tarafından fark edilmiştir. Onun tam zamanındaki teşebbüsü sayesinde bu çağrının varlığına kuzeni Varaka'dan onay sağlamıştır. Hatice'nin Cebrail'in mesajına olumlu yaklaşımı, Başmelek'in (Cebrail) peygamberlik çağrısıyla kafası karışmış Muhammed'i ikna etmek için yaptığı ya da söylediği şeyler kadar etkili olmuştur.*"¹⁷¹

Abbott'a göre Hz. Hatice her zaman mantıklı ve doğru kararlar almıştır. Hatta ona göre o yaşının vermiş olduğu olgunluğun yanı sıra aldığı kararlardaki mantıklı duruşu sayesinde Hz. Muhammed'e her konuda danışmanlık yaparak onu yönlendirmiştir. Yazara göre Hz. Hatice'nin Hz. Muhammed üzerindeki yönlendirici etkisi, Hz. Muhammed'in

¹⁶⁸ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 70, (Türkçe çeviri: 61-62)

¹⁶⁹ Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 108

¹⁷⁰ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 15, (Türkçe çeviri: 16)

¹⁷¹ Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 121

Allah'tan dine dair gelen emirlerin eksiksiz bir şekilde uygulamasında net bir şekilde gözükmekteydi. Abbott Hz. Hatice'nin bu tutumu karşısında Hz. Muhammed'in ise Hz. Hatice'ye büyük bir bağlılık sergilediğini ve kendisine verdiği desteği göz önünde bulundurarak, Hz. Hatice'ye karşı davranışlarında asla vefasızlık örneği sergilemediğini belirtmektedir. Yazar Hz. Hatice'nin Hz. Peygamberin aile hayatında ve Peygamberlik hayatında sağladığı olumlu desteğin farkında olduğunu, Hz. Hatice'nin hayatta olduğu müddetçe Hz. Muhammed'in ondan hem siyasi hayatındaki kararlarda hem de Peygamberlik misyonuna dair fikirler aldığını belirtir.¹⁷²

Abbott, Hz. Hatice'nin ölümü ile Hz. Muhammed'in derinden sarsıldığını ve hayatında silinmesi zor izler bıraktığını düşünmekle birlikte Hz. Muhammed'in Hz. Hatice'yi hiçbir zaman unutmadığını ve vefatına kadar onu sürekli anmak için kurban kesimi gibi çeşitli dini etkinlikler gerçekleştirdiğini dile getirmektedir. Ayrıca yazar her ne kadar Hz. Hatice'nin dini ve siyasi alanda Hz. Muhammed'e desteğini Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer üstlense de Hz. Muhammed'in onun eksikliğini hep hissettiğini ifade etmektedir. Abbott Hz. Muhammed'in başta Hz. Ayşe olmak üzere daha sonra evlendiği eşlerine karşı Hz. Hatice'yi sürekli savunduğunu ve onun hayatındaki yerinin bambaşka olduğunu belirtmektedir. Son olarak Abbott “*Her zaman İslam'ın Lady 'si olarak kalmaya devam etti.*”¹⁷³ sözleri ile Hz. Hatice'nin hem Hz. Muhammed için hem de İslam âlemi için büyük öneme sahip olduğunu önemle belirtir.¹⁷⁴

2.2.2. Hz. Ayşe

Abbott, Hz. Ayşe'nin Hz. Muhammed ile çocuk yaşta evlendirildiğini iddia etmekle birlikte bu düşüncesini şu şekilde ifade eder: “*Muhammed, Hatice'nin MS 619 yılında*

¹⁷² Abbott, “Women and the State in Early Islam-I”, 122

¹⁷³ Abbott, “Women and the State in Early Islam-I”, 122

¹⁷⁴ Hz. Hatice hakkında bkz. Sibel Eraslan, *Çöl / Deniz Hz. Hatice*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014; Ahmet Emin Temiz, *Hz. Hatice*, Cihan Yayınları, İstanbul 2011; Serap Yavuz, *Hz. Hatice*, Beyan Yayınları, İstanbul 1992; Ömer Sabuncu, *Hz. Peygamber'in ilk hanımı Hz. Hatice'nin hayatı ve kişiliği*, (Yayımlanmamış Yüksek lisans), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2008; Bekir Burak, *Kadınlık âleminin sultanı Hz. Hatice*, Rehber Yayınları, İstanbul 2009; Ömer Sabuncu, *Son peygambere ilk inanan insan müminlerin annesi Hz. Hatice*, Semerkand, İstanbul 2011; Kadriye Erdemli, “Hz. Hatice”, *Diyanet ilmi Dergi*, 2009, XLV (1), 27-44; Ahmet Güzel, “Hz. Hatice'nin Hz. Peygamberle Evliliği, Çocukları ve Aile Hayatı Üzerine Bir Değerlendirme”, *İSTEM: İslam Sanat, Tarih, Edebiyat ve Musikisi Dergisi*, 2012, X (19), 57-100

ölümünden birkaç ay sonra, sırasıyla dul Sevede ve altı yaşındaki Ayşe'yle evlendi. Ayşe'yle olan evliliği, ancak üç yıl sonra Medine'de gerçek anlamıyla yerine getirildi."¹⁷⁵

Abbott'un üzerinde durduğu başka bir konu ise bu evlilik karşısında Hz. Ayşe'nin ne düşündüğü idi. Yazar bu konuda Hz. Ayşe'nin ne düşündüğüne ait bir kanıtın olmadığını iddia etmekle birlikte Hz. Ayşe'nin evliliği düşüncecek yaşta olmadığını oyun oynama çağında olduğunu ifade eder ve bu görüşünü desteklemek için çeşitli örnekler vererek sürekli Hz. Ayşe'nin evlendiği dönemde henüz çocuk olduğunu ispatlamaya çalışan bir tavır sergiler.¹⁷⁶ Ancak burada dikkatimizi Abbott'un Hz. Ayşe'nin evlilik yaşı hakkında kullandığı farklı ifadeler çekmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere Abbott Hz. Ayşe'nin Hz. Muhammed ile altı yaşında evlenmiş olduğunu iddia etmesine rağmen başka bir ifadesinde ise: "*Ancak hiçbir rivayette, Muhammed ve Ayşe arasındaki yaş farkı konusunda, en fazla on yaşındaki ve hala oyunla ilgisini yitirmemiş gelinin çocuk yaşta oluşuyla ilgili herhangi bir yorum yoktur.*"¹⁷⁷ der. Biz Abbott'un bu çelişkili ifadelerinden yola çıkarak Hz. Ayşe'nin Hz. Muhammed ile altı yaşında nişanlandığı, dokuz yaşında da evlendiği düşüncesine sahip olduğunu görüyoruz.¹⁷⁸

Günümüz akademisyenleri tarafından Hz. Ayşe'nin evlilik yaşına dair yapılan çalışmaların çoğunda Bakara Suresi 221. , Nisa Suresi 2, 4, 6. , Enam Suresi 152. , İbrahim Suresi 4. , İsrâ suresi 34. , Nur Suresi 58. , 59. , Ahzab Suresi 49. ve Talak Suresi 4. ayetlerinden yola çıkarak Hz. Ayşe'nin Hz. Muhammed ile evlendiğinde 17-19 yaş

¹⁷⁵ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 25, (Türkçe çeviri: 25)

¹⁷⁶ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 25, (Türkçe çeviri: 25)

¹⁷⁷ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 27-28, (Türkçe çeviri: 27)

¹⁷⁸ Hz. Ayşe'nin evlilik yaşı ve hayatı hakkında ayrıca bkz. Ramazan Bala, *En sevgilinin sevgilisi Hz. Aişe*, Gelenek yayıncılık, İstanbul 2003; Meryem Canan Ceylan, *Entellektüel ve siyasi bir kişilik olarak Hz. Aişe*, Ahsen Yayınları, İstanbul 2004; Mediha Ayna, *Hiz. Aişe'nin içtihadında takip ettiği usul*, (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001; Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah Zerkeşi, *Hiz. Aişe'nin sahabeye yönelttiği eleştiriler*, (Çev. Bünyamin Erul), Kitabiyat, Ankara 2002; Mevlana Şibli en-Numani, *İslam tarihi: Asr-ı saadet: peygamberimizin sireti ve Hiz. Aişe*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Eser Neşriyat, İstanbul 1977; Kadir Kınar, *Hiz. Aişe'nin içtihad metodu ve kaynakları*, (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1995; Hülya Alper, "Hz. Aişe'nin Dilinden Hiz. Peygamber, İslâm Kadın ve Toplum", 2008, 52-59; Selçuk Coşkun, "Hadislerin Tarihe Arzı'nın Uygulamadaki Bazı Problemleri (Hz. Aişe'nin Evlilik Yaşı Örneğinde Bir İnceleme)", *EKEV Akademi Dergisi-Sosyal Bilimler*, 2004, VIII (20), 177-196; Harun Reşit Demirel, "Hz. Aişe ve Siyaset (Hadis- Haber ve Tarihî Bilgiler Işığında)", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, III (3), 123-148; Suzan Yıldırım, "Hz. Aişe'nin Evlilik Yaşı Etrafındaki Tartışmalar", *İSTEM: İslâm Sanat, Tarih, Edebiyat ve Müsfâsi Dergisi*, 2004, II (4), 239-247; Rıza Savaş, *Hiz. Aişe'nin Evlenme Yaşı İle İlgili Farklı Bir Yaklaşım*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1995, sayı: 9, s. 139-144

aralığında olduğu¹⁷⁹ sonucu ortaya konmuş olmasına karşın günümüzde de hala Hz. Ayşe'nin evlilik yaşı ile ilgili tartışmalar süregelmektedir. Abbott'un Hz. Ayşe'nin evlilik yaşına dair incelediği kaynakların çoğu birinci el kaynaklar olmasına karşın, yazar bahsi geçen kaynaklardaki olaylara ideolojik yaklaşmış ve olayları kendi bakış açısına göre değerlendirmeyi tercih etmiştir.

Abbott'a göre Hz. Ayşe yaşının ilerlemesi ile birlikte çocuksu duygulardan kurtulmuş ve içerisinde bulunduğu durumu yavaş yavaş algılayarak Hz. Muhammed'in hoşgörülü yapısını, babası Hz. Ebubekir'in ise sert ve hırslı yapısını fark etmiştir. Ancak yazara göre Hz. Ayşe'nin bu dönemdeki hayat dolu neşeli hali babası gibi Hz. Muhammed ile akrabalık bağlarını güçlendirerek siyasi gücü ve itibarını artırmak isteyen Hz. Ömer'in kızı Hz. Hafsa'yı Hz. Muhammed ile evlendirme düşüncesi yüzünden kısa sürmüştü ve Hz. Ayşe tüm kıskançlık ve tepkilerine rağmen Hz. Muhammed ile Hz. Hafsa arasındaki evliliğe engel olamamıştır.¹⁸⁰

Abbott, Hz. Ayşe'nin Hz. Muhammed'in diğer eşleri arasında ilk düşmanının yirmili yaşlarda olan Hz. Hafsa'nın olduğunu ve bu düşmanlığı Uhud Savaşı'ndan yaklaşık bir ay önce gerçekleşen Hz. Muhammed ile evliliğiyle kazandığını ifade eder. Yazar Hz. Ayşe ve Hz. Hafsa'nın kişilik özelliklerini kıyaslar ve Hz. Ayşe'nin Hz. Hafsa'ya göre daha hayat dolu ve neşeli, hoşgörülü, hazır cevap bir kişiliğe sahip olduğunu ifade eder.¹⁸¹ Aynı zamanda Abbott, Hz. Ayşe'yi Hz. Ümmü Seleme ile de kıyaslar ve şu değerlendirmeyi yapar: “Ümmü Seleme ve Ayşe, Hatice'den sonra Muhammed'in en değerli eşleridir, her ikisi de güzel, zarif ve bağımsız bireyler olarak karşımıza çıkar. Ayşe daha çok neşeli, hırslı, girişken ve tez canlı olarak nitelendirilirken, Ümmü Seleme olgun kişiliği, zekâsı ve müthiş inancıyla dikkat çeker.”¹⁸²

Abbott, Hz. Muhammed'in dünyevi meselelerde tüm eşlerine eşit davranarak ayrımcılık yapmadığını ancak sıra gönül meselesine geldiğinde Hz. Muhammed'in eşitlikçi tavrından vazgeçerek Hz. Ayşe'yi ön planda tuttuğunu ifade etmektedir. Ayrıca yazar Hz. Muhammed'in Hz. Ayşe ile huzurlu bir hayat planladığını ancak diğer eşleri yüzünden

¹⁷⁹ http://www.suleymaniyevakfi.org/bulten/kur'an-ve-gelenege-gore-kucuklerin-evlendirilmesi-meselesi.html/print/#_ftnref10

¹⁸⁰ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 29-30, (Türkçe çeviri: 29)

¹⁸¹ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 31, (Türkçe çeviri: 30)

¹⁸² Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri III...*, 68

planladığı huzuru hiçbir zaman bulamadığını da iddia eder.¹⁸³ Abbott'un bu konuda başka bir görüşü de şu şekildedir: “*Muhammed'in Medine'ye hicreti, ileride başarıya ulaşacağı görevinde ilk adımdı. Bu başarısı, zaman zaman özel hayatını güzelleştiren, zaman zaman da sıkıntılara neden olan soylu kadınlardan ve genç kızlardan oluşan haremının genişlemesinde yansımaları buldu. Bunlar Muhammed'e siyasi ittifakların sağladığı gıpta edilecek armağanlar, toplumsal itibar, eşsiz bir güzellik, keyifli bir gençlik, olgunlaşmış bir çekicilik kazandırdı. Bu çarpıcı bileşimde Muhammed'in sağ kolu ve İslamiyet'in ilk halifesi Ebu Bekir'in genç ve hayat dolu kızı Ayşe, kendisine yaşlanmakta olan Peygamberin duygu dünyasında diğerlerine göre daha derinlerde bir yer açtı.*”¹⁸⁴

Belki de Abbott'un Hz. Ayşe ile ilgili üzerinde en çok durduğu bir diğer konu, “İfk Hadisesi” yani iftira olayıdır. Yazara göre bu iftira olayı Hz. Ayşe'yi derinden yaralamış ve onun kadınlık onurunu incitmiştir. Yazar bu olayın belki de Hz. Ayşe'nin gençlik yıllarında karşılaştığı en zor durum olduğunu “*İftira hadisesi, genç Ayşe'yi tecritten ve Muhammed'in Zeynep ve Cüveyriye ile yaptığı evliliklerden daha fazla üzen bir olay olmuştur.*”¹⁸⁵ sözleri ile ifade eder. Abbott, Hz. Ayşe'nin bir yanlış anlama sonucunda bu durumla karşılaştığını vurgulamak için, Hz. Ayşe'nin iftiraya maruz kalmasına neden olan olayı aktararak Hz. Ayşe'nin suçsuzluğunu savunur ve bu konuda onu çok seven ancak toplum baskısı yüzünden Hz. Ayşe hakkında şüpheye düşen eşi Hz. Muhammed'in ve anne ve babasının onu yalnız bıraktığını iddia eder. Ayrıca yazar Hz. Muhammed'in diğer eşi Hz. Zeynep'in bu dönemde Hz. Ayşe'ye destek vermesinden yola çıkarak Hz. Muhammed'in eşleri arasında sürekli bir çekişme gözükse de bu gibi önemli olaylarda Hz. Muhammed'in eşleri arasında kadın dayanışmasının varlığına dikkat çeker. Yazarın bu olayla ilgili vardığı bir diğer sonuç ise Hz. Ayşe ve Hz. Ali çekişmesinin bu dönemde başladığıdır. Çünkü Abbott'un iddiasına göre iftira hadisesinde Hz. Ali, Hz. Muhammed'e Hz. Ayşe'nin bu konuda suçlu olabileceğine dair fikir beyan etmiştir.¹⁸⁶

Abbott'un üzerinde durduğu başka bir konu ise Hz. Ayşe'nin kıskanç yapısıdır. Abbott'a göre Hz. Ayşe'yi kıskançlığa yönelten sebep onun Hz. Muhammed'in diğer eşleri ile yaşadığı problemlerin yanı sıra Hz. Ayşe'nin evlat hasretidir. Bu kıskançlık Hz. Ayşe'yi

¹⁸³ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 61, (Türkçe çeviri: 55)

¹⁸⁴ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 16, (Türkçe çeviri: 17)

¹⁸⁵ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 50, (Türkçe çeviri: 45)

¹⁸⁶ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 50-59, (Türkçe çeviri: 45-53)

Hız. Muhammed'i takip etmeye bile yöneltmiştir.¹⁸⁷ Yazar her fırsatta Hız. Ayşe'nin Hız. Muhammed'in diğer eşlerinden farklı olduğunu ve onun sürekli haksızlığa maruz bırakıldığını vurgular ve “*Ayşe, hayatı boyunca heyecan duyarak, hâlâ birden fazla evliliğin yapıldığı toplumda, çocuksuz bir dulluk geçirmek üzere, yaşlı kocasından yaklaşık bir yarım yüzyıl fazla yaşamaya yazgılı olduğunu bilmek dışında bir şey yapamadı.*” der.¹⁸⁸

Bunun dışında Abbott Hız. Ayşe'nin hayatını şu şekilde özetler: “*Çocuk Ayşe'yi izlediğimiz müddetçe, onu, Muhammed'in tasasız ve oyuncu kız-eşi olarak görürüz. Sonra da onun, haremın güzel ve sevilen, kıskanç ve saldırgan birinci kadını olarak büyüdüğünü izleriz. Zihinleri bütünüyle meşgul eden bu rol, Muhammed'in ölümüyle birlikte sona erdi. Ömür boyu sürecek bir dulluğa mahkûm edilen bu genç, hareketli ve zeki Müminlerin Annesi enerjisini ve yeteneklerini giderek daha fazla biçimde siyasi kanallara aktardı, taki kimsenin sahip olmayacağı bir ruh ve enerjiyle, en azından bir süre için siyasi durumu hâkimiyeti altına alıncaya kadar.*”¹⁸⁹

Abbott Hız. Ayşe'nin İslamiyet'in ilerleyişindeki siyasi etkisinin Hız. Muhammed'in vefatı ile başladığını ifade eder. Yazar hadislerde Hız. Ayşe'nin İslam devleti için katkılarının sadece Cemel savaşı ile sınırlı olduğunu ve Hız. Ayşe'nin diğer başarılarının göz ardı edildiğini iddia eder. Ayrıca Abbott Ayşe'nin İslam devletindeki rolünden dolayı batılı bilim adamlarının dikkatini çektiğini vurgular. Ancak yazarın üzerinde durduğu konu, Henri Lammens'in Hız. Ayşe'nin, babası Hız. Ebubekir'e casusluk yaptığı yönündeki düşüncesi ve siyasi entrikacılığıdır. Abbott, Lammens'in bu düşüncelerine eleştirel bir bakış açısı ile Hız. Ayşe'nin masumluğunu ispatlamaya çalışırcasına Lammens'in bu konudaki düşüncelerinin yanlış olduğunu ispatlamaya çalışır. Yazara göre Hız. Ayşe'nin yaşadığı fiziki koşullardan dolayı Hız. Muhammed'in sahabeler ile yaptığı önemli görüşmeleri duymaması mümkün değildi dolayısı ile bu durumun Hız. Ayşe tarafından babasına casusluk yapmak için yapılan bir plan olması söz konusu değildi. Abbott, Lammens'in diğer bir görüşü olan Hız. Ayşe'nin entrikacı olduğuna dair görüşünü ise; Hız. Ayşe'nin bilinçli bir şekilde Hız. Muhammed'i takip etmediğini, bu durumu tecritin sonucunda aşırı

¹⁸⁷ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 84, (Türkçe çeviri: 73)

¹⁸⁸ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 87, (Türkçe çeviri: 75)

¹⁸⁹ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 101-102, (Türkçe çeviri: 87)

derecede kısıtlanan genç ve hayat dolu bir kadının kasıtlı olarak yapmadığı davranışlar olarak açıklar.¹⁹⁰

Abbott Hz. Ayşe'nin eşi Hz. Muhammed'den sonra babası Hz. Ebubekir'i de kısa süre sonra kaybetmesi sonucunda toplum üzerinde çeşitli yöntemler kullanarak etki kurmayı hedeflediğini ve devlet işlerinde Hz. Ömer ile iyi bir iş birliği içinde olduğunu ifade eder. Yazar aynı zamanda Hz. Ayşe'nin babasının vasiyeti üzerine ailesine sahip çıktığını özellikle de kardeşlerinin gönül meseleleri dâhil tüm sorunları ile ilgilendiğini ve Hz. Ebubekir'in hazineye olan borcunu ödedikten sonra ailesine ait olduğunu düşündüğü malvarlıklarını Hz. Ömer'den talep edişini bir vefa örneği olarak değerlendirir.¹⁹¹

Abbott'a göre Hz. Ayşe'nin Hz. Muhammed'in ölümü ile toplumsal itibarı artmış özellikle de babası Hz. Ebubekir ve örnek insan olarak gördüğü Hz. Ömer döneminde de itibar kazanmıştır ve bu duruma Hz. Ayşe'nin otoriter yapısının yanı sıra en çok Hz. Ömer'in katkısı bulunmaktadır. Ancak hem Hz. Ebubekir hem de Hz. Ömer Hz. Ayşe'ye kamusal meseleler ve siyasi meselelerde etkinliğini kullanmasında çok az olanak vermişlerdir. Yazara göre Hz. Ömer, Hz. Ayşe'nin Hz. Muhammed'in en değerli eşi olduğunu bilmesinin yanı sıra Hz. Ayşe'nin yetenekli kişilik yapısını bildiği gerekçesi ile Hz. Ayşe'nin toplumsal konumunu güçlendirmek için kendi kızı Hz. Hafsa'yı bile göz ardı ederek ilk önce Hz. Ayşe'ye devlet aylığı bağlanmasını sağlamıştır.¹⁹²

Ancak Abbott'a göre Hz. Ayşe'nin toplumda var olan itibarı sadece Hz. Ömer'in sayesinde güçlenmemiş bu durumda Hz. Ayşe'nin toplumsal hayatta sergilemiş olduğu dik duruşunun ve üstlenmiş olduğu aktif rolünün de katkısı büyüktür. Yine Abbott'a göre Hz. Ayşe Hz. Muhammed'in vefatından sonra toplumsal hayatta Hz. Muhammed'in gözdesi olma şöhretini kullanmıştır. Bunun yanı sıra yazar Hz. Ayşe'nin Hz. Ömer döneminde Hz. Muhammed'in hadis ve sünnetlerine dair fikir beyan etmekle kalmayıp hem dini hem de sosyal konulara yönelik kararlar alıp işi fetva vermeye kadar götürdüğünü iddia eder.¹⁹³

Abbott, Hz. Ömer'in şehit edilmesi ile yeni halifenin kim olacağı tartışmasının gündemde olduğu dönemde Hz. Ayşe'nin ifk hadisesinden dolayı kızgın olduğu Hz. Ali'yi

¹⁹⁰ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 91-95, (Türkçe çeviri: 78-81)

¹⁹¹ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 106-115, (Türkçe çeviri: 94-101)

¹⁹² Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 117, (Türkçe çeviri: 102)

¹⁹³ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 117-121, (Türkçe çeviri: 102-105)

desteklemediğini ancak halifelik için Hz. Muhammed'in değer verdiği biri olması ve babası Hz. Ebubekir'in yakın arkadaşı olması hasebi ile Hz. Osman'ı desteklediğini belirtmektedir. Ancak yazara göre Hz. Osman'ın halife olmasından kısa süre sonra haklı gerekçeler yüzünden Hz. Osman ile Hz. Ayşe'nin arası açılmış ve ikili arasında Hz. Osman'ın şehit edilmesine kadar sürekli zıtlıklar ve çekişmeler olmuştur. Abbott Hz. Ayşe hakkında diğer konularda olduğu gibi bu konuda da Hz. Ayşe'nin haklılığını ispatlamaya çalışmış eğer kendince hatası var ise de bunun gerekçelerini açıklamayı tercih etmiştir. Yazara göre Hz. Ayşe ile Hz. Osman'ın arasının açılmasındaki en önemli sebep Hz. Osman'ın halife olduktan sonra akrabalarını önemli görevlere getirmesinin yanı sıra Hz. Osman'ın Hz. Ayşe'nin toplumda oluşan itibarını zedeleme düşüncesidir. Abbott bu duruma örnek olarak ise Hz. Osman'ın Hz. Ayşe'nin aldığı devlet aylığını Hz. Muhammed'in diğer eşlerinin aldığı aylık miktarı ile eşitlemek isteyişidir.¹⁹⁴

Ayrıca Abbott'a göre Hz. Ayşe'nin genel olarak yaptığı hataların sebebi; Hz. Muhammed ile evlendiği esnada henüz çocuk yaşta olmasının yanı sıra Hz. Ayşe'nin Hz. Muhammed'in birden çok eşinin olması sebebi ile oluşan kıskanç kişiliği ve çocuk sahibi olamayışdır. Yazara göre tüm bunlar Hz. Ayşe'nin gerek Hz. Muhammed hayattayken gerekse de Hz. Muhammed vefat ettikten sonra aile, toplumsal ve siyasi hayatta yaptığı hataların sebebidir.

Abbott Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Hz. Ayşe'nin ve Muaviye'nin Hz. Ali'ye karşı her ne kadar Hz. Osman'ın katillerinin bulunmadığı için tepkili olsalar da Hz. Ali'ye karşı esas tepkilerinin kişisel olduğunu iddia etmektedir. Bu durumu ise İfk hadisesinden dolayı Hz. Ayşe'nin aradan epey bir zaman geçmesine rağmen Hz. Ali'ye karşı kızgınlığının yatışmadığına bağlamaktadır.¹⁹⁵

Abbott Hz. Ayşe'nin Hz. Ali'ye karşı muhalif tutumunun, Hz. Peygamberin diğer eşleri tarafından farklı tepkilerle karşılandığını ifade eder. Özellikle de Hz. Hafsa tarafından muhalefeti konusunda desteklendiğini iddia ederken Hz. Muhammed'in diğer bir eşi Hz. Ümmü Seleme tarafından tepki ile karşılandığını, hatta bu konuda Hz. Ümmü Seleme'nin Hz. Ayşe'ye bir mektup yazarak onu uyardığını, Hz. Ayşe'nin de bu mektuba cevap

¹⁹⁴ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 123-131, (Türkçe çeviri: 107-113)

¹⁹⁵ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 156, (Türkçe çeviri: 134)

yazdığını iddia eder.¹⁹⁶ Abbott, Hz. Ayşe tarafından Hz. Ümmü Seleme 'ye yazılan cevap mektubunun Profesör Martin Sprengling tarafından İngilizceye çevrildiğini ve mektubunda Hz. Ayşe'nin Hz. Ümmü Seleme 'ye mektubuna cevaben şu ifadeleri kullandığını belirtir: *“Müminlerin annesi Ayşe'den Ümmü seleme' ye! Senden vaaz dinlemek gerçekten bir onur! Bana öğüt vermeye hakkın olduğunu çok iyi bilirim! Umreyi ilgisiz bir ziyaretçi olarak yapmıyorum. Herkesi anlamamızı olanaklı kılan mükemmel bir bakış açısı, aykırı özelliklere sahip iki Müslüman grubu bir diğerinden ayırmakta kullandığım bakış açısıdır. Eğer hareketsiz kalırsam bu herhangi bir kısıtlamadan dolayı olmayacaktır. Eğer gidersem bu, artık hakkında daha etraflıca yazmaya ihtiyaç duymadığım bir şey için olacaktır. Hoşçakal.”*¹⁹⁷

Abbott, Cemel Savaşında Hz. Ali'nin, karşısında yenilgiye uğrayan Hz. Ayşe'yi her ne kadar rakibi de olsa ılımlı tavırlarla ve hürmetle karşıladığını ifade eder. Yazar Hz. Ali'nin gözetiminde Basra'dan Medine'deki evine dönen Hz. Ayşe'nin Hz. Ali'ye karşı Cemel savaşından önceki tutumunun yanlış olduğuna dair fikrini şu şekilde ifade eder: *“Ayşe şimdi kırklı yaşlarının başında, hayal kırıklığına uğramış, ama daha da akıllanmış bir kadındı.”*¹⁹⁸

Ancak Abbott, Hz. Ayşe'nin Hz. Ali karşısında yaşadığı yenilgi sonucunda hem siyasi hem de toplumsal yönden itibar kaybetmediğini şu şekilde ifade eder : *“Bu mutlak başarısızlığa rağmen şevk dolu Ayşe, yaklaşık bir çeyrek yüzyıl kadar daha, Müslüman devleti ve topluluğu üzerinde bireysel etkisini kullanmaya devam edecektir.”*¹⁹⁹

Abbott, Hz. Ayşe dönemine dair yaptığı incelemenin sonucunda Hz. Ayşe'nin hayatına dair çok dengeli bir politika izleyerek toplumsal hayatını dini kısıtlamalara bağlı kalmadan özgürce yaşadığını ve kendisini dünya nimetlerinden mahrum bırakmadığını, örf ve adetlere bağlı kaldığını ve dengeli bir yaşam sürdürdüğüne dair bir takım sonuçlara ulaştığını ifade eder ve hadislerde de kendi ulaştığı sonuçlarla benzer bilgilerin yer aldığını iddia eder.²⁰⁰

¹⁹⁶ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 159- 161, (Türkçe çeviri: 136-138)

¹⁹⁷ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 159- 161, (Türkçe çeviri: 138)

¹⁹⁸ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 186, (Türkçe çeviri: 158)

¹⁹⁹ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 197, (Türkçe çeviri: 167)

²⁰⁰ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 234-235, (Türkçe çeviri: 199-200)

Ayrıca Abbott'a göre Hz. Ayşe'nin vefat etmiş olması onun toplumsal hayattaki itibarının ve saygınlığının sonu olmamıştır. Yazar yüzyıllar boyunca özellikle de Sünni Müslümanların Hz. Ayşe'den aradan geçen zamana rağmen övgü ile bahsetmelerinin yanı sıra Hz. Ayşe'nin anısına saygı göstermeye devam ettiklerini dile getirir. Ancak Abbott'un Hz. Ayşe'nin vefatından sonraki döneme dair ortaya attığı başka bir iddia ise Şiilerin Hz. Ali'ye olan sevgi ve saygılarından dolayı Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın yanı sıra Hz. Ayşe'ye de beddua ettikleri yönündedir.²⁰¹

Abbott tüm bu iddialarının yanı sıra batı dünyasında ise Hz. Ayşe'nin Hz. Muhammed ile evliliği nedeni ile odak notası olduğunu ve bazı oryantalistler tarafından onu genç, hırslı ve otoriter yapısı nedeni ile Agrippina ve İngiltere kraliçesi I. Elizabeth'e benzettiklerini ifade etmiştir.²⁰²

²⁰¹ Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 239, (Türkçe çeviri: 203)

²⁰² Abbott, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, 239, (Türkçe çeviri: 204)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NABİA ABBOTT'UN ESERLERİNDE KADIN

3. 1. İSLAMİYET ÖNCESİ KADIN

Abbott'un İslamiyet öncesi ve İslamiyet döneminde toplumsal hayatta kadınların hakları ve toplumsal konumlarına dair yaptığı değerlendirmelerini, yaptığımız literatür taramasında genel olarak beş adet makalesinde topladığını tespit ettik. Dolayısı ile çalışmamızın üçüncü bölümü olan “*Nabia Abbott'un Eserlerinde Kadın*” başlığında bu kaynaklardan yararlandık

Abbott, Hz. Havva'dan itibaren kadın konusunun ezbere, kalıplaşmış bilgiler ile incelendiğinden dolayı net bir şekilde anlamadığını iddia etmiştir. İslamiyet öncesi dönemde ise Ari ve Sami felsefesinin kadın konusu üzerinde çok durmadığını belirtmektedir. Yazara göre İslamiyet öncesi dönemde ne rahipler, krallar ne de filozoflar kadının toplumsal gücünü bastırmakta yeterli olmuştur. Abbott, kadınların erkeklere nazaran fiziki yönden daha az güçlü olsalar da erkeklerin yaptıkları birçok işi başta kraliçelik ve danışmanlık olmak üzere pek çok görevi layığı ile yerine getirebildiklerini; hatta kadınların entellektüel ve ahlaki zaferlerinin erkekler karşısında güç kazanmasında etkili olduğunu dile getirmektedir.²⁰³

Abbott'a göre İslamiyet öncesi Arap kadınının konumu, tarihin her döneminde odak noktası olmuştur. Yazar o dönemde kadının eşitlikçi ve özgürlüğüne düşkün yapısının toplumsal statüsünün güçlenmesinde etkili olduğuna inanmaktadır. Ayrıca Abbott bu dönemde çocukların öldürülmesi olayını ise kadının imajını zedeleyen özgür kadın figürü ile uyuşmayan olumsuz bir tutum olarak değerlendirmektedir. Ayrıca yazar bu dönemdeki kadınların çok eşli evlilik yapısı ile haksızlığa maruz kaldıklarını ancak bu durumun bile kadının toplumsal hayattaki bağımsızlığını ve özgürlüğünü kısıtlayamadığını belirtmekle birlikte kadınların özgür bir biçimde evlenecekleri eşleri kendilerinin seçtiklerini, özgür bir

²⁰³ Abbott, “Woman”, 196

biçimde çalışıp para kazandıklarını hatta dönemin en önemli edebi faaliyeti olan şiire önemli bir katkı sağladıklarını ifade etmektedir.²⁰⁴

Abbott İslamiyet öncesi dönemdeki kadına dair yaptığı bir diğer değerlendirmesinde ise ilk olarak Asur ve Roma imparatorluklarını dize getirdiğini düşündüğü Arap kraliçelerinin ilk tarihi kayıtlara geçişinin Saba'nın kraliçesi ile M.Ö. onuncu yüzyılda Hz. Süleyman'ı ziyareti ile başladığını ve bu Arap kraliçesinin Kur'an'da ve İncil'de "*Saba'nın kraliçesi*" olarak geçtiğini ve hiçbir zaman gerçek isminin ve kökenin bilinmediğini ve tarihi kayıtlarda yer almadığını belirtmektedir.²⁰⁵

Abbott Arap kraliçelerine ait bilgilerin Arap kaynakları dışında pek çok kaynakta bahsedildiğini belirtmekle birlikte bu kraliçelerin yetenekleri ile doğru orantılı olarak krallığın diğer kadınlarının tanınmasına öncülük ettiklerini ifade eder. Ayrıca yazar Arap kraliçelerinin iyi bir eş, kral yardımcısı ve ana kraliçe olarak birden fazla role sahip olduklarını ve başta Saba'nın Kraliçesi olmak üzere pek çok kraliçenin özgür devletlerin yöneticileri olduklarını belirtir. Abbott'a göre bu dönemdeki kadının siyasi hayattaki aktif rolü sadece Arap kraliçeleri ile sınırlı kalmamış Asurlar dönemindeki kadın hükümdarlar ile ittifak kurulması sonucunda özgür Arap kraliçelerinin taşıdıkları karakter yapısı diğer toplumlara da öncülük etmiştir.²⁰⁶

Abbott ayrıca Arap kraliçelerinin savaşçı karakterinin yanı sıra bazılarının yerel tanrılarının rahibeleri olarak dini hayatta önemli bir yere sahip olduklarını belirtmektedir. Yazara göre onlar, eski doğuda bilinen Rahip krallarla paralel bir etkiye sahiptirler ve bu yüzden İslamiyet öncesi dönemin son birkaç yüzyılı dindar Müslümanlar tarafından cahiliye olarak ya da "*Cahillik dönemi*" olarak adlandırılmasına rağmen bu dönemdeki Saba'nın Kraliçesi ve Gassanilerden Mavia gibi birçok özgür Arap kadını için bunu söylemek zor hatta imkânsızdır.²⁰⁷

Abbott savaşlarda eşlerinin yanında olan ya da savaşa bizzat öncülük eden Arap kraliçelerinin tarihi kaynaklarda sık sık zikredildiğini ve kraliçelerin önderliğinde dönemin

²⁰⁴ Abbott, "Woman", 197

²⁰⁵ Nabia Abbott, "Pre-Islamic Arab Queens", *The Amerikan Journal of Semitic Languages and Literatures*, 58 (1), 1941, 1-2

²⁰⁶ Abbott, "Pre-Islamic Arab Queens", 22

²⁰⁷ Nabia Abbott, "Woman and the State on the eve of Islam", *The Amerikan Journal of Semitic Languages*, 58 (3), 1941, 259

diğer kadınlarının da aynı rolleri üstlendiklerini ifade eder. Abbott'a göre bu yüzden Arap savaşlarında İslamiyet öncesi Arap kadınlarının pek çok rol oynadıklarını kaynaklarda bulmak çok da şaşırtıcı değildir.²⁰⁸

Abbott zamanın ilerlemesi ile birlikte değişen sosyal şartlar ve kısmen komşu krallıklarla kurulan ittifaklar nedeni ile daha önceki dönemlerde yaşayan Arap kraliçelerinin sahip olduğu toplumsal saygınlıktan ve bazı ayrıcalıklardan daha sonraki Arap kadınlarının yoksun bırakıldığını ifade etmektedir. Ancak yazar her ne olursa olsun bu durumun ilerleyen zaman içerisinde Arap kadının toplumsal hayatta önemsenmediği anlamına gelmediğini, özgür Arap kadınının her zaman yasal eş ya da anne olarak geleneksel rolünde kendini özgürce ve etkileyici bir şekilde ifade ettiğini anlatmaktadır. Ayrıca yazar İslamiyet öncesi Arabistan'ın temel edebi tutkusu olan şiirde Arap kadının toplumsal yönü ve duruşu itibari ile yerini aldığını belirtmektedir.²⁰⁹

Abbott bu dönemde genellikle ekonomik ve siyasi gelişmelerin insanların sosyal refahıyla birlikte dini hayatları üzerinde etkili olduğunu belirtmekle birlikte bu dönemdeki dini yapı içerisinde kadınların kesin ve bilinen rollere sahip olduklarını ve bunlar arasında ise başta kâhin, tapınak rahibeleri ve peygamberlik rollerinin bulunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca yazar onların bu görevlerini erkeklerle eşit şartlarda yaptıklarını dolayısı ile toplumsal statüde kadın ve erkek arasında bir eşitliğin belirgin bir şekilde fark edildiğini belirtmektedir. Aynı zamanda Abbott bu dönemdeki kadın kâhinlerin Hz. Muhammed'in yaklaşık yirmi yıl sürecek olan peygamberlik görevini önceden haber verdiklerine dair rivayetlerin var olduğunu ve hatta Peygamber olduğunu iddia eden Secah olmak üzere bu kâhinlerin Hz. Muhammed döneminde bile varlıklarını devam ettirdiğine dair bilgilerin de var olduğunu açıklamaktadır. Ancak yazara göre, her ne kadar bu yönde rivayetler olsa da kadın kâhinlerin Hz. Muhammed dönemi ve sonrasında görev ve eylemlerine devam edip etmediklerine dair bilgiye ulaşmak zor ve meşakkatlidir. Buna rağmen bu kadın kâhinlerin kadın yargıç ve hakem olarak görev yaptıklarına dair kanıtlara ulaşmak kolaydır.²¹⁰

Abbott'a göre bu dönemde rahip kralların kızları ile siyasi çıkar için devam ettirilen evlenme geleneği bulunmaktadır. Yazara göre; "agresif kişilikteki politikacılar"ın kendi

²⁰⁸ Abbott, "Woman and the State on the eve of Islam", 263-264

²⁰⁹ Abbott, "Woman and the State on the eve of Islam", 259

²¹⁰ Abbott, "Woman and the State on the eve of Islam", 260-261

siyasi nüfuzlarını artırmak için yaptığı evlilikler, kadının toplumsal ve siyasi statüsünü sarsan çıkar ilişkisinden öteye gidememiştir. Yazar, İslamiyet öncesi Arap kadınının toplumsal alanda sahip olduğu güçlü duruşun çağdaş bilim adamlarının yaptığı çalışmalar ile ispatlandığını; bunun yanı sıra Mekke'nin fethi sırasında Kâbe'nin anahtarının bir kadında bulunmasının da bu dönemdeki kadının güçlü duruşunu yansıttığını düşünmektedir.²¹¹

3. 2. HZ. MUHAMMED DÖNEMİNDE KADIN

Abbott'a göre İslamiyet'in ilk dönemindeki kadının toplumsal rolünü konu edinen İslami kaynaklarda tutarsızlıklar bulunmaktadır. Yazar İslami kaynaklarda bir yandan Hz. Muhammed'in Müslüman kadınları ekonomik ve hukuki anlamda ileri götürdüğünden bahsedildiğini diğer taraftan da kadını erkeğin bir adım arkasında bırakarak erkeğin karşısında nasıl bir eşitsizliğe maruz bırakıldığını iddia etmektedir. Abbott bu nedenle kadının maruz kaldığı değişikliklerin aslında siyasi ve dini nedenlerden kaynaklandığını göz ardı edildiğini belirtmektedir.²¹²

3.2.1. Kadın Hakları

Abbott İslam âleminde, Hz. Muhammed'in İslamiyet'in ilk döneminde Arap kadınının toplumsal konumuna ve gelişimine katkıda bulunduğunu her fırsatta çeşitli yollarla dile getirildiğini ancak Hz. Muhammed'in kadınların toplumsal konumuna dair katkısının boyutları hakkında görüş ayrılıklarının var olduğunu belirtmektedir. Yazara göre Hz. Muhammed'in kişilik özelliklerini göz önüne almadan onun genel anlamda ya da bireysel anlamda kadına karşı tutumunu belirlemek zordur.²¹³Yine Abbott'a göre Hz. Muhammed Yahudi, Hristiyan ve putperest uygulama ve kuralların dışında kalan parçaları bir araya getirip kadını ve kadının rolünü yeniden resmileştirmiştir. Ancak yazar, Hz. Muhammed'in bu dönemde kadınlara yönelik uyguladığı tutumunun kadının kürtajını yani bebeğini öldürmesini engellemesinin dışında genel olarak daha önce Doğu'da uygulananlardan ne daha kötü ne de daha iyi olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte

²¹¹ Abbott, "Woman and the State on the eve of Islam", 265

²¹² Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 107

²¹³ Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 106

yazar ekonomik ve yasalar karşısındaki bağımsızlığı açısından diğer dönemlerle kıyaslandığında ise kadın için çok daha iyi bir sistem oluşturulduğunu belirtmektedir.²¹⁴

Abbott'a göre Hz. Muhammed döneminde kadına verilen bütün haklar yine de kadını erkeğin yanında ikinci sınıf insanlar olmaktan kurtarmaya yetmemiştir.²¹⁵ Yazar kadına karşı siyasi-dini ayrımcılığın tohumlarının kadına yönelik tüm olumlu yaptırımlara rağmen İslam'ın ilk dönemlerinde ekilmeye başlandığını iddia eder. Abbott'a göre İslamiyet'le birlikte siyasetin dinselleşmeye başlamasından dolayı bu dönemdeki kadını bu yeni dini yapı içindeki pratik ve teorik uygulamalar açısından ele alarak incelenmesi gereklidir.²¹⁶

Abbott İslamiyet'in doğuşu ile birlikte kadınların dini olarak ilk başlarda din seçiminde özgürlükçü bir tavır sergilediklerini, yeni inanç sistemi ile birlikte babasına, kardeşine ve kocasına bağlı kalmayarak İslamiyet'i kabul ya da reddetme haklarını rahatlıkla kullandıklarını belirtmektedir. Ancak yazara göre söz konusu bu özgürlük kadının ailesinin mevcut olduğu sınıfa göre değişiklik göstermekteydi ve Abbott bu görüşüne delil olarak ise İslamiyet'i ilk olarak kabul eden kadınların Hz. Muhammed'in yakın çevresinden olan ailelere ve İslamiyet'e düşmanlık besleyen ailelere mensup olmaları gösterilebilirdi. Ancak yazar bu dönemde İslamiyet'i kabul eden kadınların yanı sıra üst ya da alt sınıfa tabi olan kadınların, ailelerindeki erkeklerin birer birer bu yeni sistemi benimsemesine rağmen çoğunun geleneklerine bağlı kalarak Müslüman olmayı reddettiklerini öne sürer. Diğer taraftan Abbott İslamiyet'i kabul eden kadınlardan hem hadislerde hem de diğer İslami kaynaklarda sık sık bahsedilmesine rağmen İslamiyet'i reddeden kadınların ise genel olarak hadislerde bahsedildiğini diğer İslami kaynaklarda bu konuya yer verilmediğini belirtir.²¹⁷

Abbott'a göre kölelikten azat edilmiş kadınlar ve köleler, özgür kadın ve erkekler kadar dini özgürlüklerini yaşayamamışlardır. Yazar bu dönemde köle kadınların İslamiyet'i kabul etmelerinin genellikle koruyucuları ve sahiplerinin ekonomik kayıplara uğramalarına sebep olduğunu, bu durum sonucunda köle kadınların ekonomik kaygılar yaşayan sahipleri tarafından İslamiyet'i kabul ettikleri için her türlü işkenceye maruz bırakıldıklarını hatta işkenceler yüzünden ölen çok sayıda köle kadının olduğunu ifade eder. Abbott bu duruma

²¹⁴ Abbott, "Woman", 198

²¹⁵ Abbott, "Woman", 198

²¹⁶ Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 107-108

²¹⁷ Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 108

kanıt olarak ise İslamiyet'te ilk şehit olma onurunu yaşayan, inancını yüksek sesle haykırdığı için Ebu Cehil tarafından türlü işkencelere maruz kalan ve sonunda şehit edilmiş olan Sümeyye binti Habbat'ı göstermektedir. Yazara göre özgür kadının din seçiminde serbest olmasına karşılık köle kadınların, bu tarz bir durumla karşı karşıya kalması kabul edilemez bir durumdur.²¹⁸

Abbott, Hz. Hatice'nin Hz. Muhammed'in ilk ve sadık takipçisi olduğu düşünüldüğünde Hz. Muhammed'in kadınların İslamiyet'i kabullenmelerinde ne kadar etkili olduğu konusunda şaşırılmamak gerektiğini vurgular. Yazar Hz. Muhammed'in var gücüyle kadınları bu dine davet ettiğini ve nadiren de kadınlardan Müslüman olmak isteyenleri geri çevirdiğini açıklamaktadır. Yazar ayrıca Müslüman olmak isteyen kadınların bu yöndeki taleplerini genel olarak Hz. Muhammed'in kabul etmesinin dönemin kadınlarını Müslüman olma konusunda cesaretlendirdiğini ifade etmektedir. Abbott'a göre Hz. Muhammed'in Hudeybiye anlaşmasından sonra kendini Mekkelî müşriklerden gelecek saldırılara karşı güvende hissetmesi, Hudeybiye anlaşmasında yer alan Müslüman olmak için gelenlerin geri gönderilmesi maddesini ihlal etmesine sebep olmuştur. Yazar bu durumun sonucunda İslamiyet'i kabul etmek için gelen kadınların İslamiyet'e mensup olmalarının sağlandığını ve anlaşma maddelerinin göz ardı edildiğini açıklamaktadır.²¹⁹

Ayrıca Abbott Hz. Muhammed'in anlaşma maddelerini ihlal ettiğine dair düşüncesini kanıtlara dayanarak sunmuştur. Hz. Osman'ın üvey kız kardeşi aynı zamanda Hz. Muhammed tarafından Bedir savaşından sonra idam ettirilen Ukbe bin Ebî Muayt'ın agresif ve bağımsız bir doğaya sahip olan kızı Ümmü Gülsüm, dönemin okuma yazma bilen kadınları arasında yer almakta idi. Yazar Ümmü Gülsüm'ün Mekke'de ilk Müslüman olanlar arasında olmasına rağmen inançları uğruna Mekke'de zulme uğratıldığını hatta inançları uğruna kimsenin onunla evlenmediğini dolayısı ile Mekke'yi terk edip Medine'ye giden ilk Kureyş kadın olma unvanına sahip olduğunu belirtmektedir. Yazar ayrıca Ümmü Gülsüm'ün Hz. Muhammed'in korumasına sığındığını bununla birlikte yeni bir vahiy olan Mümtehine Suresi 10. Ayete dayanarak Hz. Muhammed'in Ümmü Gülsüm'ü geri dönmeye

²¹⁸ Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 108-109

²¹⁹ Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 109

zorlamadığını ve onun Medine'ye yerleştiğini ve burada Hz. Muhammed'in ünlü dört sahabeyle sırasıyla evlendiğini belirtmektedir.²²⁰

Abbott'a göre Hz. Osman'ın üvey kız kardeşi Ümmü Gülsüm'ün başına gelen bu olay Hz. Muhammed tarafından fırsat bilinerek İslam toplumunda bekâr kadınların gayrimüslim erkelerle evlenmelerini yasaklayan bir kanun çıkartılmış ve bununla birlikte kadınların eş seçiminde özgürlüklerinin kısıtlanarak haksızlığa maruz bırakıldığı bir dönem başlamıştır.²²¹ Yine yazara göre kadınlar her ne kadar Allah'a ve Peygambere inansalar da kadınlara yönelik adaletsizlik İslam toplumunun her döneminde devam ettirilmiştir. Abbott Kur'an ayetlerinin her zaman erkeği işaret etmesini bu durumun net bir kanıtı olarak öne sürmektedir.²²²

Abbott kadın sorununun İslam'ın ilk döneminde farklı şekillerde adlandırılmış olduğunu bazılarına göre genelde kadın sorunu ama bazılarına göre ise sorun Hz. Muhammed'in eşleri olarak ve yine bazılarına göre bu konu inisiyatifi eline alan Ümmü Seleme'nin temsil ettiği kadın sorunu olduğunu belirtmektedir. Yazara göre İslamiyet'te kadınlara karşı ayrımcılık yapılmadığını göstermek için Müslümanlar tarafından Ahzab suresi 35. ayet her fırsatta ortaya koyulsa da bu ayete göre hiç şüphesiz aralarında Hz. Muhammed'in eşlerinin de bulunduğu pek çok kadın Hz. Muhammed'in öğretilerine göre davranmak ve hayatın yükünü erkeklerden daha fazla çekmek zorunda bırakılmıştır.²²³

Abbott kadınların Hz. Muhammed'e gelip kocalarının kendilerinden daha çok dini bilgiye sahip olduğu yönünde şikâyetle bulduklarını, onların erkeklerle hemen hemen aynı konuma gelmek için Hz. Muhammed'den kendilerine dine yönelik daha çok bilgi öğretmesi için özel zaman ayırması konusunda istekte bulduklarını ifade etmektedir. Buna karşılık yazar her zamanki gibi Hz. Muhammed'in onları zorunda bıraktığını, toplantılar düzenlediğini ancak neler öğrettiği konusunda çok az bilgi sahibi olduklarını aktarmaktadır. Abbott İslamiyet'in ilk dönemlerinde kadının genel olarak dini hayatını Hz. Muhammed'in belirlediği dini kurallar çerçevesinde yaşadığını ve kadınların toplumsal hayata katılmasında da bu kuralların etkili olduğunu belirtir. Yazara göre bu durumla paralel olarak kadınlar Hz. Muhammed'in belirlediği dini kurallar çerçevesinde camiye

²²⁰ Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 109-110

²²¹ Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 110-111

²²² Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 112

²²³ Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 111

gitseler de, bayram günlerinde dini hizmetlerini yerine getirirler de İslam toplumunda yaşayan kadın gerçek kimliğini hiçbir zaman kaybetmek istememiş özgürlük ve aktif liderlik için mücadelesini devam ettirmiştir.²²⁴

3.2.2. Kadının Kamu Görevi

Abbott'un bu dönemde kadın konusunda üzerinde durduğu başka bir konu ise Hz. Muhammed döneminde kadına kamuda görev verilip verilmediğidir. Yazar bu konuda yaptığı araştırmalar neticesinde kadının imamlık, kâtiplik ve vaizlik gibi görevlerle görevlendirilip görevlendirmediğine dair bilgilere ulaşmak için İslami kaynakların çok yetersiz olduğunu düşünmektedir. Ayrıca Abbott özellikle de hem hadisler hem de diğer İslami kaynaklarda kadınların camide imamlık yaptıklarına dair tek bir örnek bulunmadığını ancak evde hem erkekler hem de kadınların aile üyeleri için imamlık yaptıklarına dair çok fazla bilginin yer aldığını ifade etmektedir.²²⁵

Abbott İslamiyet'i ilk kabul eden kadınlardan biri olan Beni Neccar kabilesine mensup Ümmü Varaka bint Abdullah'ı, hayatını İslamiyet'e adanmış, İslam döneminde savaşlara katılıp şehit olma arzusu taşıyan, hatta bu yüzden Hz. Muhammed tarafından kendisine “*Şehide*” diye hitap edilen, kadınların liderlik ruhunu yaşatmaya çalışmış örnek bir kadın olarak aktarmaktadır. Yazar Ümmü Varaka'nın Hz. Muhammed'in emri ile kadın ve erkeklerden oluşan bir gruba imamlık yaptığına dair bir takım rivayetlerin olmasına rağmen Ümmü Varaka'ya has bu durumun daha sonraki dönemlerde karma bir gruba imamlık için kadının bu hakka sahip olduğunu reddeden İslam hukukçuları tarafından açıklamaya teşebbüs edilemediğini ifade etmektedir. Ancak Abbott'a göre bu durum, Ümmü Varaka'nın gizli ya da açık bir şekilde karma bir gruba imamlık yaptığı anlamına gelmez. Sadece Hz. Muhammed'in emri ile evde imamlık yaptığı anlamına gelir ancak bu durum dahi tam olarak net değildir.²²⁶

Abbott Hz. Muhammed'in döneminde Ümmü Varaka gibi Ümmü Seleme'nin de imamlık ile görevlendirmesinin net olmadığını ancak her iki durumun da kendisini net bir sonuca götürdüğünü ifade eder. Yazar Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretinin ilk yıllarında bir takım engellemeler ile karşılaşmasına rağmen ilk fırsatta kadın ve erkeğin özel

²²⁴ Abbott, “Women and the State in Early Islam-I”, 110-112

²²⁵ Abbott, “Women and the State in Early Islam-I”, 111-112

²²⁶ Abbott, “Women and the State in Early Islam-I”, 111-113

ve kamu hayatıyla dinsel hayatta tam olarak eşitliğini sağlamaya yönelik ilerici adımlar attığını ve atılan bu adımların Hz. Muhammed tarafından hem bu dünya hem de öbür dünya için atılan adımlar olduğunu belirtmektedir. Abbott'a göre Hz. Muhammed'in kadınların dini yönden erkeklerle eşitlenmesi için attığı bu adım, Hristiyan kadınların kilisedeki rolüyle kıyaslandığında daha ilerici bir uygulamadır ancak bu dönemde Hz. Muhammed tarafından atılan bu ilerici adımların ilerleyen dönemlerde devamı gelmemiş ve bu durum sadece belirli bir dönemle sınırlı kalmıştır.²²⁷

3.2.3. Kadının Tecridi

Abbott'a göre İslam'da kadına yönelik tecrit uygulaması Hz. Muhammed'in oğulluğu Zeyd'in boşadığı kuzeni olan Zeynep bint Cahş ile evlenmesinden ortaya çıkan, kadını toplumsal hayattan tamamen soyutlayan ve kadınları evlerine hapseden bir uygulamadır. Yazar bu uygulamanın düğüne gelen davetlilerin Hz. Muhammed'in evinde olması gerekenden daha fazla sürede oturmaları sonrasında Hz. Muhammed'in bu durumdan rahatsız olduğunu bu durumun sonrasında ise Allah tarafından vahyedilen Ahzâb suresi 53. Ayetle²²⁸ birlikte başta Hz. Muhammed'in eşleri olmak üzere bu dönemde Kadınlara tecrit uygulamasının başladığını iddia eder.²²⁹

Yazar kadına yönelik uygulandığını iddia ettiği tecritin başlaması ile doğru orantılı olarak Hz. Muhammed'in de evliliklerinin sayısının arttığını ve bu durumun sonucunda Hz. Muhammed'in eşlerini boşamakla tehdit etmesine kadar giden bir süreçte eşler arasındaki sorunların giderek artması nedeniyle kadınların özgürlükleri ve gururlarına yönelik olumsuz bir dönem başladığını iddia etmektedir. Abbott yaşanan tüm bu süreçte Hz. Muhammed'in tecrit konusunda Hz. Ömer tarafından ikna edildiğini ve Medine'nin daha özgürleşmiş kadınlarının ayak seslerinden ve kocalarına karşı başarılı dik duruşlarından kurtulmanın yollarını arayan Hz. Ömer tarafından İslam kadınına geri adım attırmak için eylem planının yapıldığını iddia eder.²³⁰

Ancak Abbott' un İslamiyet'in ilk yıllarından itibaren kadına yönelik uygulandığını iddia ettiği tecrit uygulaması yaptığımız araştırmalara göre İslamiyet'le ve Hz. Muhammed

²²⁷ Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 112- 113

²²⁸ Ahzâb Suresi: 33/53

²²⁹ Abbott, Aishah: the Beloved of Mohammed, 36, (Türkçe çeviri: 38)

²³⁰ Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 113

ile uyuşmayan bir tutumdur. Çünkü Hz. Muhammed yaşadığı süre boyunca İslamiyet'in ilk dönemlerinden itibaren toplumda kadınların başta eğitim ve öğretimleri olmak üzere hayatlarının her dönemi ile yakından ilgilenmiş ve kadınlar evlere kapatılmak suretiyle toplumdan tecrid etme gibi bir durumla karşı karşıya bırakılmamıştır. Bununla birlikte islam toplumunda kadına sorumluluklar veren orantılı bir yaşam sağlanmıştır. Bu bağlamda kadın ne açılıp saçılarak sokakta serbest bir şekilde dolaşmış, ne de evlere kapatılmak suretiyle toplumdan tecrid edilmiştir. Dönemin kadınları ibadetlerini yapmak ve ihtiyaçlarını temin etmek gibi sebeplerden dolayı giyim kuşamlarına dikkat etmeleri şartı ile sosyal hayatta herhangi bir baskıya maruz kalmadan yer almışlardır.²³¹

İslamiyet öncesi sosyal özgürlükten Müslüman harem sistemine geçişin adım adım gerçekleştiğini belirten Abbott, Hz. Muhammed'in tecride maruz bırakılan mütevazi karaktere sahip eşlerinin bu durumlarına tepki göstermeyerek inzivaya çekilmesi tercih ve prestij meselesi olduğu kanaatindedir. Yazar bu durumun dönemin diğer kadınları tarafından tüm diretmelere rağmen kabul görmediğini ifade eder ve Hz. Muhammed'in kızı Hz. Fatıma'nın onurlu duruşuyla kadınlara yönelik dini ve sosyal fonksiyonların gelişmesine öncülük ettiğini belirtmektedir. Ayrıca Abbott, İslam devletinde artan fetihlerle birlikte artan gelirler sayesinde, dönemin erkeklerinin köle kadınları daha kolay elde edilebildiklerini, dolayısıyla kadınların kölelikten üst sınıf topluma geçişleri özgür Müslüman kadının hayatında gerçek bir devrim olduğunu ifade etmektedir. Ancak yazara göre özgür kadının elde ettiği bu durum, daha sonra cinsel kıskançlıklar ve sosyal prestij adına peçe ile kısıtlanmış ve kadının dış dünyayla bağlantısı yakın aile erkek üyeleriyle sınırlandırılmıştır.²³²

3.2.4. Siyasette Kadın

Abbott'un değindiği diğer bir konu ise Hz. Muhammed dönemi İslam toplumunda kadının siyasi faaliyetleridir. Yazarın bu konuda belki de üzerinde en çok durduğu konu, dönemin önemli kadınları olarak gördüğü Medineli Ümmü Ümare ve Ümmü Mani'dir. Yazar Ümmü Ümare ve Ümmü Mani'nin Akabe'de yapılan ikinci toplantıya katılmalarının Akabe biatının önemini ve doğasını ortaya koyduğunu düşünmektedir. Abbott Akabe'de yapılan bu toplantıların gerçek sayısını kaynaklar her ne kadar iki olarak gösterse de daha

²³¹ Ali Toksarı, Hz. Peygamber Devrinde Kadın, *Diyanet İlmî Dergi*, 1993, XXIX (4), 80

²³² Abbott, "Woman", 200

sonra yapılan araştırmalarda, toplantının sadece bir kez yapıldığının ortaya çıktığını belirtmektedir. Yazara göre Akabe’de biata dair yapılan toplantıda Ümmü Umare ve Ümmü Meni’nin bulunması Hz. Muhammed tarafından yapılan siyasi-dini ittifakta Medine’nin girişken kadınlarının varlığının ve onlarla işbirliği yapıldığının ispatıdır.²³³

Abbott bu dönemde Akabe’de kadınlar tarafından yapılan bağıllık yemininin kesin bilgilere dayanmasa da İslam toplumunda ilk defa Akabe’de ortaya çıktığını ve İslamiyet öncesi dönemde kadın yeminine rastlanmadığını belirtmektedir. Yazara göre kadınların bu tarz bir yemine bulunması o dönemde kadının siyasi yönden bir güce sahip olduğunun önemli bir kanıtıdır. Ayrıca yazar bu yeminlerde kullanılan gerçek ifadelerle ilişkin kesin ipuçlarının Mümtetine suresi 12.ayette yer aldığını belirtmektedir. Abbott kadın yemininin sadece akabe ile sınır kalmadığını, hicretten sonra da bu uygulamanın devam ettiğini, dolayısı ile Hz. Muhammed’in Medine döneminde de kadınların ittifakına başvurduğunu, bu durumun kadını erkekle eşitlediğini ve kadınların özgürlük için verdikleri savaşta güç kazanmasına neden olduğunu hatta kadınlar için bir zafer olarak nitelendirilebileceğini düşünmektedir.²³⁴

Abbott bu dönemde kadınların verdikleri yeminden hiçbir şekilde vazgeçmeyerek sadık bir duruş sergilediklerini ve Hz. Muhammed güvenli bir şekilde Medine’ye ulaştığında bu kadınlar, Medine’de birçok kadını etkileyerek onların da Hz. Muhammed’e bağıllık yemini vermelerini sağladıklarını belirtmektedir. Yazar bu yeminin kadınlara Medineli kadınların bir araya toplanmaları sureti ile Hz. Ömer tarafından yaptırıldığını belirtmektedir. Bununla birlikte Abbott hicretin ardından Medine’de gerçekleşen bağıllık yeminlerinin, daha sonra Mekke’nin fethi ile birlikte başta Ebu Süfyan’ın karısı Hind olmak üzere kent in ileri gelen kadınlarının yeminleriyle devam ettiğini açıklamaktadır. Yazara göre İslam öncesi dönemde olduğu gibi İslamiyet döneminde de kadın erkeğin yanında sadık bir destekçi olmuştur ve kadının bu tavrından vazgeçmeyişi, başta Hz. Muhammed önderliğindeki Müslümanlar ve Kureyşliler arasında yapılan savaşlar olmak üzere orduya moral kaynağı olmuştur.²³⁵

²³³ Abbott, “Women and the State in Early Islam-I”, 115

²³⁴ Abbott, “Women and the State in Early Islam-I”, 115-116

²³⁵ Abbott, “Women and the State in Early Islam-I”, 116-117

Abbott'a göre kadınlarla yapılan işbirliği, Mekke'nin fethi ve sonrasında da oldukça etkili olmuştur. Yazar Hz. Muhammed'in ilk anda ele geçirdiği kentin erkeklerinden bağlılık yeminleri aldığını ancak yeni fethedilen Mekke'de İslamiyet'in yayılması ve İslam devletinin güçlenmesi için kadınların da bağlılık yemini etmesini istemesi, Arap kadınının toplumsal gücünün kanıtı olduğunu belirtmektedir.²³⁶

Abbott'un üzerinde durduğu başka bir konu ise İslami kaynaklarda yer alan Hz. Muhammed'in kadınlar ile fiziki temastan kaçındığı konusudur. Yazar İslam'ın üçüncü yüzyılında kesin şekliyle uygulanmaya başlanmış olan, geleneksel olarak anlaşmaya varıldığını gösteren “*el sıkma*” âdetinin Hz. Muhammed tarafından kadınlar ile yapılan anlaşmalarda uygulanmadığı bilgisinin gerçeği yansıtmadığını iddia eder. Abbott, İslam'ın ilk döneminde anlaşmaya varıldığını göstermenin geleneksel yöntemi olan “*el sıkma*” âdetine dair tarihi kaynaklarda çeşitli rivayetler olduğunu belirtmekle birlikte, hadislerde yer alan Hz. Muhammed'in ellerini bir bezle kapatarak kadınlarla el sıkıştığını belirten bilginin asılsız olduğunu düşünür. Yazara göre, Hz. Muhammed'den daha katı olan Hz. Ömer bile kadınlar ile normal bir şekilde tokalaşmış olması ve aynı zamanda Akabe'de ve Medine'de kadınların bağlılık yeminini erkeklerle aynı şekilde yapmış olmasından dolayı Hz. Muhammed kadınlar ile normal bir şekilde tokalaşmıştır.²³⁷

Ancak Hz. Muhammed'in kadınlar ile normal bir şekilde tokalaşıp tokalaşmadığına dair kesin bir hüküm bulunmamasına karşın günümüzde bu konuda ortaya konulan iki farklı görüş vardır. Bu görüşlerden ilki Hz. Muhammed'in kadınlardan biat alırken kadınlarla tokalaşmayıp sözle yemin aldığı ve bu fiili yeterli bulduğunu ortaya koyarken, ikinci görüş ise kadınların biat sonrasında Hz. Muhammed ile musâfaha (tokalaşmak) isteseler de kadınlarla tokalaşmayı kabul etmeyip, sözlü biatleşmenin yeterli olduğunu belirttiği yönündedir.²³⁸

3.2.5. Savaşta Kadın

Abbott'a göre İslamiyet'in ilk dönemlerinde Arap kadınının geri hizmette bireysel ve grup halinde savaflara katılması bu dönemde yaşayan kadının bağımsızlığının önemli bir kanıtıdır ve bu durumla ilgili onlarca örnek rahatlıkla gösterilebilir. Yazar o dönemde

²³⁶ Abbott, “Woman and the State on the eve of Islam”, 276

²³⁷ Abbott, “Women and the State in Early Islam-I”, 118

²³⁸ Nebi Bozkurt, “Tokalaşma”, *DİA*, İstanbul, 2007, XLI, 248

kadınların savaflara katılmasının İslam âleminde büyük hoşgörüyle karşılanması nedeni ile bu durumun kadınları cesaretlendirdiğini ve savaflarda sancak taşımak ve kadın taburlarına öncülük etmek gibi çeşitli pozisyonlarda liderlik görevini üstlendiklerini belirtmektedir. Abbott'a göre Müslüman kadının bağımsız ve özgür konumu savaflara ve çatışmalara yansımış, Uhud savaşı başta olmak üzere birçok savaşa katılan ve erkek silahlarıyla kuşanarak kocası ve oğullarıyla yan yana savaşarak Hz. Muhammed'i korumuş olan Ümmü Ümare tüm kadınları temsil eden gerçek bir kadın kahraman olmuştur. Yazarın kahraman olarak değerlendirdiği başka bir kadın ise sadece yanında taşıdığı hançeriyle Uhud ve Huneyn savaşında korkusuzca savaşmış Enes bin Malik'in annesi Ümmü Süleym'dir.²³⁹

Abbott'a göre İslam devletinde yaşanan tüm bu gelişmeler, Hz. Muhammed'in kadınları özgür bireyler ve yeni askeri devletin katılımcı vatandaşları olarak gördüğünün somut bir kanıtı olsa da kadınların siyasi hayattaki özgürlükleri ve katılımcılıkları dini sebeplerden dolayı kısıtlanmış ve kadınlar askeri alanda taşıdıkları özgürlük ve liderlik imajını siyasi hayatlarına yansıtamamışlardır. Bu sebepten dolayı yazar, hem Hz. Muhammed döneminde hem de daha sonraki dönemlerde İslam toplumunda kadınların danışman, avukat veya kamu görevlisi olarak hayatın içinde aktif görev alan lider konumunda yer almalarını beklemenin mantıksız olduğunu belirtmektedir.²⁴⁰

Abbott Hz. Muhammed tarafından kadının bu şekilde siyasi ve kamu haklarından mahrum bırakılmasının en önemli sebebi olarak, Hz. Hatice'nin vefatı ile birlikte Hz. Muhammed'in başta Hz. Ömer olmak üzere yakın çevresindeki erkeklerin etkisine girerek kadınlara karşı olumsuz davranışlar sergilemesini ve eşlerini tecrit ettirmeye yönlendirmesini gösterir. Yazara göre savunduğu bu iddia oldukça gerçekçidi. Çünkü kamu işlerinde genellikle kadınlara özel olarak danışan ve yine devlet işlerinde başta Hz. Hatice olmak üzere kadınların görüşlerine son derece hoşgörüyle yaklaşan Hz. Muhammed'in kadınlara karşı tavır ve tutumunun bu denli değişiklik göstermesi başka türlü izah edilemezdi.²⁴¹

Abbott'a göre bu dönemde kadının kamusal hayatta siyasi özgürlük ve liderlikten yoksun bırakılması Kur'an'da bahsedilen siyasi liderlik vasfına sahip kadın teması ile

²³⁹ Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 118-119

²⁴⁰ Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 119

²⁴¹ Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 121-124

uyuşmamaktadır. Yazar bu duruma kanıt olarak ise Kur'an'da yer alan Neml Suresinde bahsi geçen Hz. Süleyman ve Saba'nın kraliçesi hikâyesinde Belkıs'ın kendi başına siyasi iktidar uygulayan lider ve özgür bir kişiliğe sahip kadın olarak gösterilmesini gösterir.²⁴²

Abbott kadının siyasi hayattaki yerine dair birçok asılsız hadisin olduğunu belirtmektedir. Yazarın aktardığına göre Hz. Muhammed'e mâl edilen bir hadiste Bizans'la Pers İmparatorluğu'nun mücadelesini büyük bir ilgiyle takip eden Hz. Muhammed'in Pers tahtında bir kadının olduğunu duyunca çok şaşırıldığını ve böyle bir durumda olan halkın ya uğursuzluklara maruz kalacağını ya da mutsuz olacağını veya gelişmeyeceğini ve devlet işlerinde daima başarısız olacağını söylediği bilgisi yer almaktadır. Yine Abbott'a göre bu hadis ilk kez Hz. Ayşe'nin Hz. Ali'yle olan savaşı dolayısıyla ortaya çıktığı için Hz. Muhammed büyük olasılıkla bu hadisten sorumlu tutulamaz.²⁴³

Abbott'un İslamiyet'in ilk dönemindeki Arap kadınına genel olarak bakışını değerlendirecek Abbott'a göre kadın yeni inanç sistemi olan İslamiyet ile birlikte eskiye nazaran çok fazla bir hak edinmemiş hatta ilerleyen dönemlerde dini, siyasi ve ekonomik olarak bir takım haklardan mahrum bırakılarak hak ihlaline uğramıştır. İzlenimlerimize göre İslamiyet öncesi Arap kadını ile İslam dönemi Arap kadını kıyaslayan Abbott İslamiyet'le birlikte toplumun her alanında başarılı olan özgür ve lider ruhlu kadının, ilerleyen süreçte toplumda erkeğin gerisinde bırakıldığını ve kadına yönelik bu olumsuz tavrın ise her fırsatta dini kurallara dayandırıldığını dile getirmiştir.

3.3. HZ. MUHAMMED'İN VEFATINDAN SONRA KADIN

3.3.1. Dört Halife Döneminde Kadın

Abbott Hz. Muhammed'in vefatından sonraki dönemlerde kadınların hak ihlaline uğramaya devam ettiklerini iddia eder. Yazar ilk halife Hz. Ebubekir' in halifeliğinin kısa sürmesine rağmen kadının dini ve toplumsal statüsünün değişmesine izin vermediğini ve bu konuda bir takım önlemler aldığını belirtmektedir. Ancak tüm bu engellere rağmen Arap kadınları eleştirileri ve eylemlerinde son derece açık sözlü olmuş ve haklarını savunmaya devam etmişlerdir. Yazar bu duruma kanıt olarak ise Hz. Ümmü Seleme ve Hz. Ayşe kadar

²⁴² Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 119

²⁴³ Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 120-121

girişken ve cesur olmayan Hz. Fatıma'nın Hz. Ebubekir'in kendince haksız uygulamalarına şiddetle karşı çıkmış olmasını gösterir.²⁴⁴

Abbott, babası Hz. Ömer'in halifeliği döneminde, babasının sert mizacından dolayı soru sormaya çekinen kişilerin Hz. Muhammed ile ilgili sordukları sorulara, Hz. Ömer'in kızı ve Hz. Muhammed'in eşi olan Hz. Hafsa'nın cevap verdiğini ve topluma rehberlik yaptığını ifade etmektedir. Ancak yazar bu duruma Hz. Ömer'in karşı çıktığını ve bir kadından tavsiye almama konusunda toplumu uyardığını belirtmektedir.²⁴⁵ Abbott'a göre Hz. Ömer'in bu tutumu Müslüman âleminde kadınların üstün konumu ile ilgili karşıt görüşleri körüklemiş ve kadının toplumda aşağılanmasına neden olmuştur. Yazar Hz. Ömer döneminin kadının yeni devlet anlayışına etkisinin ve kadın özgürlüğünün en belirgin şekilde kısıtlandığı dönem olduğunu iddia eder.²⁴⁶

Abbott Hz. Ömer'in halifeliği döneminde erkeklerin kadınlardan üstün tutulduğu düşüncesine kanıt olarak ise kadının erkeklerle birlikte namaz kılmasının kısıtlanması olarak göstermektedir. Yazara göre Hz. Ömer, imamlık yapan Ümmü Varaka'yı kendilerine örnek alan kadınların camiye özgürce girmelerinden hoşlanacak bir kişiliğe sahip değildi. Ancak Abbott Hz. Ömer'in tüm çabasına rağmen kadınların camiye gitmelerini engelleyemediğini, bu yüzden kadın ve erkeğin ibadet alanlarını ayırdığını ve her biri için ayrı bir imam görevlendirerek kadını dini olarak da toplumdan soyutlamaya çalıştığını iddia etmektedir.²⁴⁷ Ayrıca yazar hac konusunda da Hz. Ömer'in kadının özgürlüğünü kısıtladığı iddiasında bulunmaktadır. Yazar bu duruma, Hz. Muhammed'in dul eşlerinin hacca gitmelerini Hz. Ömer'in yasakladığı örneğini vermektedir. Ancak yazar bu yasaklamaya muhalefet olduğundan dolayı hükümdarlığının son yıllarında bu sınırlamayı kaldırdığını ve sadece Hz. Ömer'in eşliğinde Hz. Muhammed'in eşlerinin yolculuk yaptığını belirtmektedir.²⁴⁸

Abbott Hz. Osman döneminde Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer döneminde kadına yönelik yürütülen ayrımcılık politikasının hafiflediğini, özellikle onun döneminde kadınların kaybettiği özgürlüklerinden bir kısmını geri kazandığını açıklamaktadır. Yazar

²⁴⁴ Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 124-125

²⁴⁵ Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 125

²⁴⁶ Nabia Abbott, "Women and the State in Early Islam-II", Journal of Near Eastern Studies, 1 (3) 1942, 367

²⁴⁷ Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 114

²⁴⁸ Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 115

Hz. Osman döneminde kadınların erkeklerle birlikte camide namaz kıldıklarını ancak camiden erkekler çıkana kadar dışarı çıkmadıklarını, dolayısıyla sadece camiden çıkışlarının ayrı olduğunu iddia etmektedir.²⁴⁹ Buna karşın yazar Hz. Osman döneminde de kadınlara yönelik dini, siyasi ve toplumsal ayrımcılık devam ettirildiğini dile getirmektedir.²⁵⁰ Ayrıca Abbott'a göre Hz. Ali'nin halifeliği döneminde meydana gelen İslam'ın ilk iç savaşı Cemel savaşında Hz. Ayşe'nin yenilgiye uğraması, özelde Hz. Ayşe'nin özgür duruşunu etkilerken, genelde ise tüm kadınların kamusal yaşamdan çekilmesine neden olmuştur.²⁵¹

3.3.2. Emeviler Dönemi Kadın

Abbott'a göre Emevi devletinin kurulması ile birlikte kadının siyasi önemi ve niteliğinde de önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişikliklerle birlikte kadının doğası ve siyasi öneminde de büyük bir gelişme yaşanmıştır. Ancak Abbott, kadına dair yaşanan bu olumlu gelişmelerin ilerleyen dönemlerde devam ettirilmediğini hatta Arap kadının siyaset sahnesinin arkasına çekilmek zorunda kaldığını belirtir. Abbott bu dönemde özellikle de Emevi hükümdarlarından bazılarının eşlerini köle kadınlar ve ahlaki değeri düşük kadınlar ile aldattıklarını öne sürer. Abbott'a göre sosyal ve ahlaki değerlerin yok olmasına neden olan bu durum, özgür Arap kadının uğradığı büyük bir ihanet olmakla birlikte ilerleyen dönemlerde hızla yozlaşan sosyal ve ahlaki yapı, özgür ve istikrarlı Arap kadınının özgürlükleri ellerinden alınarak yavaş yavaş bir peçenin arkasında yaşamaya başka bir deyişle inzivaya çekilmeye zorlanmıştır.²⁵²

Abbott tüm bu yaşanan olaylardan sonra Emevi sarayındaki harem yapısını hadım edilmiş erkekler tarafından korunan kadın hapisanesi olarak tanımlar. Abbott'a göre bu durum yeni inanç sistemi olan İslamiyet'in ortaya çıkmasından beri özgür ve iradeli kadının tüm başarılarına rağmen uğratıldığı hak ihlallerinden biri olsa da, bu durum ilerleyen dönemlerde kadının toplumsal özgürlüğünün yeniden kazanmasına mani olamayacaktır.

²⁴⁹ Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 115

²⁵⁰ Abbott, "Women and the State in Early Islam-II", 367

²⁵¹ Abbott, "Women and the State in Early Islam-I", 126

²⁵² Abbott, "Women and the State in Early Islam-II", 368

3.3.3. Emeviler Dönemi Sonrası Kadın

Abbott Ortadoğu'da kadının durumunda tarih öncesi dönemlerin izlerinin bulunduğunu ve kadınların kaderlerinin erkekler tarafından çizildiğini öne sürmekle birlikte Ari kültürleri ve Sami dinlerinin bünyesinde, kadını erkeğin iradesine ve isteğine tabi kılan ve uyduran kuvvetlerin bulundurduğunu belirtir. Abbott dönemin erkeklerinin ahlaki kuvveti fiziki kuvvetle eşitleyerek kendini kadından üstün gördüğünü ve bu durumu kadınlara kabul ettirdiklerini ifade eder. Abbott'a göre tüm kutsal kitaplarda kadın erkek eşitliği esas alınsa da ne Ari felsefesi ne de Sami felsefesi kadın konusu üzerinde gerektiği gibi durmuştur. Ancak Abbott kadını erkeğin geri planında tutan bu sisteme rağmen ne rahip, ne kral ne de filozoflar kadını ve kadının gücünü bastırma konusunda başarılı olduğunu düşünmektedirler.²⁵³

Abbott'a göre kadınlar her ne kadar fiziksel olarak erkeklerden güçsüz olsalar da tarih boyunca kişilikleri ve entelektüel tavırlarıyla kraliçe, danışman ve daha birçok önemli görevlerde yer almışlar; entelektüel ve ahlaki zaferleriyle de daima erkeğin karşısında büyük zaferler kazanmışlardır. Abbott Ortaçağ boyunca kadının kuramsal konumunun basmakalıp kanunlar ya da Tevrat, İncil ve Kur'an'da yer alan otoriter kanunlardan dolayı ya olduğu düzeyde kaldığını ya da daha da gerilediğini iddia eder. Abbott iddialarını Müslüman, Yahudi ve Hristiyanların büyük çoğunluğunun Aristoteles'in aksiyon olarak kadının aşağılanmasına bakışını kabul ettiklerini öne sürerek desteklemektedir. Ayrıca Abbott İbn-i Sina'nın kadının erkeğe boyun eğmesini, İbn-i Rüşd'ün ise kadın ve erkek temel eşitliğini savunduğunu belirtir.²⁵⁴

Abbott, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'e mensup toplumlarda kadının erkek karşısında konum olarak aşağıda bırakılmasında aşağı yukarı aynı yöntemlerin kullanıldığını ifade eder. Abbott bu yöntemleri başta kadına uygulanan fiziksel şiddetin yanı sıra hem devlet politikaları hem de övünç kaynağı olarak çok sayıda çocuk doğurma ile ruhen ve bedenen sağlıklı olan bireyleri dahi yanlışa ve aşağılık bir duruma sürükleyen psikolojik baskılar olarak tanımlar. Abbott'a göre Ortaçağda kadına yönelik uygulanan bu

²⁵³ Abbott, "Woman", 196

²⁵⁴ Abbott, "Woman", 196-198

onur kırıcı yöntemler kadını tüm çabalarına rağmen erkeğin karşında boyun eğmek zorunda bırakmıştır.²⁵⁵

Abbott'a göre kadının başarı ve başarısızlığını klasik ve çağdaş tarihçilerin sadece batılı kadının tarihini araştırarak ortaya koymaları son derece kısır bir döngüdür. Abbott eleştirilerini sadece klasik ve çağdaş tarihçilere yönelik yapmamış oryantalistleri de Orta Doğu kadınının başarısına çok az dikkat çekmekle suçlamıştır. Ayrıca Abbott Yahudi, Hristiyan ve Müslüman erkeğin hayatında pek çok şeyi borçlu olduğu kadına dair çok sayıda eser yazılmasına rağmen Ortaçağ döneminde kadına dair kapsamlı bir araştırma sonucu yazılan eserlerin yok denecek kadar az olduğunu var olan çalışmaların ise kadın ve kadın faaliyetleriyle ilgili konuya sadece kuş bakışı bakma olanağı sağladığını ifade eder.²⁵⁶

Abbasiler döneminde kadının toplumsal konumuna değinen Abbott diğer dönemlerden çok farklı bir tablo ile karşılaşmadığını ifade eder. Abbott başta Abbasi Halifesi Hadi olmak üzere genel olarak Abbasi sarayındaki erkeklerin, Perikles'in iyi kadının en azından övgü ya da suçlama için erkeğin ağzına bakan kadın olduğu yönündeki düşüncesini benimsediklerini belirtir. Ancak Abbott bu durumun erkeklerin resmi eşleri için geçerli olduğunu, bunun dışındaki köle ve metres kadınların diğer kadınlara göre daha ayrıcalıklı olduklarını ve köle kadınların kendilerini ifade etmekte daha özgür olduklarını hatta nadiren de olsa bazı durumlarda erkeklerden üstün oldukları belirtirmekte ve ayrıca bu kadınların entelektüel gelişime ulaştıklarını savunur.²⁵⁷

Abbott, maruz kaldığı fiziki ve psikolojik muameleden dolayı büyük bir güven sorunuyla karşı karşıya kalan kadının var olan yeteneği ve hedefleri doğrultusunda erkeğe karşı ruhsal ve ahlaki üstünlük kurmak amacı ile mecburen hilekâr yollara başvurmak zorunda kaldığını ve bu yönünden dolayı toplumda her dönem ağır eleştirilere maruz kaldığını dile getirir. Abbott'a göre kadının karşılaştığı başta baba ve koca baskısı gibi olumsuzlukların tümü, kadını daha da güçlendirmiştir. Abbott kadının bazen karşı karşıya kaldığı halkın değerleri ve ailelerin muhalefetlerine kayıtsız kalmayı tercih ettiği ve bu

²⁵⁵ Abbott, "Woman", 198-199

²⁵⁶ Abbott, "Woman", 199

²⁵⁷ Abbott, "Woman", 200

sayede tüm enerjisini ve ruhundaki fırtınaları sadece doğrudan siyasi güce erişmek için kullandığını ifade eder.²⁵⁸

Abbott'a göre tarihte her başarılı devlet adamının ardında yetenekli ve başarılı bir kadın vardır. Abbott bu görüşünü güçlendirmek için tarihten birçok örnek vermiştir ki bu örneklere baktığımızda başta Osmanlı devletinde Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Hürrem sultan ve Babür İmparatoru Cihangir'in eşi Nurcihan sultanla karşılarız. Abbott'un bu konuda başka bir örneği ise Murabıt Devleti hükümdarı Yusuf bin Taşfin'in eşi Zeynep'dir. Abbott'a göre Yusuf bin Taşfin, Kuzey Afrika'yı fethetmesini yetenekli eşi Zeynep'e borçludur. Abbott, Ortadoğu'da batı emperyalizminin başlaması ile birlikte başta Hindistan ve Arabistan'da olmak üzere birçok yerde kadının siyasi güç olarak ortaya çıktığını ifade eder.²⁵⁹

Abbott kadının dini faaliyetlere katılmasının sonucunda da büyük başarılar ulaştığını ifade eder. Abbott'a göre bu süreçte kadının en erken elde ettiği başarı Muhaddis vasfıdır. Abbott Hz. Muhammed'in eşleriyle başlayan hadis aktarım faaliyetinin kendi yaşadığı döneme kadar başarılı bir şekilde kadınlar tarafından sürdürüldüğünü ifade eder. Abbott kadınların bazı dönemlerde hukukçu kimlikleri ile de birçok ünlü âlime danışmanlık yaptıklarını belirtir.²⁶⁰

Abbott, kendini uhrevi hayata daha çok yönelten kadınların ya Sufizme ya da İslam tasavvufuna yöneldiklerini belirtir ve bu duruma örnek olarak, tasavvuf alanında Sufizmin erken gelişim örneğini ve kaidesini oluşturmada katkıda bulunmuş olan ve tasavvuf edebiyatını zenginleştirmiş bulunan Rabia-ı Adeviyye'yi gösterir. Ayrıca Müslüman kadın tasavvufçular ile batılı kadınları karşılaştıran Abbott, batılı kadınların ortak sanat ve zanaata öncülük etmiş birçok hayır kurumunda entelektüel aktivitelerde yer almalarına rağmen; kadın tasavvufçuların kural olarak bu tür faaliyetlere pek katılmadıklarını, daha çok fakir ve hastalara yardım etmenin yanı sıra dergâhlara ve kamu su işlerine bağışta bulunarak bireysel hayırseverlik yaptıklarını belirtir. Ancak Abbott'a göre, Müslüman ve Batılı

²⁵⁸ Abbott, "Woman", 201

²⁵⁹ Abbott, "Woman", 200-201

²⁶⁰ Abbott, "Woman", 202

kadınların hayırseverlik anlayışları birbirinden farklı olsa da özünde insanlığa hizmet ilkesi vardır.²⁶¹

Abbott, Müslüman kadınların kendi çabaları ile özel eğitime somut katkılarda bulduklarını belirtirken, bunun sınırlı olduğunu iddia eder. Abbott bu durumun Müslüman kız ve erkek çocukların 10 yaşına kadar cami okullarında (medrese) karma eğitim sistemine tabi tutulurken, 10 yaşına geldikten sonra karma eğitime son verilip kız çocuklarının peçe takmaya zorlanarak tecrit edilmesi ile alakalı olduğunu ifade eder. Abbott'a göre bu durum kız çocuklarına dolayısı ile kadına uygulanan kabul edilemez bir tutumdur. Abbott bu durumun sonucu olarak kız çocuklarının eğitim hayatlarını belli veya az sayıdaki kadın öğretmenler sayesinde devam ettirdiklerini ve tüm engellemelere rağmen kadının, hemşirelik, ebelik, terziilik, hizmetçilik veya dokumacılık yaparak ekonomik bağımsızlığını elde ettiğini belirtir.²⁶²

Abbott on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda İslam coğrafyasında hızla gelişen batı emperyalizminin neden olduğu olumsuz düşüncelerin yaygınlaşmasına dikkat çeker. Bu dönemde doğu ve batı kültürleri arasında dostluk ilkesine dayanan bir ilişki olmadığı için önyargıların hâkim olduğu bu sistemde, tarafların birbirlerini yanlış anladığını ifade eder. Abbott'a göre böyle bir ortam içerisinde kadınların her alanda erkeklerle eşit olması için ilk adım batı dünyası tarafından atılmış ancak bu sefer de ortaya genellikle misyoner ve oryantalistlerin savundukları İslam kadınının alçalışındaki en ileri aşama olarak göstermeye çalışması problemi ortaya çıkmıştır. Abbott bu durumun, beraberinde yeniden hem İslam toplumunda hem de batı toplumunda Müslüman kadının toplumsal konumu tartışmasını gündeme getirdiğini ifade eder. Abbott'a göre ise ancak Yahudi, Hristiyan, İslam kültürlerinin karşılıklı etkileşimini engelleyen olumsuz faktörler ortadan kaldırıldığı takdirde doğal ya da doğal olmayan engellerin üstesinden gelmede kahramanca çabalar sergileyen Ortaçağ Müslüman kadınının, toplumda orta pozisyonda yer alabileceği ortaya çıkar.²⁶³

Abbott'a göre tarihsel süreçte insanlık için önemli görevi üstlenen kadını toplumda erkeğin gerisinde bırakarak erkeğin üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalmasına neden

²⁶¹ Abbott, "Woman", 201-202

²⁶² Abbott, "Woman", 202

²⁶³ Abbott, "Woman", 203

olan üç dini kültürün farklılıkları değildir. Müslümanlık, Hristiyanlık, Musevilik olmak üzere üç dini kültürün temel özelliği kendine has oluşturduğu erkeğe bağımlı kadın prototipidir. Abbott bu durumun kendi döneminde olmasa da kendi kuşağından bir önceki kuşağa kadar sıklıkla görüldüğünü ifade eder.²⁶⁴

Abbott Ortadoğu üzerinde Batı emperyalizminin hâkimiyet alanının gelişmesi ile birlikte, Ortadoğu’da liberallerin kadının kurtuluşu için yeni teoriler ürettiğinden bahseder. Ancak bu teorilerin muhafazakârlar tarafından kabul edilmediğini belirtmekle birlikte hem feminist hem de antifeminist Batı düşüncesi ve edebiyatının Ortadoğu’da yayınlaşmasının buna neden olduğunu belirtir. Abbott, kadının kurtuluşunu kısıtlayan bu tarz çekişmelerden, kendi geleneklerini sürdürerek ve batıyla ortak miras doğrultusunda modernleştikleri konusunda ısrar eden liberaller ve muhafazakârların sorumlu olduğunu belirtir.²⁶⁵

3.3.4. Türkiye’de Kadın

Abbott’un kadına dair değindiği başka bir husus ise Türkiye coğrafyasında kadın konusudur. Abbott on sekizinci yüzyıl itibarı ile Osmanlı devletinde açılan batılı elçilikler sayesinde Anadolu kadınının dünyaya tanıtıldığını, bu dönemle ilgili özellikle 1716 yılında İngiltere’nin Osmanlı elçisi olarak atanan Edward Wortley’in eşi Mary Montague’nin Türk kadınının dünyaya tanıtılmasına katkı sağladığını ifade eder. Abbott bu durumun sebebinin ise, Mary Montague’nin Osmanlı coğrafyasında bulunduğu sürede Avrupalı dostlarına yazdığı mektuplarda sürekli Türkiye ve Türk kadınından bahsetmesi olarak gösterir. Ayrıca Abbott, kadınlara oy hakkının tanınmasını onaylamayan Lucy May Garnett ve iyi bir kadın hakları savunucusu olan John Stuart Mill’in de Türk kadınının dünyaya tanıtılmasındaki katkılarından bahsetmiştir.²⁶⁶

Abbott’a göre Osmanlı toplumunda kadının yükselişi on sekizinci yüzyıl sonrası başlayan genel reform hareketinin bir parçası olan eğitim reformları ile gerçekleşmeye başlamıştır. Abbott on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı coğrafyasında açılan, başta Amerikan misyoner okulları olmak üzere çok sayıda okulun, başlarda sadece azınlıklar tarafından tercih edilmesine rağmen daha sonraları Osmanlı toplumunda değişen dünya anlayışı ile birlikte Müslüman halk tarafından da tercih edildiğini ve yavaş yavaş kızlarını bu okullara

²⁶⁴ Abbott, “Woman”, 204

²⁶⁵ Abbott, “Woman”, 204

²⁶⁶ Abbott, “Woman”, 204-205

gönderdiklerini bununla birlikte maddi olanakları iyi olan Müslümanların ayrıca kızlarına hem İngilizce hem de Fransızca öğretmesi için yabancı mürebbiyeler tuttuklarından bahseder.²⁶⁷

Abbott'a göre on dokuzuncu yüzyılın sonlarında başlayan başta İstanbul ve Kahire'de olmak üzere bir grup öncü kadın ve erkeğin edebi güçlerini birleştirmeleri ve sonrasında 1908 yılında Jön Türk hareketiyle birlikte; ilan edilen II. Meşrutiyet sonrasında Osmanlı toplumunda meydana gelen radikal değişikliklerin peşinden Türk kadını, peçeden kurtulmuş ve özgürlüğünü ilan etmiştir.²⁶⁸

Abbott'un değindiği başka bir konu ise 1920-1922 yılları arasında gerçekleşen Ulusal Kurtuluş Savaşında Türk kadınının rolüdür. Abbott Kurtuluş Savaşında Türk kadınının erkeklerle omuz omuza mücadele etmesini, Türk kadınının bağımsız karakterinin net bir göstergesi olarak değerlendirir. Abbott'a göre Mustafa Kemal Paşa'ya başlarda sekreter olarak hizmet etmeyi teklif eden ancak daha sonrasında onun eşi olan Latife Hanım, Mustafa Kemal Paşaya vermiş olduğu büyük destekten dolayı bağımsız Türk kadınının sembolüdür. Abbott, Mustafa Kemal Paşa'nın, Latife Hanım'ın güçlü iradesini kabul edememesinin ani bir biçimde boşanmalarına neden olduğunu iddia eder. Ancak Abbott'a göre Mustafa Kemal Paşa, her ne kadar Latife Hanım'ın güçlü iradesini kabul etmeyerek ondan boşansa da, 1926 yılında İsviçre Medeni Kanunu örnek alınarak hazırlanan Türkiye Cumhuriyeti Medeni Kanunu ile kadın erkek eşitliği ve 1930-1934 yılları arasında kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmasına öncülük ederek Türk kadının güçlü iradesini kabul etmek zorunda kalmıştır.²⁶⁹

3.3.5. Mısır'da Kadın

Abbott'un kadın hakları ve özgürlükleri bakımından değerlendirdiği başka bir ülke ise Mısır'dır. Abbott'a göre tarihte Mısır'da yaşanan kadın hareketleri dünyanın başka bölgelerindeki kadın hareketlerine göre daha yavaş ve daha az radikaldir. İslam dünyasında büyük öneme sahip olmakla birlikte Mısır'da kadın haklarını savunan önemli edebi şahsiyetler ise Ayşe Timur ve Melek Hifni' dir. Abbott Ayşe Timur'u Arapça, Farsça ve Türkçe'ye oldukça hâkim ve Mısır'da feminist akımı başlatan bir kadın olarak tanımlarken;

²⁶⁷ Abbott, "Woman", 205- 206

²⁶⁸ Abbott, "Woman", 206

²⁶⁹ Abbott, "Woman", 206

araştırmacı çöl kadını lakaplı Melek Hifni'yi ise eserlerinde, genel olarak Arapçayı tercih eden ve kız çocukların eğitimi için geniş eğitim fırsatları sağlayan bir yazar olarak tanımlar.²⁷⁰

Abbott Mısır'ın başkenti Kahire' de 1933 yılında açılan ikinci devlet üniversitesinin karma eğitim esaslarına göre kurulduğunu ve Mısırlı birçok kız öğrencinin ilerleyen yıllarda bu okuldan sosyal, siyasal ve kültürel hayatı özümseyerek topluma faydalı bireyler olarak mezun olduklarını belirtir. Ayrıca Abbott bu durumla ilişkili olarak ofiste, fabrikada ve kamu kuruluşlarında çalışan kadınların sayılarının giderek arttığını ve haklarının modern ulusal ve uluslararası işçi hakları tarafından güvence altına alındıklarını hatta kadınlara yurt içi ve yurtdışında devlet tarafından sağlanan mesleki eğitimle daha başarılı kariyerlere sahip olduklarını ifade eder.²⁷¹

Abbott'un üzerinde durduğu başka bir konu ise Mısırlı kadınların demokratik haklarıdır. Abbott Mısır toplumunda kadınlara çeşitli sosyal haklar tanınmasına rağmen demokratik haklar konusunda toplumda farklı görüşlerin olduğunu özellikle de entelektüel kadın yazarların görüş ayrılığına düştüklerini ifade eder. Abbott şair ve edebi kişiliği ile öne çıkan kadın yazar Mari Ziyade'nin önemli bir kadın hakları savunucusu olmasına rağmen kadınların oy kullanmasına karşı olduğunu, o dönemde Mısır feminist dermeği başkanı Madam Şa'ravi ve Kızılay kadın kollarının kurucusu Madam Hüseyin Sırrı'nın ise kadınların oy kullanarak Pakistan ve Lübnan'da olduğu gibi sınırlı da olsa demokratik haklarını yerine getirmeleri için büyük bir mücadele gösterdiklerini ifade eder.²⁷²

Abbott'a göre değişen dünya şartları içerisinde Ortadoğu'da başlayan batılılaşma hareketinin sonucunda İslam ruhundaki modernleşme ağır basmaya başlamış ve birçok yeni akım ortaya çıkmıştır. Abbott bu durumun sonucunda başta Cemaleddin el-Afgani tarafından başlatılan Pan-İslamizm akımı olmak üzere Pencap bölgesindeki Ahmediyye hareketi ve İslami esaslara aykırı olmasına rağmen²⁷³ 1800'lerde İran'da Mehdi inancının

²⁷⁰ Abbott, "Woman", 206

²⁷¹ Abbott, "Woman", 207-208

²⁷² Abbott, "Woman", 209

²⁷³ Abbott, "Woman", 209

uzantısı olarak doğan Bahailik dininin²⁷⁴ hızla Ortadoğu toplumunda yayıldığı ifade eder. Abbott tüm bu yeni oluşumların kadın haklarını önemli ölçüde etkilediğine inanmaktadır.²⁷⁵

Abbott, dünyanın her yerinde batılılaşmayı kabul edip benimseyenler olduğu gibi kabul etmeyip yadırgayan kişilerin de olduğunu belirtmektedir. Ayrıca yazar bazı Müslüman kesimlerin, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye dayandırdıkları evliliğin her iki cins içinde zorunlu olduğunu ve boşanmaktan uzak durulması gerektiğini savunduklarını ifade etmektedir. Bununla birlikte yazar, Müslümanların Kur'an ve hadislere özgün yorumlar getirmek sureti ile konuya farklı bakış açısı getirdiklerini ve İslam izin verse de emretmediğinden dolayı çocuk evliliklerinin, çok eşliliğin, cariyeliğin ve eşit olmayan boşanma haklarının Müslümanlar arasında tartışma konusu yapıldığını belirtir. Abbott'a göre tüm bu tartışmalar zamanla ortadan kalkmaya başlamış ve kanun yapıcılar sayesinde kadın hakları, özgür esaslar üzerine inşa edilmeye başlamıştır.²⁷⁶

Abbott İslam hukukunda Hanefi hakem tarafından belirlenen esaslarla oluşan yeni yasaların, çok eşle evliliği kaldırdığı ve tam bir eşitlik temelinde evlilik prensibinin belirlendiğini ifade eder. 1951 yılında yürürlüğe giren Ürdün aile hakları yasasını değerlendiren Abbott, bu yasanın eski İslami yasa kitaplarının derlemesi olduğu değerlendirmesini yapar. Abbott'a göre İslami yasalarda var olan değişimler, etkili araçlar sayesinde gerçekleşmiş ve bu değişimler kadın hakları eylemleri için umut verici olmuştur. Aynı zamanda kadının bu eylemi hızlandırmadaki isteği ve gücünü de küçümsememelidir.²⁷⁷

Abbott Müslüman kadınlardan bazılarının değişen şartlar içerisinde hala sessiz kaldığını, ancak bazı kadınların ise organize olarak çok eşlilik ve çocuk yaştaki evliliklerle mücadele ettiklerini, dolayısı ile kadınların özgürlük mücadelesinde başarılı olduklarını ve seslerini, yaşadıkları topluma duyurduklarını belirtir.

²⁷⁴ Süleyman Özkaya, "Osmanlı Devleti'nde Marjinal Bir Hareket: Bahailik", Türkler, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2012

²⁷⁵ Abbott, "Woman", 209-210

²⁷⁶ Abbott, "Woman", 210

²⁷⁷ Abbott, "Woman", 210-211

Son olarak Abbott, geleceğe dair yaptığı tahminde ise batı toplumu ve doğu toplumunun iletişim seviyeleri ne olursa olsun kadının statüsünün her yerde medeniyetin ve uygarlığın en önemli ölçütü olacağını dile getirmektedir.²⁷⁸

²⁷⁸ Abbott, "Woman", 212

SONUÇ

Bu çalışmada yirminci yüzyıl oryantalistlerinden Nabia Abbott'un Kur'an, tefsir, Hz. Muhammed, hadis ve Müslüman kadına bakışının ortaya konmuş olup, çalışmamızda ayrıca Nabia Abbott'un hayatı ve eserlerine yer verilmiştir. Nabia Abbott, çalışmalarının büyük bir kısmını, Şikago Üniversitesine bağlı Şarkiyat Enstitüsündeki Arapça papirüs metinleri üzerinde yaptığı meşakkatli incelemelere dayandırmıştır. Ancak bu konuda dikkatimizi çeken en önemli husus Abbott'un Papyri I, II, III kitaplarında paylaştığı ve değerlendirdiği papirüs belgelerinin büyük bir kısmının okunamayacak derecede tahrip olmuş olmasıdır. Abbott kendisi de eserlerinde belirttiği üzere bu belgelerdeki okumayı imkânsız kılan noksanlıkları uzun süren çalışmalarla tamamlamış ve belgeler üzerindeki metinlerden çeşitli sonuçlara ulaşmıştır.

Abbott'un papirüs belgeleri üzerinden ulaştığı en önemli sonuçlar Kur'an ve hadis konuları ile alakalı olmuştur. Abbott Kur'an'ı Kerimin vahyolmasından sonra basılan Kur'an nüshalarının fiziki özelliklerini, incelediği papirüs metinlerine göre ele almış ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Ancak yukarıda da belirttiğimiz üzere Abbott genel olarak Kur'an hakkında incelediği papirüs metinlerin daha çok fiziki özellikleri ile dil ve edebiyat yapılarını incelemiş, içerikleri hakkında pek yorumda bulunmamıştır. Özellikle de başta Nöldeke, Schwally, Casanova, Mingana ve Hirschfeld olmak üzere birçok oryantalistin Kur'an hakkındaki düşüncelerini eleştirel bir şekilde incelemiş ve çeşitli yorumlarla birlikte Kur'an'ı Kerimin zaman içerisinde özgünlüğünü kaybettiğini vurgulamıştır. Böylelikle İslamiyet'e karşı olumsuz tavrını da eserlerine yansıtmıştır.

Abbott'un Hz. Muhammed hakkındaki düşüncelerini genel olarak değerlendirdiğimizde ise, onun önyargılı tutumu ile karşılaşmaktayız. Abbott'un eserlerini bu açıdan genel olarak değerlendirdiğimizde Hz. Muhammed'e karşı bu tarz bir tutum sergilemesinin temelinde, feminist duygularının olduğunu açık bir şekilde görmekteyiz. Bu konuda Abbott'u etkileyen olaylar, başta çocuk yaşta evlendirildiğini iddia ettiği Hz. Ayşe olmak üzere Hz. Muhammed'in çok sayıda evlilik yapması ve onun eşlerine uygulanan tecrit olmuş ve bu olaylara eserlerinde sık sık yer vermiştir.

Abbott İslamiyet'in doğuşu ile birlikte daha öncesinde Arap kadınına verilen özgürlüğün onun elinden alındığını ve bu durumun tohumlarının, Hz. Muhammed

döneminde atıldığını ısrarla savunmuş; zaman içerisinde kadınların erkeklerin hâkimiyeti altına girmesine ise tepki göstermiştir.

Abbott'un hadis konusunda tavrı, diğer konulara nazaran şaşırtıcı derece farklılık göstermektedir ki, hadis konusunda olumsuz olarak değerlendirdiği tek olay Hz. Ömer'in yazılı ve sözlü hadis aktarımına karşı aldığı sıkı tedbirlerdir. Abbott "*Studies in Arabic Literary Papyri II Kuranic Commentary and Tradition*" adlı eserinde geniş bir biçimde hadislerin hadis ravileri tarafından başarılı bir şekilde aktarıldığını ve son derece güvenilir olduklarını dile getirmiş; hadis aktarımının özellikle de aileler tarafından nesilden nesile başarılı bir şekilde aktarıldığını da belirtmiştir. Abbott'un hadis konusundaki başka bir görüşü ise, ilerleyen dönemlerde hadis aktarımının diğer oryantalistlerin öngördükleri seviyeden daha ileri olduğudur. Bunun yanı sıra Abbott, hadis aktarımında sahih olmayan hadislere rastlanmasına da ravilerin iyi niyetinden kaynaklanan masum hatalar olarak bakmaktadır.

Abbott'ın eserlerinde dikkatimizi çeken bir diğer husus ise incelediği her bir konuyu mümkün olduğunca tek bir eserinde toplamış olmasıdır. Mesela Kur'an konusunu, detaylı olarak "*The Rise of the North Arabic Script and its Kuranic Development with a Full Description of The Kuran Manuscripts in the Oriental Institute*" eserinde detaylı bir şekilde ele alırken hadis ve tefsir konusunu ise "*Studies in Arabic Literary Papyri II Kuranic Commentary and Tradition*" adlı eserinde detaylı olarak ele almıştır.

Abbott'un kadın konusunu yazdığı eserlerinde ise, diğer konulara göre çeşitlik daha fazladır, ancak gözümüzden kaçmayan bir husus vardır ki, aynı konuların Abbott'un farklı eserlerinde sürekli olarak irdelenmiş olmasıdır. Bu konuların başında da İslamiyet'in ilk dönemlerinde Arabistan yarımadasında kadınlara tanınan ve tanınmayan haklar bulunmaktadır.

Abbott eserlerinde batılı kadına neredeyse hiç değinmemiş ve değindiği noktalarda ise sanki batılı kadını, dünyanın var oluşundan itibaren tüm hak ve özgürlükleri elinde bulunan demokratik ve entellektüel bir kadın prototipi olarak yansıtmaya çalışmıştır. Ancak doğulu kadını ise, İslamiyet'le birlikte hakları elinden alınan, hak ve özgürlük mağduriyetine uğratılmış, demokratik haklardan uzak, erkeğin güdümünde ikinci sınıf bir insan imajına bürümeye çalışmıştır.

Ayrıca Abbott'un düşüncelerini genel olarak çağdaşı olan ya da olmayan diğer oryantalistlerin görüşleri ile kıyaslayacak olursak yazarın özellikle de Kur'an, Hz. Muhammed, Hadis ve Müslüman kadın konusunda kendisine göre daha ılımlı olan oryantalistlerin görüşlerine karşı eleştirel bir tutum sergilemiş olduğu gözden kaçmamaktadır. Çoğu konularda onlarla aynı kanaati paylaşırken, bazı hususlarda ise, onlara muhalefet etmiş ve kendi görüşlerini ortaya koymuştur.

Sonuç olarak Abbott'un yapmış olduğu çalışmalar genel anlamda İslâm tarihinde halen tartışılan bazı konuların, problemleri olarak onun tarafından da ele alınmasıdır. Başta Kur'an, Hz. Muhammed, hadis, tefsir ve İslam'da kadın konularına Abbott'un yaklaşımının bazı muğlaklıklara sebebiyet verebileceği düşünülmeyle beraber, hem Abbott hem de diğer oryantalistlerin ortaya attıkları bu görüşlerin, ilahiyatçı, tarihçi, antropolog vb. alanlara yönelmiş Müslüman bilim adamlarınca, günümüzde daha çok sayıda bilimsel çalışmalarla ele alınması ve tartışılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbott, Nabia, *Studies in Arabic Literary Papyri I-Historical Texts*, The University of Chicago Press, Chicago 1957.
-, *Studies in Arabic Literary Papyri II-Kuranic Commentary and Tradition*, The University of Chicago Press, Chicago 1967.
-, *Studies in Arabic Literary Papyri III- Language and Literature*, The University of Chicago Press, Chicago 1969.
-, *The Rise of the North Arabic Script and its Kuranic Development with a Full Description of The Kuran Manuscripts in The Oriental Institute*, The University of Chicago Press, Chicago 1939.
-, *The Kurrah Papyri From Aphrodito in the Oriental Institute*, The University of Chicago Press, Chicago 1938.
-, *The Monasteries of The Fayyum*, The University of Chicago Press, Chicago 1937.
-, *Aishah: the Beloved of Mohammed*, (1942), (Çev. Tuba Asrak Hasdemir), Yurt Kitap, Ankara 1999.
-, *Two Queens of Baghdad*, (1946), (Çev. Suat Kaya), Yurt Kitap, Ankara 2000.
-, "Women and the State on the Eve of Islam", *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 58 (3), 1941, 259-284.
-, "Women and the State in Early Islam-I", *Journal of Near Eastern Studies*, 1 (1), 1942, 106-126.
-, "Women and the State in Early Islam-II", *Journal of Near Eastern Studies*, 1 (3), 1942, 341-368.
-, "Woman", (Ed. Ruth Nanda Ashen), *Mid-East: World-Center: Yesterday, Today, and Tomorrow*, (ss.196-212), Science of Culture Series, New York 1956.

....., "Hadith Literature II" (Ed. A. F. L. Beeston, T. M. Johnstone, R. B. Serjeant, G. R. Smith) , *Arabic Literature to the End of the Umayyad Period*, (ss. 289-299). Cambridge University Press, Avusturalya 1983.

....., "The Koran Interpreted", *Journal of Near Eastern Studies*, 17 (1), 1958, 77-78.

....., "The Life of Muhammad", *The Journal of Religion*, 36 (4),1956, 261-262.

....., "An Arabic Papyrus Dated A.H. 205", *Journal of the American Oriental Society*, 57 (3), 1937, 312-315.

....., "An Arabic Papyrus in the Oriental Institute Stories of the Prophets", *Journal of Near Eastern Studies*, 5 (3), 1946, 169-180.

....., "Indian Astrolabe-Makers", *Islamic Culture*,11, 1948, 144-46.

....., "Maghribi Koran Manuscripts of the Seventeenth to the Eighteenth Centuries", *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 55 (1), 1938, 61-65.

....., "An Arabic-Persian Wooden Qur'anic Manuscript From the Royal Library of Shah Husain Şafawi I, 1105-35 H", *Ars Islamica*, 5 (1), 1938, 88-94.

....., "Arabic Papyri of the Reign of Gafar al-Mutawakkil Ala-llah (A.H. 232-47/A.D. 847-61)", *Zeitschrift der Deutschen Morgenliindischen Gesellschaft*, 92, 1948, 88-135.

....., "Arabic Numerals", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 2, 1938, 277-280.

....., "Arabic-Persian Koran of the Late Fifteenth or Early Sixteenth Century", *Ars Islamica*, 6 (1), 1939, 91-94.

....., "The Contribution of Ibn Muklah to the North-Arabic Script", *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 56(1), 1939, 70-83.

....., "Two Būyid Coins in the Oriental Institute", *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 56 (4), 1939, 350-364.

....., "Persian Documents from Mughal India", *Journal of the American Oriental Society*, 59 (3), 1939, 371-374.

....., "Pre-Islamic Arab Queens", *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 58 (1), 1941, 1-22.

....., "Arabic Marriage Contracts Among Copts", *Zeitschrift der Deutschen Morgenliindischen Gesellschaft*, 95, 1938, 59-81.

....., "Kaşr Kharana Inscription of 92 H. (710 A.D.)", *Ars Islamica*, 11/12 1946, 190-195.

....., "A Ninth-Century Fragment of the Thousand Nights New Light on the Early History of the Arabian Nights", *Journal of Near Eastern Studies*, 8 (3), 1949, 129-164.

....., "Martin Sprengling"(1877-1959), *Journal of Near Eastern Studies*, 19 (1), 1960, 54-55.

....., "Jundi Shahpūr", *Ars Orientalis*, 7, 1968, 71-73.

....., "Wahb b. Munabbih", *Journal of Near Eastern Studies*, 36 (2), 1977, 103-112.

Aktepe, İshak Emin, "İmam Şafî'nin Hadisler Arasında Görülen Çelişiklere Bakışı", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, IV (2), 2006, 55-80.

Alper, Hülya, "Hz. Aişe'nin Dilinden Hz. Peygamber", *İslâm Kadın ve Toplum*, 2008, 52-59.

Apa, Enver, "Müteşabih Ayetler Kavramı Hakkında Tarihi ve Semantik Bir İnceleme", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLIII (29), 2002, 151-168.

Aydın, Muhammed, *Kur'ân-ı Kerim'de Lafzi Müteşabihler*, Nun Yay., İstanbul 1998.

Ayna, Mediha, *Hz. Aişe'nin İctihadında Takip Ettiği Usul*, (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001.

Aydınlı, Abdullah, "Hadis Kitaplarının Güvenirliği, Sorunlar, Çözümler ve Usûl", *İslâm Araştırmaları*, I (1), 2004, 69-90.

Ateş, Süleyman, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2005.

Azimli, Mehmet, "Hz. Peygamber'in Evlendiği Kadınlar", *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları*, III (1), 2010, s. 60-72

Bağcı, H. Musa, *Hadis Tarihi ve Metodolojisi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2012.

Bakkal, Ali, "Kur'an'da Mensuh Ayetlerin Sayısı", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 1996, 33-74.

Baydar, Ahmet, *Modernleşme Sürecinde Kur'an ve Müteşabihler*, Beyan Yay., İstanbul 2000.

Bulut, Yücel, "Oryantalizm", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2007, XXXIII, 428

Burak, Bekir, *Kadınlık âleminin sultanı Hz. Hatice*, Rehber Yay., İstanbul 2009.

Bozkurt, Nebi, "Tokalaşma", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2007, XLI, 217-219

Canan, M. Zeki, *İslam Tarihi: Cahiliyye Devri-Siyer-i Nebi Halifeler Devri*, Yelken Matbaası, İstanbul 1977.

Canan, İbrahim, *Peygamberimizin (s.a.v) Okuma Yazma ve Öğretim Seferberliği*, Işık Akademi Yay., İstanbul 2006

Canbaz, Mehmedi Bahaddin, *Hz. Muhammed'in (S.A.V.) Hayatı & İmani Dersler ve Ölçüler*, Gelenek Yay., İstanbul 2011.

Ceylan, Meryem Canan, *Entellektüel ve Siyasi Bir Kişilik Olarak Hz. Aişe*, Ahsen Yay., İstanbul 2004.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, TDV Yay., Ankara 1997.

Coşkun, Selçuk, “Hadislerin Tarihe Arzı’nın Uygulamadaki Bazı Problemleri (Hz. Aişe’nin Evlilik Yaşı Örneğinde Bir İnceleme)”, *EKEV Akademi Dergisi-Sosyal Bilimler*, VIII (20), 2004, 177-196.

Çelebi, Ahmet, *İslam’da Eğitim ve Öğretim Tarihi*, (Çev. Ali Yardım), Damla Yay., İstanbul 1983.

Çelik, Ali, *Hz. Muhammed (S.A.V.)’in Çok Evlilik Sebepleri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2001.

Demirci, Muhsin, *Kur’an Tarihi*, İfav Yay., İstanbul 2010.

Demirci, Muhsin, *Kur’an’ın Müteşabihleri Üzerine=(Müteşabihatu'l-Kur’an)*, Birleşik Yay., İstanbul 1996.

Demir, İsmet, *Hz. Muhammed’in Özel, Ailevi ve Sosyal Hayatı*, İstanbul 2003.

Demirel, Harun Reşit, “Hz. Aişe ve Siyaset (Hadis- Haber ve Tarihî Bilgiler Işığında)”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III (3), 2000, 123-148.

Erdemli, Kadriye, “Hz. Hatice”, *Diyanet ilmi Dergi*, XLV (1), 2009, 27-44.

Ersoy, Osman, “Kâğıt” maddesi, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2007, XXIV, 163-166.

Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, (Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yay., İstanbul 2000.

Eraslan, Sibel, *Çöl / Deniz Hz. Hatice*, Timaş Yay., İstanbul 2014.

el-A’zami, Muhammed Mustafa, *Kur’an Tarihi*, İz Yay., İstanbul 2011.

Germaner Semra, İnankur Zeynep, *Oryantalizm ve Türkiye*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 1989.

Gökkır, Necmettin, “Hz. Muhammed’in Ümmî Olması Kur’ân-I Kerîm’in Peyderpey Nâzil Olmasının Hikmetlerinden Biri Midir? Furkân Sûresi’nin 32. Âyeti Bağlamında Müfessirlerin Hz. Muhammed’in Ümmîliği Meselesine Yaklaşımlar”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17, 2008, 197-222.

Görkür, Bilal, “Modern Dönemde Kur’an Tarihinin Ortaya Çıkışı: Kur’anın Korunmuşluğu Hususunda Oryantalist İddialar ve Müslümanlardan Cevaplar”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27, 2012, 9-28.

Güzel, Ahmet, “Hz. Hatice'nin Hz. Peygamberle Evliliği, Çocukları ve Aile Hayatı Üzerine Bir Değerlendirme”, *İSTEM*, X (19), 2012, 57-100.

Güllüce, Veysel, “Kur’an’da Nesh Edilmiş Âyet Var mıdır?”, *EKEV Akademi Dergisi*, X (26), 2006, 51-74.

Gözütok, Şakir, *İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi*, Fecr Yay., Ankara 2002.

Hamidullah, Muhammed, *Kur’an-ı Kerim Tarihi*, Beyan Yay., İstanbul 2010.

Hamîdullah, Muhammed, “Kur’ân-ı Kerîm İle Diğer Semâvî Kitapların Sayfaların Karşılaştırmalı Kısa Bir Tarihi”, (Çev. Bahattin Dartma), *Din Bilimleri Akademik Araştırma*, VII (3), 2007, 165-173.

Hamidullah, Muhammed, “Hz. Peygamber Zamanında Hadisin Tedvini”, (Çev. Nafiz Danışman), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV (3-4), 1955, 1-7.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi I-II*, (Çev. Salih Tuğ), İrfan Yay., İstanbul 1993.

Heykel, Muhammed Hüseyin, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, Kitabevi Yay., İstanbul 2011.

Hirschfeld, Hartwig, *New Researches into the Composition and Exegesis of the Quran*, London 1902.

Işıcık, Yusuf, “Kur’an’da Mütешâbih ve Te’vili”, *I. Kur’an Haftası Kur’an Sempozyumu*, 03-05 Şubat 1995, 101-109.

Karataş, Şaban, *Şia’da ve Sünni Kaynaklarda Kur’an Tarihi*, Ekin Yay., İstanbul 1996.

Kazıcı, Ziya, *Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009.

Kaya, Mustafa, “en-Nebiyu’l-Ummî Kavramına Etimolojik Bir Yaklaşım-Evrensel Peygamber”, *EKEV Akademi Dergisi*, XIII (39), 2009, 97-108.

Kaya, Remzi, “Kur’an’da Hz. Peygamberin Beşer ve Ümmî Oluşu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI (1), 2002, 29-52.

Kaya, Remzi, “Kur’an-ı Kerim’de Neshi İddia Edilen Ayetler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII (7), 1998, 353-372.

Kınar, Kadir, *Hz. Aişe’nin İctihad Metodu ve Kaynakları*, (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1995.

Köksal, Mustafa Asım, *İslam Tarihi - Hz. Muhammed (S.A.V) ve İslamiyet I-IV*, Işık Yay., İstanbul 2013.

Kuzudişli, Bekir, *Hadis Rivayetinde Aile İsnadları*, İşaret Yay., İstanbul 2007.

Kuzudişli, Bekir, *Şia’da Hadis Rivayeti ve İsnad*, BSR Yay., İstanbul 2011.

Mahdi, Muhsin, “Arabic and Islamic Studies in Honor of Nabia Abbott”, *Journal of Near Eastern Studies*, 40 (3), 1981.

Muir, William, *The Apology of al Kindy*, Society for the Promotion of Christian Knowledge, London 1887.

Nöldeke Theodor, Schwally Friedrich, *Kur’an Tarihi*, (Çev. Muammer Sencer), İlke Yay., İstanbul 1970.

Önkal, Ahmet, “Hz. Peygamber’in Ümmiliği”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 1986, 249-262.

Özkaya, Süleyman, “Osmanlı Devleti’nde Marjinal Bir Hareket: Bahailik”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., İstanbul 2012, XII, 111.

Özsoy, Abdulvahap, “Hz. Peygamber’in Ümmiliği Hakkında Bir Tartışma”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31, 2009, 150-170.

Özbuğday, Şükrü, “Kur’an-ı Kerim’deki Muhkem-Müteşabih Ayırımının İncelikleri”, *Diyanet İlmî Dergi*, XXXV (3), 1999, 27-38.

Öztürk, Hayrettin, *Ebedi Mucize Kur'an Yazılması ve Toplanması*, Ensar Yay., İstanbul 2005.

Pak, Zekeriya, “Müteşabih Kavramının Semantik Alanı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VIII (15), 2010, 1-28.

Pakiş, Ömer, *Kur'an Tarihi*, Kitabı Yay., İstanbul 2013.

Peköz, Emine, *Hiz. Peygamber'in Hanımlarından Ümmü Habibe'nin Hayatı, Kişiliği ve İslam Tarihindeki Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2012.

Palabıyık, M. Hanefi, “Cahiliye Dönemi ve İslam'ın İlk Yıllarında Okuma-Yazma Faaliyetleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27, 2000.

Parladır, Selahattin, *Asr-ı Saadet'te Eğitim, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, Beyan Yay., İstanbul 1994.

Rahman, Afzalur, *Mükemmel Bir Eş Olarak Hiz. Muhammed: Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, (Çev. Sami Şener, Ergin Öztürk), İnkılab Yay., İstanbul 2007.

Rippin, Andrew, “Tefsir Çalışmalarının Mevcut Durumu”, (Çev. Erdoğan Baş), *İslami Araştırmalar Dergisi*, 16 (3), 2003, 454-461.

Savaş, Rıza, “Hiz. Aişe'nin Evlenme Yaşı İle İlgili Farklı Bir Yaklaşım”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 1995, 139-144.

Sabuncu, Ömer, *Son Peygambere İlk İnanan İnsan Müminlerin Annesi Hiz. Hatice*, Semerkand, İstanbul 2011.

Said, Edward, *Oryantalizm*, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., İstanbul 1998.

Sezgin, M. Fuad, “İslâm Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadis'in Ehemmiyeti”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, II (1), 1956-1957, 19-36.

Sevinç, Abdullah, *Kaynak Hadislerle Peygamberimiz Hiz. Muhammed'in Hayatı (Siyer-i Nebi)*, Gonca Yay., İstanbul 2014.

Sulul, Kasım, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İnsan Yay., 2003.

Syamsuddin, Sahiron, “Al-i İmran Suresi’nin 7. Ayetteki Muhkemata İlişkin Taberi ve Zemahşeri’nin Görüşlerinin Analitik Bir İncelemesi”, (Çev. Zülfikar Durmuş), *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, 3, 2002, 265-281.

Şen, Ziya, “Kur’an’da Ümmi Kavramı ve Hz. Peygamber’in Ümmiliği”, *İslâmî İlimler Dergisi*, I (2), 2006, 203-218.

Şen, Ziya, *Kur'an'ın Metinleşme Süreci*, Düşün Yay., İstanbul 2013.

Şen, Ziya, “Kur’an-ı Kerim’in Yazılması”, *Diyanet İlmi Dergi*, XLVI (1), 2010, 33-56.

Şimşek, M. Sait, “Kur’an’da Nesh Meselesi”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, Konya 1986.

Şimşek, M. Sait, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, Yöneliş Yay., İstanbul 1991.

Toksarı, Ali, “Hz. Peygamber Devrinde Kadın”, *Diyanet İlmi Dergi*, XXIX (4), 1993, 67-80.

Temiz, Ahmet Emin, *Hız. Hatice*, Cihan Yay., İstanbul 2011.

Vicdani, Mustafa Sadık, *Peygamberimiz Niçin Çok Evlendi?*, Bedir Yay., İstanbul 1998.

Yavuz, Serap, *Hız. Hatice*, Beyan Yay., İstanbul 1992.

Yeniçeri, Celal, *Hukuki, Ahlaki, İktisadi, Felsefi Boyutlarıyla ve Günceli İle İslam Ailesi ve Ev İdaresi: Hz. Peygamber’in Aile Reisiği, Yönetim İlkeleri, Kadın ve Aile Dünyamız*, Çamlıca Yay., İstanbul 2009.

Yıldırım, Suzan, “Hz. Aişe’ nin Evlilik Yaşı Etrafındaki Tartışmalar”, *İSTEM*, II (4), 2004, 239-247.

Yıldız, Nuray, “Pahirüs” *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2007, XXXIV, 162-163

Yörük, İsmail, “Kelam Açısından Hz. Peygamberin Ümmiliği”, *Dinî Araştırmalar*, VII (19), 2004, 173-189.

Yüce, Ahmet, *Hadis Tarihi*, İfav Yay., İstanbul 2012.

EK:

ABBOTT TARAFINDAN HAZIRLANMIŞ BİR PAPIRÜS VE ÇEVİRİSİ

EPISODES IN JEWISH HISTORY

Oriental Institute No. 17637. Second half of third/ninth century.

Medium brown papyrus fragment, much damaged, 22 × 10.5 cm. Reconstruction of recto 12 shows about half of the page and text lost. Narrow and uneven inner margins; 16 and 17 lines to the page.

Script.—Small mediocre cursive hand. Diacritical points are used in a few instances each with *bā'*, *tā'*, *ihā'*, *nūn*, and *yā'*; *fā'* and *qāf* have a dot below and above respectively. A word is split at the end of verso 12. Note also the tendency to place an initial ligatured letter over a following *jīm* or its sister letters and see comments on the script of Document No. 5 (p. 65). The vowels *kasrah* and *dammah* are each used once, in the first word of recto 17.

TEXT

RECTO

[	النعمة ومجادات رب الـ]	1
[	وعرضوا [عـ]لى الله شر لا يعد لا لجا فيه من سطوات الـ]	2
[	[و كـ] ان منهم من ارتزق بكتابة ثمينة ومـ[نهم من	3
[	[و يقر[ون كتابه [وا]عطوا]	4
[	[ا]عطوا نورا من عند ربهم [ومـ[نهمـ]م	5
[	الصراطين] ومنـ[نهم]	6
[	زاد حياتهم] وحن عـ[لهم	7
[	الى منازلهم فانقلبوا سرور]	8
[	فنظروا الى بالنصف المشتهم]	9
[	فاكلوا وشربوا ولبسوا حلقتهم]	10
[	خالقهم الذى اذهب عنهم [الحزن	11
[	ثم يتكروا ما اعطاهم ربهم [ولم يقولوا الحمد لله الذى هدانا]	12
[	لهذا وما كنا لننتدى لو لا [ان هدانا الله	13
[	حييناهم انهم كانوا موـ[نين	14
[	ذلك نجا النجاف وهلك الكـ[افرون	15
[	ومن ظهورهم فاخذـ[رجوا	16
[	ورسـموا على حراكـ[كهم	17

DOCUMENT 3

VERSO

[فهم منى شريعون ثم خير ربهم-هم] ركين] 1
فانما ربهم خانهم فانهم يهرفون الكتاب] 2
[فانهم اعطوا كتابا ليعطوا حكمة]] 3
[راجيون منك] و[اقروا بالعيو] ب] 4
[فانهم عاد] و[وغار] و[كثيرا وسفلوا] 5
[] 6
يسـسـفـرـون اذ قال عاتبهم فلا] 7
[سـمـه او اسماتهم فلا يتكلمون] 8
يعاـنـنـهم يوسـنـذ ولا يسألون] 9
[حتى يوسنون بما كانوا يكذبون] 10
[فلا يكسبون مغلوبين ولا] 11
[اهلينهم واموالهم مال نسا] 12
[معهم اغنيا انهم وان يحملوا] 13
اسـراـئـيل فخرجوا منها على ناحية] 14
سـاـتـيا وعاتبوا ربانهم] 15
[ويلهم وفانت دموعهم] 16

TRANSLATION

RECTO

- 1 The grace and glory . . . Lord of the
- 2 And they wrought before God innumerable evil in which there is no refuge from the might of the Lord of the
- 3 [And there] were among them those who received the gift of precious writing and th[ose who
- 4 And they re]ad His Book and were given
- 5 And they were given light from their Lord. [And s]ome
- 6 the two paths [. . . some of] them
- 7 increased their life . . . and took pity [on them . . .]
- 8 to their houses and (their sorrow) turned to joy
- 9 They looked to Me for swift justice
- 10 They ate and drank and put on their adornment
- 11 their Creator, Who removed from them [their sorrow . . .].
- 12 They deny their Lord's gifts [and they say not, "Praise be to God, Who has guided us]
- 13 to this though we were not such as to be guided had not [God guided us"]
- 14 and We spared their lives, for they were be[lievers . . . and by reason of]
- 15 that the path was spared by the flood while (the) un[believers] perished
- 16 from their backs. And they de[parted . . .]
- 17 and impressed on th[eir heads . . .]

EPISODES IN JEWISH HISTORY

59

VERSO

- 1 for they wander away from Me. (Even) then the goodness of their Lord is persevering
 2 [. . . . And] their Lord humbled them, for they change the Book
 3 . . . for they were given the Book so that they may be given wi[sdom].
 4 . . . hoping (for something) from you and acknowledged the(ir) faults
 5 They showed much enmity and deception and became base
 6
 7 [. . . . They] find it strange when he (Muḥammad) says, "Take them to task" and (they do) not
 8 . . . or their hardness and they speak not.
 9 [. . . He] will take them to task then, and they will not raise questions.
 10 . . . until they believe in that which they used to declare false
 11 . . . they will neither regain vanquished ones nor
 12 (will they) . . . their families. And their wealth is a wealth of corrup-
 13 [tion . . .]. Among them are rich ones. Indeed, if they carry
 14 [. . . Is]rael. They departed from it for the region of
 15 [. . . sor]rowful. And they took their companions to task
 16 . . . their wailing. And their tears gushed forth.

Comments.—Note the general condemnatory tone of the piece. The recto stresses the waywardness of the Jews and their ungratefulness to God, Who rescued them from Egypt, cleared a dry path for them across the Red Sea, and gave them, among other gifts, the Scriptures. In the verso, the reference is to the accusations made by Muḥammad that the Jews tampered with the Scriptures and showed enmity toward him. These are no doubt meant as background for and justification of Muḥammad's campaigns against the Jews and his expulsion of them from their settlements. Despite the heavy Qur'ānic flavor of the piece, only one direct quotation (recto 12–13) is identifiable. The rest seems to be vague recollections of shorter Qur'ānic phrases. The Qur'ānic references given below illustrate this and point to parallel Qur'ānic themes.

This type of literature increased with time among authors and storytellers and was widely spread by the third century of Islām. This circumstance and the fact that the papyrus offers no clues as to its authorship discourage attempts at specific author identification. Ṭabarī I 467–89 covers the story of Moses and the Exodus, with the longer narrative sections coming largely from Suddī and Ibn Ishāq. Kisā'i (*Kitāb qiṣaṣ al-anbiyā'*, ed. Isaac Eisenberg [Lugduni Batavorum, 1922–23] pp. 211–19) traces his version to that of Ka'ab al-Akhbār. Tha'labī (*Qiṣaṣ al-anbiyā'*, pp. 110–13) gives a composite account of the Exodus story. Undoubtedly some of the materials in these accounts as well as some parts of the papyrus text trace back to the *Isrā'īliyyāt* of Wahb ibn Munabbih.

Recto 1–2. These lines are much damaged, the papyrus being worm-eaten and having peeled in spots. The reading is therefore partly conjectural. Note the paleographic combination of the letters *mīm*, *lām*, and *nūn* with the letter *jīm* in lines 1, 2, and 15 respectively.

Recto 3–7. A list of the gifts God bestowed on the children of Israel. See Sūrah 17:20 for God's readiness to bestow such gifts and Sūrahs 5:15, 45:16–17, 17:2–4 for the specific gift of Scriptures.

Recto 8–11. The children of Israel prepare for the Exodus. See Sūrahs 7:103–71, 10:75–93, 20:8–82 for the Exodus narrative. For some of the phrases of the papyrus text, see Sūrahs 84:7 and 10, 7:148, and 35:34 for lines 8, 10, and 12 respectively.

Recto 12–13. The author breaks the thread of the narrative to dwell on Israel's ungratefulness. The quotation is from Sūrah 7:43.

Recto 14–17. The story of the Exodus continued and the crossing of the Red Sea.

Verso 2–3. Both Jews and Christians are accused by Muslims of tampering with the Scriptures, though here the reference is to the Jews only (cf. Sūrahs 2:75, 4:46, 5:13–15; *Tafsīr* I 195–97; *EI* IV

ÖZGEÇMİŞ

1985 yılında Sinop'ta doğdu. İlkokuldan sonra ortaöğrenimini Sivas Suşehri İmam hatip lisesinin ortaokul kısmında tamamladı. Sivas Suşehri Kazım Ayan Anadolu lisesinden 2003 yılında lise eğitimini tamamlayarak mezun oldu. 2005 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Urdu Dili ve Edebiyatı bölümünü kazanarak yükseköğrenimine başladı. 2009 yılında ilgili bölümden Urdu Dili ve Edebiyatı filoloğu unvanıyla mezun oldu. 2011 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. 2009-2011 yılları arasında İngilizce öğretmeni olarak Milli Eğitim Bakanlığına bağlı çeşitli eğitim kurumlarında görev yaptı.